

*Karakterábrázolás Kharitón Kallirhoé
című regényében*

Dr. Tegye Imre
nyugalmazott egyetemi docens

Orosz Ágnes
doktorjelölt

Debrecen
2004

I. Bevezetés

Kharitón és az antik szerelmi regény

Az ókori görög irodalomban nagyon kevésre becsülték a kitalált történetet, általában mindazt, aminek nem volt mitológiai vagy történeti hitele. Ez a magyarázata annak, hogy kevés nyoma van annak, hogy létezett egy műfaj, amit jobb híján regénynek nevezünk. Az ókori esztétika ezt a *genost* nem volt hajlandó elismerni vagy törvényesíteni és nem is sorolta be a kanonizált műfajok közé. Ennek az volt a következménye, hogy igen változatos néven beszéltek róla: *dramat*, *plasmata*, elbeszélést emlegettek, ha meg kellett nevezni, és mindenképpen „költött”, „kitalált” jellegét hangsúlyozták.

Ez a háttere annak a körülménynek, hogy nagyon keveset tudunk magukról a szerzőkről is: életrajzuk jóformán nincs, ennélfogva datálásuk szerfelett bizonytalan. Maga a fennmaradt anyag is megfelel az antik ítéleteknek: hiánytalanul csak négy görög regényt olvashatunk, néhány alkotás pedig csak rövidített változatban maradt fenn. Minden más csak töredék, jórészt papírusz-fragmentum.¹

Az antik regény egyik alfaja az, amit „szerelmi regénynek” szokás nevezni. Ez egymástól elszakított, ragyogó szépségű és csodálatos tisztaságú fiatal szerelmesekről szólt, akik rendszerint első látásra egymásba szeretnek, de szerelmüket nem sokáig élvezhetik: kalózkodnak vagy rablók kezébe kerülnek, hajmeresztő kalandok során számos alkalommal életveszélybe sodródnak, hogy a végén minden próbát kiállva újra egymásra találjanak. E művek helyszíne a Földközi-tenger keleti medencéje, cselekményük a félmúltban játszódik, mind a cselekmény bonyolítása, mind a szereplők jellemzése számos szélsőséges elemet mutat fel.²

¹ Az első összefoglaló áttekintés Rohde úttörő műve volt (Rohde 1914); fontos még: R. Reitzenstein alkotása (Reitzenstein 1906). A regény keletkezésének kérdéséhez alapvető: Kerényi 1927, valamint Merkelbach 1962. A műfaji besoroláshoz l. Kuch 1989b és 1989b. A magyar szakirodalom kiemelkedő alkotása: Szepessy 1987.

² A szerelmi regény műfaji sajátosságaira vö. Weinreich 1962.

Dolgozatunkban a szerelmi regény egyik képviselőjének, Kharitónnak Khaireas és Kallirhoé c. regényét vesszük vizsgálat alá. Ennek a műnek különös a sorsa: az irodalomtörténészek nemcsak az ókorban mellőzték, hanem még a modern korban is sokáig jóformán ismeretlen maradt. Ebben annak is szerepe lehetett, hogy első kiadása csak későn, 1750-ben jelent meg.³ 1876-ban Erwin Rohde *Der griechische Roman*⁴ című úttörő munkája révén oldódik valamelyest a műfajt övező ellenszenv, majd 1930-ban Ben Edwin Perry⁵, kezd foglalkozni az antik regény irodalmi és történelmi gyökereivel. Néhány évtizeddel később következik a folytatás, amikor mélyrehatóbb elemzéseknek vetik alá a fennmaradt műveket, köztük Kharitón Kallirhoéját is. Szerteágazó kutatómunka kezdődik, a szakirodalom nyelvészeti elemzések révén próbálja meghatározni a mű keletkezési dátumát, elemzi a történetírókhoz és drámaírókhoz fűződő kapcsolatát; felvetődnek szociológiai és történelmi szempontok is, és ennek révén lassanként teljesebb kép bontakozik ki Kharitón művéről.

Az első kérdést, a regény keletkezési idejét tekintve pontos adatok nem állnak rendelkezésünkre, így már az első lépésekkor bizonytalansággal kell számolnunk. A kutatásban itt az utóbbi évtizedek hoztak új fejleményeket: Egyiptom távoli vidékein ugyanis nyomára bukkantak néhány papírustöredéknek, amelyek forradalmian megújították Kharitón megjelenésének datálását és megdöntötték Rohde széles körben elfogadott nézeteit. A papíruszleteknek⁶ köszönhetően ma már tudjuk, hogy Kharitón regénye nem a legkésőbbi, ahogy a német tudós datálta (a Kr.u. VI. századra), hanem a legkorábbi ránk maradt görög regény. Az előkerült három papírustöredéket⁷ paleográfiai vizsgálatok alapján körülbelül Kr.u II. századra vagy a III. század elejére datálják, és ebből arra következtetnek, hogy a regényt olvasták és ismerték a második század vége előtt. A papíruszok keletkezési dátuma azonban csak

³ A regény fennmaradását egyetlen XIII. századi kéziratnak köszönhetjük, amelyet egy firenzei apátságban Abbazia Fiorentina-ban őriztek a XVIII. sz. végéig, később átkerült a Biblioteca Laurentiana-ba és ma cod. Laurentianus Conv. Soppressi no. 627-ként ismert. Az editio princeps d'Orville szövegkiadása nyomán készült.

⁴ Rohde 1914.

⁵ Perry 1930, 99–134.

⁶ Roncali 1999; Perry 1967, 96–148.

egy *terminus ante quem*-et határoz meg a Kr.u. II. században. Az a tény, hogy Egyiptom területén találták meg a papíruszleteket jelzi, hogy Kharitón elterjedt és népszerű volt.

A regény keletkezési idejének megállapításakor a papíruszleteken kívül, amelyek komoly előrelépést jelentenek a regénykutatásban, nyelvészeti elemzésekre is támaszkodhatunk. A szókincs, a stílus és retorikai eszközök elemzése szintén célravezető lehet a kronológia felállításában, bár mindegyik módszer segítségével csak évszázados pontossággal lehet megmondani, mikor íródott a regény. Schmid⁸ a szöveget nyelvileg analizálta és arra a következtetésre jutott, hogy a Kr.u. I. század végére legkésőbb a Kr.u. II. századra kell a regényt helyezni preatticizáló nyelvezete, klasszikus komponáló stílusa és a történelmi részletek gazdagsága miatt. Perry szintén hangsúlyozza a történelmi szereplők és események fontosságát, kiemelve, hogy a történelmi elemek sokkal erőteljesebben vannak jelen Kharitónnál, mint általában a második századból származó irodalmi alkotásokban. Perry⁹ elemzi Kharitón klasszikus stílusának aspektusait és megállapítja: „a gondolkozásmód és stílus klasszikus jellegzetességei, amelyeket hiába keresünk a II. század irodalmában, annyira túlsúlyban vannak élénk és egészséges morális világnézet jeleként, hogy nem lehet kapcsolni az Antoninusok fáradt korának emberéhez, amely korban a klasszikus értékek érthetetlen, misztikus távolba vesznek”. Végül levonja a konzekvenciát: Kharitón a Kr.u. I. sz. első felében alkotott és a regény valószínűleg Hadrianus kora előtt keletkezett.

A regény nyelvezete mindenképp döntő motívum lehetne, ez azonban vitatott terület és a kutatók között nincs teljes összhang e tekintetben. Különböző feltételezések és teóriák¹⁰ alapján azonban aligha tévedünk, ha a regény keletkezését hozzávetőlegesen Kr. e. I. század vége és Kr. u. II. század első évtizedei közötti időszakra tesszük.

⁷ Papyrus Fayum I ed. Grenfell, B.P.–Hunt, A.S. Fayum Towns and their Papyri, London, 1900, papyrus Oxyrhyncus no. 1019 (Oxyrhyncus Papyri, ed. Grenfell, B.P.–Hunt, A.S., London, 1910, Papyrus Michaelides no. I (Crawford, D.S., Papyris Michaelidae, Aberdeen, 1955).

⁸ Schmid, W. Geschichte der griechischen Literatur, vol. 2.2.⁶ München, 1924.

⁹ Perry 1967, 343–344.

¹⁰ Papanikolaou 1973; Cueva 2000, 197–208, Ruiz-Montero 1980; Plepelits 1976; Molinie 1979.

A szerző személyét – mint láttuk, általában e műfaj alkotóit – homály borítja. Kérdések merülnek fel, amelyekre a dokumentumok hiánya miatt nehéz válaszolni. Kharitónról csupán annyit tudunk, amennyit elárul magáról a regény első mondatában: *Én, az aphrodisiabeli Kharitón, Athénagoras rétor titkára ...* (I.1.1) és ezen túl a regényben több utalás nem is található az íróról. A Kharitón és az Aphrodisias neveket sokáig írói álnévnek vagy még inkább kitalációnak¹¹ tartották, azonban Kis Ázsia területén előkerültek olyan feliratok, amelyek bizonyítják, hogy léteztek ilyen tulajdonnevek. Így a név és a származási hely hitelesnek tűnik.

Az antik irodalomban elvértve találunk utalást Kharitónra és művére, azonban létezik két szöveghely, ahol szó esik egy Kharitón nevű szerzőről és annak Kallirhoé című alkotásáról. Philostratos egy Kr. u. 3. sz. első felében élt író egy levelében említést tesz egy Kharitón nevű szerzőről (Ep. 1, 66):

□□□□□□□□. □□□□□□□□□□□□ □□□ □□□ □□□□□□
 □□□□ □□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□
 □□□□□□□□□□□□ □□ □□ □□□□□□ □□□□□□ □□□□□□
 □□□□□□ □□□□□□ □□ □□□□□□ □□□□□□ □□□ □□□□□□

Kharitónnak. Azt gondolod, hogy a görögök emlékezni fognak műveidre haláloed után? Azokból, akik semmik, mikor élnek, mi lesz, mikor már nem élnek?

A címezés bizonyíték lehet, arra, hogy létezett ilyen nevű szerző. Nem lehet biztosan megállapítani, vajon a regényíró Kharitónról van-e szó, azonban nem ismerünk más írókat ezen a néven. A levél alapján azt lehet feltételezni, hogy Kharitón nem élhetett később a Kr. u. II. századnál és ez az időpont nem mond ellent az említett datálási javaslatoknak, mindenesetre a mű nem nyerte el Philostratos tetszését¹².

A másik antik szerző a római szatíráíró Persius (Kr. u. 34–62), akinek egyik szatírájában szó esik egy Kallirhoé című alkotásról (Sat. 1,134):

„his mane edictum, post prandia Callirhoen do.”

„Ezeknek az embereknek reggelre a programajánlót, délutánra Kallirhoét javaslom.”

¹¹ Reardon 1996, 309–335.

¹² Reardon 313.

Ha itt valóban Kharitón regényéről van szó, akkor a korai keletkezési dátum mellett van egy érvünk, és arra is gondolhatunk, hogy még a római korban is ismert volt a regény¹³.

Mi lehetett a mű címe? A cím legelterjedtebb formája: *Khaireas és Kallirhoé szerelmi története*, azonban nem feltétlenül ez volt a mű eredeti címe. Kharitón a regény elején ezt írja: *Történetek Kallirhoéről*¹⁴ és az utolsó mondatban: *ezt a történetet írtam Kallirhoéről* (VIII.8.16). A Michailidis-papíruszon a cím: *Kallirhoéről szóló történetek*. A rövid cím hitelességét az is alátámaszthatja, hogy a regény mindvégig Kallirhoé alakját helyezi középpontba. Mindez arra enged következtetni, hogy a címben eredetileg csak Kallirhoé neve szerepelt. Ezzel szemben megszokottabb volt, hogy a két szerelmes főhős neve került megnevezésre: (*Habrokomés és Anthia, Leukippé és Klitophón, Daphnis és Khloé, Kharikleia és Theagenés*), így elképzelhető, hogy így került be a címbe *Khaireás és Kallirhoé* neve is. (A rövid címet támogatja Persius idézett szatírája is). Ha valóban a korai datálás a helyes, Kharitón műve az első európai regény, amely teljes egészében ránk maradt.

Vissza kell térnünk a görög szerelmi regény, és benne Kharitón művének műfaji előzményeihez. A kutatás egyértelműen vallja, hogy itt egészen a görög irodalom kezdeteiig, az eposzig kell visszanyúlnunk: Homéros Odysseusa folyton úton van: Trója és Ithaka között vándorol, fantasztikus kalandokon megy keresztül, idegen nőkkel találkozik. Eközben fia, Télemakhos apja keresésére indul. Nem nehéz felismernünk, hogy ezeknek a mozzanatoknak megvan a párja Kharitón regényében. Itt a főhősnő, Kallirhoé bolyong a Mediterráneum vidékein, neki kell megbirkóznia számtalan váratlan nehézséggel, útja során ő is különböző férfiakkal találkozik, akik sorra beleszeretnek a gyönyörű lányba, sőt még férjhez is kell mennie Dionysioshoz, mielőtt újra találkozhatna Khaireással. Ehhez jön még, hogy a regényben Khaireas, a szerelmes ifjú indul el felesége keresésére. Az író fontosnak tartja kihangsúlyozni, hogy Kallirhoé éppen olyan szép és hűséges is, mint Pénélopé (IV.4.5, IV.7.5). Helenéről is szó esik: hozzá hasonlóan szépsége boldogtalanságot is okoz. Khaireás hol Akhillésre (IV.1.5), hol Diomedésre (VII.3.5, VII.4.6) hol Hektórra (III.5.6,

¹³ Reardon 317.

¹⁴ Goold 1995.

VII.2.4) emlékeztet. Polykharmos és Khaireas barátságát az Ilias Akhillés és Patroklos kapcsolatához hasonlítja az író. De nemcsak a szereplők hasonlósága feltűnő, Kharitón az eposz narratív technikájából¹⁵ is kölcsönöz. A regény végén Hermokratés és Khaireas újra elmondja az eseményeket, mint ahogy Odysseus is elmeséli a kalandjait, amikor a phaiakok földjére ér. Ugyancsak az eposzból származik a párhuzamos cselekmény: az író ide-oda ingázik a különböző színterek és idősíkok között, olykor visszaütal az eseményekre és időnként álmok útján előrevetíti a későbbiek¹⁶. A regény részben felhasználja az eposzi kelléktár más elemeit, az ómeneket, a csodákat, az álmokat és más előremutató eszközöket. Persze ki is fordíthatjuk a dolgot: az eposzt is nevezhetjük bizonyos tekintetben pikareszk, kaland- vagy szerelmi regénynek, ennek a késői műfajnak oly sok eleme van meg benne. Annyi bizonyos, hogy rokonság van a két műfaj között.

Másrészt a regény, mint prózai műfaj kötődik a történetíráshoz, a görögök legkorábbi prózai megnyilatkozásához. A Kharitón-regényt történelmi regénynek is szokták nevezni, annyi utalást találunk benne történeti eseményekre. Hägg definíciója szerint a történelmi regényben az író nem saját korának krónikáját akarja az utókorra hagyni, hanem – különböző forrásokra hagyatkozva – olyan történelmi keretet hoz létre, amelyben elsősorban fiktív szereplők személyes élményeire irányítja a figyelmet. Valóban, Khaireas és Kallirhoé kitalált szereplők, akiknek a magánélete áll a történés középpontjában, ehhez kreál az író történeti háttérrel, ami azonban csak látszat marad. A háttér kedvéért jelennek meg a történeti szereplők, akik összekeverednek a fiktív szereplőkkel, tehát a fantázia és valóság összekapcsolódik egymással. Egyes szereplőket könnyen azonosíthatunk történeti személyekkel: ilyen pl. Hermokratés, akit egy sor történetíró említ, és aki 413-ban legyőzte az athénieket. Volt neki egy lánya, aki férjhez ment I. Dionysios szürakúzi türannoszhoz és végül férje politikai ellenségeinek esett áldozatul (az eset részleteit – egyebek között – Plutarkhostól ismerjük).

¹⁵ Hägg 1971.

¹⁶ Hägg 1983.

Milyen metamorfózison megy át a történelem, amikor bekerül a szerelmi históriába? A regény főhősnőjének atyját szintén Hermokratésnak¹⁷ hívják, Kallirhoé ugyancsak egy Dionysioshoz megy feleségül; őt is erőszak éri: aki bántalmazza (Khaireas) nem más, mint Hermokratés politikai ellenfelének, Aristónnak a fia.¹⁸ Artaxerxés perzsa király is megjelenik: az ő udvarában játszódik a regény csúcspontját jelentő bírósági tárgyalás; Stateira, a felesége is ismert a történelmi forrásokból.

A műfaj jellegzetessége, hogy az egyezések mellett rengeteg anakronizmus is felfedezhető: II. Artaxerxés uralkodása (404–358) nem esik egybe Hermokratés életével (aki 408/7 fordulóján halt meg); Milétos csak Kr. e. 386-ban került perzsa uralom alá, de a legfeltűnőbb kortévesztés az, ahogy az író könnyű kézzel egybecsúsztat két történelmi eseményt: az athéniai felett aratott szürakúzai győzelmet és Athén elestét.

Kharitón regénye a hellenisztikus korban (Kr. e. 330–30) született és ennek az eseményekben, történelmi sorsfordulókban, társadalmi átalakulásokban nagyon gazdag kornak felel meg a motívumok sora: utazás, kalózok, zsványok, rablás, szolgaság, Tykhé játéka, a bizonytalan sors. Az, hogy a regény cselekményét az író a klasszikus korba helyezi, a hellenisztikus kori olvasók nosztalgiáját tükrözi a dicső múlt iránt. Ennek képe – a történelmi pontatlanságok ellenére is – egységesnek és hihetőnek tűnik.¹⁹

A mű sokat köszönhet a retorikának is, amelynek hatása lépten-nyomon felfedezhető. A görögök szerették a vitákat: hadd emlékeztessünk itt az Ilias főhőseinek a klasszikus szónoki beszédekre emlékeztető polémiáira, majd a demokrácia kialakulásának és megszilárdulásának körülményei között a magasrendű beszédkultúra, a világirodalmi rangú retorika megszületésre. Ennek része volt az is, hogy a bírósági szónokok érzékletesen tudták bemutatni az események drámai sorozatát. Kharitón már a regény elején elárulja magáról, hogy egy rétor titkára volt: nem csoda, hogy az író jártasnak mutatkozik a jogi formulákban, a beszédekben és a

¹⁷ Billault 1989, 540–548.

¹⁸ Ramelli 2000, 43–62.

¹⁹ Hunter 1994.

levélírásban. Jogi ismeretei előbukkannak a bírósági tárgyalás jeleneteinek kidolgozásában meg a Pharna-késnek írott levélben.

A regényben feltűnően sok a direkt beszéd, ami elsősorban a drámára jellemző. Valóban számos szál köti a művet a klasszikus drámához. Kharitón gyakran hasonlítja a történet cselekményét egy drámához: ezzel fokozza a feszültséget és a jeleneteket élővé teszi az olvasók előtt. Csak néhány példa erről a szóhasználatról: “a dráma szerzője talált egy másik színészt...” (1.4.2); “a gonosz megszervezte a színjátékot...” (1.4.8); “Tykhé szerencsétlen drámát vitt színre...” (5.8.2); “így veszi kezdetét az egész dráma... (6.3.6). A feszültséget végig fenntartja az író, nem meglepetésekkel vagy félelemkeltő jelenetekkel, hanem azáltal, hogy egy vagy több szereplő nincs tudatában bizonyos történéseknek. A néző azonban mindig mindent lát, mint egy tragédia nézőterén²⁰. A drámai műfajok közül Kharitón regénye leginkább az újkomédiához áll a legközelebb. A *nea komódiá*ból kerülnek át olyan motívumok, mint pl. Dionysios, Milétos leggazdagabb és legbefolyásosabb emberének Kallirhoé iránt érzett szerelmi szenvedélye: jóllehet a leányt teljesen a hatalmában tartja, mégsem akarja ennek révén kényszeríteni a leányt. Ez erősen emlékeztet a menandrosi *Misumenos*-ra: itt Thrasónidész beleszeret egy hadifogoly lányba, akit a házában tart, ellát minden jóval, de a lány nem szereti viszont. A férfi szenved, de nem kényszeríti semmire a leányt, és végső elkeseredésében öngyilkos akar lenni. Menandros úgy véli, hogy nemes érzelmekre csak a *művelt férfiú* képes és ez összekapcsolódik a görög paideiával. Ez az elem is megtalálható Kharitónnál: Kallirhoé a műveltségre és a görög jellemre (II.5.11) hivatkozva könyörög Dionysiosnak megmentéséért.

A regény végén Polykharmos házassága Khaireas húgával (VIII.8.12) az újkomédiára jellemző kettős házasságot idézi. A *Dyskolos*-ban (785-845) Sóstratos barátjához, Gorgiaszhoz adja feleségül testvérét: Khaireas ugyanezt teszi Polykharmos tetteinek viszonzásaként. Khaireas már említett durvasága (I.4.12) hasonlít az elvadult lelkű Polemón tettére, aki levágja barátnőjének Glykerának a haját, mikor az testvér csókokat vált fivérével Menandros *Perikeiromené*-jában. A helyzet hasonló félreértésből, haragból és féltékenységből ered²¹.

²⁰ Reitzenstein 1906.

²¹ Borgogno 1971; Corbato 1968, 5–44.

A fentiekben vázolt műfaji jellegzetességek azt mutatják, hogy a szerelmi regényben és így Kharitón művében is, az eposz, a historiográfia, a szónoki művészet és a dráma egybefonódik, hogy egy új műfaj születhessék.

A karakterábrázolás antik hagyományai

A karakterábrázolás bonyolult és lebilincselő irodalmi motívum, s különösen érdekessé válhat egy új műfaj születésekor, jelen esetben a regény kezdeteinél. A görög regény öröklí az epika, a dráma és a történetírás hagyományait, amelyeket magába olvaszt és újra alkot, megtagad vagy tovább gondol, s a végén a görög mítoszok alakjai és a hellén történelem hősei új keresztmetszetben jelennek meg a regények alakjaiban. Amikor a karakterábrázolás fogalmát akarjuk körülhatárolni, felvetődik az első lényegbevágó kérdés: mi a karakter. A χαρακτήρ szót többféleképpen lehet értelmezni. A szó mögött állhat a vésnök, ugyanakkor a véső szerszám és a vésnöki munka eredménye, az érmék és pecsétek nyomata is. A karakterrajz témájához közelebb áll az a jelentés, mely szerint egy dolog típusát illetve egy személy jellemét fejezi ki. A legközelebbi értelmezés a megkülönböztető jelek és arcvonások meghatározás, hiszen karakterünk különféle összetevői tesznek minden embert egyedivé²². Az ókori irodalomban azonban nem ez a szó öleli fel a karakter fogalmát.

Aristotelész a Nikomakhosi Etikában az ηθος szóval jelöli az emberi jellemet, amelynek fogalmához szorosan kapcsolódnak a τροπος és a φυσικς kifejezések is. Aristotelész a jellem legkiválóbb formáját keresve, így kezdi gondolatmenetét:

□□□□□□ □□ □□□ □□□□□□ □□□□□□ □□□
□□□ □□□□□□□□□□□ □□□ □□ □□□□□□□ □ □□□
□□□□□□□□□□ □□ π□□□□□□ □□ □□□□□□□□□□□
□□□□ □□□ □□□ □□□□□□□ □□□ □□□ □□□□□□□□
□□□π□□ □□π□□□□□□□ □□□□□□ □□□ □□□□□□□ □
□□ □□□□□ □□ □□□□□ π□□□□-□□□□□□□□□ □□□□
□□□ □□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□ □□□□□□
π□□□□□□□□□□ □π□ □□□ □□□□□□.

„A lelki kiválóság kétféle: észbeli és erkölcsi; az észbeli főképp a tanításnak köszöni eredetét és növekedését, s ezért tapasztalat és idő kell hozzá, az

²² Liddell–Scott szótár meghatározása (Liddell, H.G.- Scott, R., Oxford, 1968).

erkölcsi szokásból keletkezik, s ezért görög elnevezése is csak kevésbé tér el a szokásától” (1103a 15–25)²³.

Aristotelés arra a megállapításra jut, hogy az ember belső fejlődésében a tettek játsszák a főszerepet, s azok erkölcsi értéke határozza meg a nemes vagy hitvány jellem kialakulását. Az egyik helyen így beszél erről:

□□□□ □□□ □□□□□ □□□□ π□□□ □□□□□
 □□□□□□□□□□ □□ □□□□□□□ □□□□ π□□□□□□□□□
 □□□ □□□□ □□□□□□□□ □□□□□□
 □□□□□□□□□□□□□□ □□ □□□ □□□ □□□□□. ...
 □□□□ □□ □□□ □□ □□□ □□□□□□ π□□□□□□□□□□
 □□□□□□□ □□□□□□□□□ □□ □□ □□□□□□□
 □□□□□□□□□□ □□ □□ □□□□□□□□ □□□□□□□□.

„... az erkölcsi kiválóságok egyike sem természettől fogva van meg bennünk ... az erényre úgy teszünk szert, hogy előbb megfelelő tevékenységet fejtünk ki, ha az igazságosságot gyakoroljuk: igazságossá; – ha a mértékletességet: mértékletessé; – ha a bátorságot: bátorrá leszünk” (1103b1–5).

Aristotelés teljes mélységében elemzi az emberi tulajdonságokat és értékelésükre hármass fokozatokat állít fel, melyek a középutat illetve a középtől negatív és pozitív irányban eltérő két végletet jelentik (Nikomakhosi Etika 1107a33–1108b7, Eudémosi Etika 2.1220b21–1221b3, 3.1228a23–1234b11). Az erény meghatározását összegezve Aristotelés ezt a következtetést vonja le:

□□ □□□ □□□□ π□□□ □□□□□ □□ □□□□□□ □□□□
 □□□□□□□□□ □□□π□□□□ □□□□□ □□□□□ □□□□□.
 (1106a5–6) □□□□□ □□□ □ □□□□□ □□□□
 π□□□□□□□□□(1107a1).

„Ha tehát az erény sem nem érzelem, sem nem képesség, akkor nem marad más hátra, mint hogy lelki alkatnak tartsuk” (1106a 5–15). Az erény tehát olyan lelki alkat, amely akarati elhatározáson alapul ...” (1107a1).

και οτι εξεις, υφ’ ων τε γινονται, οτι τουτων πρακτικαι καθ’ αυτας, και οτι εφ’ ημιν και εκουσιοι, και ουτως ως αν ο ορθος λογος προσταξη.

²³ Szabó Miklós fordítása. Aristoteles Nikomakhosi Ethika (Parthenon), Budapest, 1942.

„... megállapítottuk továbbá, hogy amely cselekvések hatása alatt az erény kifejlődik, ugyanazokat igyekszik aztán – a maga lényegének megfelelően – cselekedni; hogy tőlünk függ, és szabad akaratunkból folyik ...” (1114b 26).

A jellemünkért tehát felelősek vagyunk, s lelki fejlődésünk tetteinkben, döntéseinkben, szabad választásunkban nyilvánul meg. Aristotelész érdeklődése elsősorban a jellem etikai kérdésköre felé irányul, azt vizsgálja, hogy milyen elemekből épül fel az emberi jellem, mi a legkiválóbb formája és milyen úton lehet elérni. Olyan emberek jellemével foglalkozik, akik a görög civilizáció legjobb körülményei közt élnek, vagyis a városállamok előkelő tagjaival. A műve elsősorban politikai és etikai szempontok alapján íródott, így főleg az *ηθος* definiálásában jelent segítséget. Kétségtelen, hogy Stageiros szülötte az emberi karakterről létfontosságú gondolatokat, alapelveket fogalmaz meg, de meg kell fogadnunk Tomas Hägg jótanácsát, és a regények karakterábrázolási technikáit nem elemezhetjük csupán az aristotelési minták alapján²⁴.

A karakter fogalmát tovább boncolgatva példaként említhetjük Prodikos Héraklés választása című tanmeséjét (Xenophón, *Memorabilia* 2.1.21–33). Ebben a történetben Héraklés, a fiatal hős útélágazáshoz ér, leül és azon gondolkodik, melyik úton folytassa életét, s ekkor az Erény így szólítja meg:

□ □□□□□□□□ □□□□□□ □□□□ □□□□□□□□□□□
 □□ □□□ □□□ □□□□□ □□□ □□□ □□ □□ □□□□□□□
 □□□□□□□□□□□□ □□ □□ □□□□□□ □□ □□□ □□□□
 □□□ □□□□ □□□□□□□ □□□□□□ □□ □□ □□□
 □□□□□ □□□ □□□□□□ □□□□□□ □□□□□□□
 □□□□□□□□.

„Héraklés, úgy jövök hozzád, hogy tudom, kik a szüleid és neveltetésed révén ismerem természetedet. Így remélem, hogy azt az utat választod, amely hozzám vezet és később nemes, büszke tetteket viszel véghez. (2.1.27).

Az Erény szavai az emberi karakter egyik fő elemére világítanak rá: a nemes születés vagyis az *ευγενεια* motívumára. A görögök hittek a nemes származásban, amely kifejezi az ember családi rangját, összeköti az őseivel és befolyásolja saját

egyéniiségének formálódását. Halliwell szerint a nemes születést értelmezhetjük a velünk született adottságok összességéként, amelyet újra kell alkotni és teljesíteni a velejáró kötelezettségeket, ahhoz, hogy belső természetünk a legjobb irányban fejlődjön. Az emberi természet (φύσις) a bennünk rejlő lehetőségeket takarja, amelyeket alapos nevelés és táplálás gyümölcsözővé tehet. Az ευγενεια és a φύσις mellett megmarad a felelősség szerepe²⁵, amit Aristotelész is kiemel.

Isokratész²⁶ Euagoras című beszédében a karakter fogalmának központi alkotórészeit hozza felszínre, amelyek a jellem belső magvát alkotják: az ember tettei, a szelleme és gondolatai (διανοία, 9.11.3; 9.42.1; γνώμη 9.27,29,41,71,74), a választása és az akarata, a gyakorlati intelligenciája (φρονησις 9.80,70), szokásai és életmódja (τροποι, 9.75,3; διατριβαι, 9.78,6). A szerző Euagorast az ősi γενοσ keretei közé, nevezetesen a Teukriszok nemzetségébe helyezi, s az öröklött származás nyomatékot ad Euagoras jellemének. A család vagy a nemzetség révén származása mítikus időkre nyúlik vissza, s ez szerves eleme Euagoras karakterének, amely a saját élete során tovább gazdagodik. Ez az öröklött nemesség jellegzetes példája, ami megjelenik Héraklész választásában is. Euagoras születése a Teukriszok nemzetségéből különleges és heroikus tény, az élete pedig olyan jellemről árulkodik, amely teljesíti γενοσ-ának elvárásait. Isokratész görög magatartást tükröz abban, hogy az ember karakterének bizonyos dimenzióját természetesnek tekinti. A φύσις (9.24.3; 9.59.5) meghatározás az emberi karakter eredendően meglévő részét, a veleszületett vonásokat fejezi ki a szerzett tulajdonságokkal, erényekkel szemben²⁷. A kategóriáknak e kettőssége általában megfigyelhető a jellemről szóló görög gondolkodásban. A természetes, születéstől fogva adott temperamentum és a szokások útján elsajátított életmód elméletileg elkülöníthető, ugyanakkor a gyakorlatban egybefonódik, s összjátékuk az ember belső fejlődését eredményezi.

A karakter, mint természetes adomány feltehetően arisztokratikus elképzelés, s ez a koncepció olyan társadalmokból ered, melyekben uralkodó az a nézet, hogy a

²⁴ Hägg 1972, 545–556.

²⁵ Halliwell 1990, 32.

²⁶ Isokratész és Kharitón kapcsolatára retorikai szempontból l.: Laplace 1997.

²⁷ Halliwell 1990, 45–6.

politikai és társadalmi elit tagjai öröklött módon felsőbbrendűek. Pindaros²⁸ is kiemeli és ünnepli az ősi érdemeket azoknál a családoknál, amelyek ezt ápolják, képviselik és bizonyosságot akarnak tenni természetes képességeikről. Sophoklés Philoktés című darabjában – ahogy Halliwell találóan kifejti – Neoptolemos azzal küzd, hogy Akhilleus fiaként örökölte apja identitásának súlyát, ezért igyekszik versenyre kelni és megvalósítani örökrészét, vagyis apja hősi tulajdonságait szeretné életre kelteni saját személyében és tetteiben²⁹. Euagoras esetében és Prodikos Héraklés bemutatásában előbukkan az a feltevés, hogy az ember természetes hagyatékát, mely történelmileg lehet ragyogó, látható módon kell megvalósítani, s azokat gyakorlati eredményekben kell megjeleníteni. Az ευγενεια önmagában nem elég a kiválóságra, ha nem követik nemes tettek, elfajul és értelmét veszti³⁰.

A nemes eredethez tehát kiváló erényeknek is kell társulnia, s Euagoras portréjában a következő értékek jelennek meg: önfegyelem (σωφροσυνη, 9.22.1), bátorság (ανδρια, 9.23.2), gyakorlati intelligencia (σοφια, 9.23.1), igazság (δικαιοσυνη, 9.23.1), kegyesség (ευσεβεια, 9.25–6). Ezek a tulajdonságok cselekedetek formájában nyernek megerősítést: például Euagoras a gyönyör csábítását legyőzve felülemelkedik a vágyain (9.45.6), s ez önfegyelméről tanúskodik. A kiváló tulajdonságoknak ez a sora erkölcsi dimenziókat fed le: a másokkal szemben való helyes viselkedés, a magatartásunk fegyelmezése és a belső erők felett való uralom, a nemes célok követése akár az életünk árán is, végül isteneknek tetsző viselkedés³¹. A görögök általában az embereket ezen erények hiánya vagy megléte szerint ítélik meg, s a mérőszinőr a társadalmilag elismert erkölcsi mintákat rejti magába.

Christopher Gill³² a karaktert két fő részre bontja: a jellem és az egyéniség külön szféráját határozza meg. A kettő közti különbségeket vizsgálva a jellemet morális ítéletek meghozatalával állítja kapcsolatba, vagyis az ember a cselekvő lény, aki felelős tetteiért és ennél fogva a tettei jellembeli jóságának vagy hitványságának a jelzői. Az egyéniség viszont kevésbé kapcsolódik az erkölcsi kritériumokhoz: a

²⁸ Ol. 9. 100–2, 11.19–20, 13.13.

²⁹ Halliwell 1990, 47.

³⁰ Halliwell 1990, 48.

³¹ Halliwell 1990, 49–50.

³² Gill 1990, 1–31.

második értelmezés szerint az ember sajátos, egyedi és különálló személyiség valamint igazi, hiteles én birtokosa, nem pedig erkölcsi vonások hordozója³³.

Halliwell a karakter hagyományos antik megjelenési formáját kutatva általánosan megállapítja: a karakter nem határozható meg zárt rendszerbe foglalható tulajdonságok sorával. Az emberi jellem különböző életszakaszok során formálódik, s mindenki felelősséggel tartozik érte. A karakter alakulásában bizonyos tényezők fokozott szerepet töltenek be, mint az öröklött társadalmi helyzet, a természetes adottságok, a neveltetés és az istenek által irányított világ³⁴. A karakter tehát olyan jellem, melynek alapja az ember természete, nemes születése és erkölcsi vonásainak összessége. A karakter másik rétege az egyéniség fogalmát takarja, mely független a morális elvektől és elsősorban az egyedi belső arculatot tükrözi.

De még tovább is mehetünk: a karakter szó fejezi ki egy irodalmi alkotás szereplőit is, akik általában a valóságban nem létező személyek, csak hasonlítanak bizonyos embertípusokra. Az írói fikció mentén valódi alakokat idéznek, s a szerző képességeitől függ, hogy a figurák mennyire válnak hitelessé és életszerűvé a közönség előtt. A regényírók egy sereg szereplőt vonultatnak fel, hogy megjelenésük élethű legyen, társadalmi pozícióval, személyes vonásokkal ruházzák őket fel, s alakjaikban megidéznek az irodalom, a mitológia és a vallás nagy hőseit. A regénybeli kalandok során a főhősök egyéniséggé válnak, s tetteik és viselkedésük tükrében megismerhetjük belső jellemüket³⁵.

A karakter meghatározása lényeges momentum a jellem filozófiai kérdéseinél és emelkedettebb vagy egyszerűbb műfajok karakterábrázolási hagyományainál egyaránt. Itt külön kell foglalkoznunk Theophrastosnak, Aristotelés tanítványának, *Kharaktéres* című művével. A Lesbos szigetén – Kr.e 370 körül – született filozófus³⁶ a görög retorika mestereként, sajátos stílusával igen kellemes olvasmányt nyújt: találó és életszerű példákon keresztül minden fejezetben más – elsősorban negatív – emberi tulajdonságokat mutat be. A jellemvonást először definiálja, majd hosszabban részletezi és végül a szakaszt moralizáló tanítással zárja le. Figurái tipikus emberi

³³ Gill 1990, 2–5.

³⁴ Pelling 1990; Halliwell 1990, 33

³⁵ Billault 1981 215.

³⁶ Jeffrey 2002, 34–41.

tulajdonságokat testesítenek meg: így megjelenik előttünk a tétlen fecsegő, a babonás, a hízlgő, a rémhírterjesztő vagy a zsörtölődő alakja. A háttérben pedig a korabeli Athén társadalma húzódik meg, s a város hagyományai és intézményei a szereplők tetteiben bukkannak fel. Theophrastos így határozza meg művének indító okát:

□□□ □□□□□□□ □π□ □□□ □□□□□ □□□□
 □□□□□□□□ □□□ π□□□□□ □□□ □□□□□□□
 □□□□□□ □□□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□
 □□□□ □□ □□□ □□□□□ □□□□□ □□□ □□□π□□
 □□□□□.

□π□□□□□□□□ □□□□ □ □□□□□□□□□ □□□□
 □□□□□ □□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□
 □□□□□□□□□□ □□□□□□ □π□□□□□□□□□□
 □□□□□□□□□ □□□ π□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□
 □□□□□□□□□□ □□□□ □□□□□□□□□□□□□□□□
 □□□□□□□□□ □□ □□□ □□□□□□□□ □π□□ □□
 □□□□□□□□□□□□□□ □□□□ □□□□□.

Bár Görögország minden vidéke egy éghajlati övbe tartozik és minden görög ugyanabban az oktatásban részesül, a természetünk mégsem egyezik ... hosszan figyeltem és tanulmányoztam mind a jó, mind a rossz emberek vonásait, és arra a megállapításra jutottam, Polyklés, szükséges arról írnom, hogyan viselkedik az életben e két embertípus Azt hiszem, fiaink jobbak lesznek, ha olyan írásokat hagyunk rájuk, melyeket útmutatóként használhatnak arra, hogy a legjobb társaságot válasszák és maguk is azzá váljanak ... (Protheória 1–3.).

A Theophrastosnál megjelenő típusok szerinti karakterábrázolás már Aristophanés komédiáiban³⁷ is kulcsfontosságú motívum. A komédia műfajában születnek meg az állandó figurák típusai: például a hízlgő élősködő, a kapzsi öregember, a haszonleső hetaira vagy a hetvenkedő katona. Menandros, az újkomédia legjelentősebb képviselője Theophrastos tanítványa volt, darabjaiban azonban – bizonyos értelemben – a mesterét túlszárnyalva nagy művészi erővel mozgatja figuráit és alakítja ki a komédiák szereplőinek alaptípusait. A mi szempontunkból fontos

³⁷ Ussher, R. G., *Old Comedy and Character: Some Comments, Greece and Rome* 24 (1977) 71–79.

megjegyezni, hogy a menandrosi figurák átalakulva visszaköszönnek a regényekben, vagy más esetben újak lépnek a helyükre. Alain Billault általánosságban elemzi a regények karakterábrázolását, s a szereplőkben hol a komédiák alakjait, hol teljesen új figurákat fedez fel³⁸. Az újkomédia gondtalan, könnyelmű fiatalembere, aki kellemes modorával feledteti a hibáit, a regényekben már csak nyomokban fordul elő. Erre a típusra hasonlít például Longos Astylosa, aki városi ifjúként kilátogat vidékre, hogy ismeretlen örömeiben lehessen része, s barátságos viselkedésével környezetében megnyer minden embert (IV.10). Egy másik példa: Menandros Dyskolosában szereplő Sókratossal állítható párhuzamba Akhillés Tatios regényében Kleinias és Menelaos valamint az Aithiopikában Knémon. A menandrosi figura és a regények alakjai közös vonásokkal rendelkeznek, azonban több ponton el is térnek egymástól. Hogy csak egyet említsünk Kleinias és Menelaos túlságosan vonzódnak egymáshoz, mint ahogy ez férfiszerelők közt a komédiában szokásos. A szerencsétlen gerón, Knémón kalandjai pedig felettébb tragikusak ahhoz, hogy a komédia hangulatához illőek legyenek. Így változnak át a kölcsönkért szereplők és öltik magukra az új műfaj sajátosságait.

A komédiaírók visszatérő kedvence a hűséges szolgáló, aki a regényekben is közkedvelt figura lesz. Xenophón Ephesiakájában Leukón és Rhodé, Akhillés Tatios Satyrosa vagy Kharitón Plangónja, mindannyian a *servus callidus* mintaképei: hűségesen szolgálják urukat, akinek szerelmi kalandjait okosan és kitartóan szervezik, míg célba nem juttatják a gavallér vágyait. Héliodóros Thisbéje és Kybeléje viszont elszakad az eredetitől, mivel bűnös magatartásukkal és kegyetlen halálukkal eltávolodnak a komédia világtól.

A vígjátékok színpadán másik örök klasszikus az élősködő, akinek regénybeli párja például a longosi Gnathón. Ez a parazita szereplő fiúszerelmei és ingyenc volta miatt újszerű, viszont állandó kérkedése, ékesszólása és szívélyes stílusa olyan vonások, melyek a prototípusra emlékeztetnek. Kharitón is kölcsönveszi ezt a figurát: az akragasi türannosz két élősködő emberének az ábrázolásában. Felbérelt színészekként jelennek meg, s egyikőjük nagyszerű külsejével és lenyűgöző

³⁸ Billault 1996, 115–129. Az antik regény jellemábrázolásának általános kérdéseivel foglalkozik, s végigtekint bizonyos szereplőtípusokat Menandros és a regényírók műveiből vett példákon keresztül,

modorával elcsábítja Kallirhoé szolgálólányát, a másik szóbeli képességei révén könnyedén elhiteti Khaireasszal, hogy felesége hűtlen lett hozzá. A regények ezzel újabb példát szolgáltatnak arra, hogy erőteljesen kötődnek a korábbi irodalmi hagyományokhoz, s különösen igaz ez az új komédia műfajára.

A regényekben azonban nem minden szereplő származik a komédia színpadáról, a szerzők saját írói leleményük révén új alakokat is teremtenek. Idetartoznak a rendkívül fiatal, csodaszép és előkelő származású főhősök, akik az idealista szerelmi regény tipikus szereplői. A hősre jellemző, hogy hajlamos a sajnálkozásra és panaszkodásra: Khaireas számtalanszor öngyilkos akar lenni, Daphnis és Klitophón is könnyen sírva fakad, s Theagenés is hamar elkeseredik. A hősökkel szemben viszont feltűnő a nőalakok bátorsága és talpraesettsége³⁹.

A regényírók vezetik be az anyák és apák szereplését, akik származása hangsúlyozza gyermekeik előkelő születését, s a nemes eredet a főhősök nélkülözhetetlen tulajdonsága. Kharikleia az etióp királyi pár gyermeke, Kallirhoé a nagyszerű athéni győztes Hermokratés lánya, Anthia is jeles szülők leszármazottja, és a történet végén Khloé kiváló származására is fény derül. A szülőknek nem az a feladata, hogy akadályokat gördítsenek gyermekeik házasságkötése elé, hanem éppen az ellenkezőjét vehetjük észre: látván gyermekeik szörnyű gyötrelmeit, segítenek megszervezni az esküvőt. Kharitón regényében Hermokratés a nép kérésére beleegyezését adja lánya és Khaireas nászához, az Aithiopikában Kalasiris, Kharikleia nevelőapja szintén segítőkésznek mutatkozik: abban is támogatja lányát, hogy megszökjön Theagenésszel. Egyedül Leukippé szerelme ütközik anyai ellenállásba, de később az ő házasságát is szülői áldás pecsételi meg.

Újdonság a rabló vagy a kalóz⁴⁰ alakja. Ismertetőjelei az erőszakos és zűrzavaros életmód, általában veszélybe sodorják a főhős életét és tisztaságát. Ez a figura egyedül Longos allegorikus pásztori idilljéből hiányzik, de a regényekben általában megtalálhatjuk a törvényen kívüli világ képviselőit. Xenophón Hippothoosa, Héliodóros Thyamisa olyan szereplők, akik erőszakosan viselkednek a hősnővel, viszont Anthia is és Kharikleia is az utolsó pillanatban megmenekülnek. Kharitón

erre l. 117–122.

³⁹ Kaimio 1995, 119–132; Wiersma 1990.

Thérón nevű kalóza bizonyos szempontból kivétel, ugyanis ő az egyetlen kalóz, aki a főhősnőt semmire sem kényszeríti, hanem védelmezi, vigyáz szépségére, igaz, saját üzleti érdekei miatt.

Végül, de nem utolsó sorban regénybeli találmány a kétarcú hivatalnok alakja. A törvényes rend letéteményesei időnként átlépik a határokat és tisztességtelen szándékkal lépnek fel a szépséges hősnőkkel szemben. Xenophón Perilaosa (2.13.3) szabadon engedi Anthiát, s aztán beleszeret, Polyidos pedig még erőszakoskodik is vele (5.4.4). Akhillés Tatios művében Kharmidés Leukippét fenyegeti, de az utolsó pillanatban meghal, így szerencsésen megmenekül a lány. Kharitón regényében Mithridatés szeret bele Kallirhoéba, azonban semmire sem kényszerítené, csak reménytelenül epekedik a gyönyörű nő után. Artaxerxés, a perzsa Nagy Király szerelemre gyúl Kallirhoé iránt, akinek bírójaként férjei ügyében kellene döntenie, ehelyett titokban azon mesterkedik, hogy szerezhethné meg a görög szépséget. A regényírók tehát egyedi módon használják fel az újkomédiából kölcsönvett motívumokat, s nem egyszerűen plágiumot követnek el. Ezzel egyidejűleg a kor és a saját művészi felfogásuk szerint önálló figuráikat is megteremtik, melyek a műfaj jellegzetes alakjaivá válnak.

A jellemábrázolás gyökereit kutatva, különleges területet jelentenek a törvényszéki eljárások⁴¹, ahol egy jól megírt karaktervázlat a szónok hatékony fegyvere lehetett. Az ókori retorikai tanulmányok hagyományos és elfogadott gyakorlata volt a történelmi portrék írása, amit *χαρακτηρισμοί, ηθολογίαι* elnevezésekkel jelöltek⁴². Kharitón, Athénagoras rétor titkáraként jogi pályán tevékenykedett, jártassága nyomonkövethető a regény jogi procedúráiban és feltehetően a jogi tanulmányai során szerkesztett karaktervázlatok hozzájárulhattak a regény alakjainak megformálásához.

Az irodalmi hagyományban a karakterábrázolás két fő technikáját lehet megfigyelni: a narratív, leíró és a drámai módszert. Isokratés karaktereit narratív és leíró módszerekkel jeleníti meg, s az emelkedett hangvételhez illően hiányoznak a

⁴⁰ Shaw 1984, 44; Winkler 1980, 155–81.

⁴¹ A jogi eljárások során elhangzó beszédek szerepéről l. Ferrini 1991.

⁴² Henderson 2002, 18.

személyes részletek⁴³. Isokratés művében idealizált portrét rajzol, amely a részletek realizmusa nélkül nagyszerű képet ad Euagoras alakjáról. A világi és közhelyes mozzanatok mellőzése jellemző a görög irodalom komolyabb műfajaira, s ezzel ellentétben a iambus, paródia, komédia nagyobb teret enged az érdekes, hétköznapi részleteknek. A karakter egyéni és különleges oldalát tehát az emelkedett irodalom kizárja és a földhözragadtabb műfajok számára tartja fenn: a szatirikus és komikus írások számára, amelyek közel hozzák az emberi élet textúráját. A görög irodalomban az elégia, a iambus, a történetírás, retorika és filozófia alkalmaz leíró és narratív jellemábrázolást, míg az eposz, a tragédia és a komédia a drámai eszközöket részesítik előnyben. A két megközelítési mód közti fő különbség az, hogy a leíró vagy narratív technika távoli képet ad és a szereplő morális tulajdonságaival foglalkozik. A drámai módszerrel az író közelebb hozza a figurát a közönséghez, hallhatjuk a hangját, s szóbeli szereplése során beleláthatunk gondolataiba és beleélhetjük magunkat az érzelmvilágukba⁴⁴. Ez a technika az élet intenzitását teremti meg és lehetővé teszi, hogy alaposan megfigyelhessük a szereplők érzéseinek, gondolatainak és motivációinak bonyolult folyamatait⁴⁵.

Perry, a regénykutatás egyik úttörője 1930-ban így ír Kharitón regényéről: „A karakterábrázolás terén nincs párja Kharitónnak a görög regényírók közt.”⁴⁶ A legtöbb görög regényben csak a két főhős *ηθοῦς* vagy inkább *παθοῦς* van bemutatva, ezzel szemben Kharitón nemcsak a főszereplők karakterére fordít gondot, hanem a kisebb szereplők felvázolásának is nagy figyelmet szentel, így azután a mellékszereplőknek is egyénisége van és életszerű portré jelenik meg róluk. Thérón, a kalózvezér, Stateira, a perzsa királynő vagy Artaxatés, a Nagy Király főembere, mindegyikjük rendelkezik valamilyen csak rá jellemző tulajdonsággal, ami személyiséget kölcsönöz számára. Ezt a hatást a számos képszerű részlet, az élénk párbeszéd és monológok révén éri el.⁴⁷

A kutatás előzményei közt kell megemlítenünk Helms monográfiáját,

⁴³ Halliwell 1990, 56.

⁴⁴ Fusillo így vélekedik az új műfajról: a regényekben az érzelmek intenzitása a színház világára emlékeztet, sőt versenyre is kelhet vele (Fusillo 1990, 220).

⁴⁵ Halliwell 58.

⁴⁶ Perry 1930, 115.

⁴⁷ Perry 1930, 115-6.

amelyben elsősorban szöveghelyek felsorakoztatásával próbálja bizonyítani a karakterábrázolás jelentőségét, részletes elemzésbe azonban nem bocsájtkozik. Helms három fő szempont alapján vizsgálja Kharitón regényét: az író harmadik személyű állításait, karaktertüköröző elemeket és a szereplők karakterábrázoló szavait veszi szemügyre. A regény karakterjelölő részleteit kutatva rámutat a jelzők és hosszabb szófordulatok szerepére, ugyanakkor hangsúlyozza, hogy Kharitón sokkal erőteljesebben jellemez azáltal, hogy hagyja szereplőit reagálni egy-egy eseményre.⁴⁸ Helms arra a következtetésre jut, amit Perry és Hägg is képvisel, hogy Kharitón karakterábrázolása inkább mimetikus, mint leíró jellegű.⁴⁹ Végül azzal zárja elemzését, hogy Kharitón regényíró technikáinak még vannak gyenge pontjai, azonban a szerző nem alkalmazkodik szolgai módon kora szofista irányzatához, hanem a jellemrajzolásról klasszikus elemeket ötvöztet.⁵⁰

Tegyük ehhez hozzá Tomas Hägg véleményét, aki szerint Helms dolgozat rávilágít a karakterábrázolás jelentőségére Kharitón regényében, de nem von le távolabbra mutató következtetéseket⁵¹. Hägg a regény jellemábrázolásának technikai megoldásaival foglalkozik. A szereplők bemutatásának eszközeit analizálva megállapítja, hogy a szerző narratív jegyzetei a szereplők funkcionális azonosítására szolgálnak, míg az érdekesebb részleteket a szereplők közvetve vagy közvetlenül megjelenített gondolataiból, szavaiból ismerhetjük meg.⁵²

Hägg szerint Kharitón regényíró technikájának egyik fő ismertetőjele a hatékony jellemábrázolás, a változatos stílus és a beszéd gazdag alkalmazása mellett. A regény legalapvetőbb elemei a lélektan, a retorika és a történelem. Ebben a keretben nagy hangsúlyt kap olyan érzelmek megragadása, mint a boldogság és szomorúság, a remény és a félelem, vagy a tépelődés nehéz pillanatokban és döntéshelyzetekben. Ezek révén az író árnyaltabban képes a szereplők belső világát bemutatni, mint a külső eseményeket, amelyeket sokszor csak néhány mondatban ismertet⁵³.

Fusillo kutatásai azt mutatják, hogy Kharitón regényében a lélekábrázolás igen

⁴⁸ Helms 1966, 27-28.

⁴⁹ Helms 1966, 70; Perry 1930, 115; Hägg 1972, 545-6.

⁵⁰ Helms 1966, 147.

⁵¹ Hägg 1972, 545.

⁵² Hägg 1972, 556.

⁵³ Hägg 1983, 16.

gazdag és sokszínű, mivel nemcsak annak lehetünk szemtanúi, hogy milyen hatást váltanak ki az események, hanem hallhatjuk az egyéni szereplők válaszait is⁵⁴. A regény jellemfestésének vizsgálatai tehát egyöntetűen azt jelzik, hogy Khariton művének ez az aspektusa lényeges és figyelemre méltó szakterület.

⁵⁴ Fusillo 1989a, 120.

II. A névtelen szereplők

A doktori dolgozat keretében elvégzett vizsgálatban a szereplők ábrázolásának három eszközét figyelem meg: elsőnek az elemi nyelvi építőköveket, a főneveket és jelzőket, másodsor a szereplők dialógusait illetve monológjait, végül az író harmadik személyű megjegyzéseit. Ezekhez veszem néhány esetben a szereplők egymásról alkotott véleményét is. E három fő szempont mértéke és minősége lehetőséget ad arra, hogy csoportosítsuk a regényben előforduló szereplőket: névtelen szereplők, mellékszereplők és főszereplők tagozatára bontva fel a mű figuráit. A karakterábrázolás legalsó fokát a névtelen szereplők képviselik. Ezen látszólag egyszerű csoporton belül lehetséges a szereplők differenciálása, mivel az alapeszközök különböző mértékben vesznek részt a jellemzésben. Az eltéréseket a névtelen szereplők meghatározásában használt névszói elemekben, a beszéd hiányában vagy változatosságában illetve az írói megjegyzések részletes vagy érintőleges voltában lehet felfedezni. Az említett szempontok alapján a névtelen szereplők két kategóriáját állíthatjuk fel: a csoportosan jelenlévő illetve az egyénileg fellépő szereplők típusát.

1. A csoportos névtelen szereplők

A csoportos névtelen szereplők seregébe olyan figurák tartoznak, akik általában a háttérben maradnak, s közös reakcióikkal, együttes megjelenésükkel a helyzet hangulatát fejezik ki. A névszói megjelöléseket vizsgálva, azt láthatjuk, hogy leggyakrabban valamilyen névmás vagy főnév utal a szereplők ezen csoportjára.

A névtelen sokaság megjelenítésére rendszerint a παντες⁵⁵, απαντες⁵⁶, οι αλλοι⁵⁷ névmások fordulnak elő. A παντες szó utalhat a perzsákra, akik Kallirhoé

⁵⁵ παντες (I.1.16, I.14.1, I.2.4, II.3.9, III.2.17, III.3.2, III.3.7, III.3.18, III.4.1, IV.3.5, IV.3.11, V.3.6, V.3.8, V.4.11, V.5.8, V.5.9, VII.3.10, VII.3.11, VIII.1.11, VIII.2.13, VIII.3.11, VIII.5.2, VIII.7.1), παντας (III.4.15, III.4.17, V.1.8, VIII.5.7), πασιν (V.4.4, V.2.6, VIII.6.8), πασαι (V.3.3, VIII.7.1), παντων (I.14.2, II.3.10, VI.2.5, VII.4.6, VIII.8.12), πασιν (V.4.4, V.2.6, VIII.4.11).

⁵⁶ απαντας (V.8.6), απαντες (II.5.4, V.7.8).

szépsége előtt hódolnak (V.1.8, V.5.8, V.5.9, V.8.6) vagy a szürakúzabeliekre, akik ijedten gyülekeznek Kallirhoé üres sírjánál (III.3.2), máskor pedig Mithridatés udvari környezete áll e névmás mögött (V.3.5). A névmás minden esetben más embertömegre vonatkozik, és olyan elemek találhatóak a szöveggörnyezetben, amelyek világossá teszik, hogy kikről van szó. Egy fontosabb szereplő neve vagy a helyzet részletesebb leírása közlebbi adatokat árul el a statisztákról. Fellelhető az a megoldás is, hogy participium jelöli a szereplők pontosabb kilétét. Az igenév mutatja, hogy a névmás „a keresztre feszített foglyokra” (αλλους ανηρτημενους (IV.3.5), „a jelenlévőkre” (παντας τους παροντας, IV.2.13), „a körben állókra” (παντες οι περιεστηκοτες, II.5.7), „a nézőkre” (τοις ορωσιν, I.1.14) vonatkozik. Olyan esetek is előfordulnak, melyekben a participium jelzi a sokaság tetteit, reakcióit: „el volt mindenki bűnölve” (παντων εστωτων ως κεκληλημενων, II.3.10), „pánikba esett mindenki” (παντων θορυβουμενων, VII.4.6), vagy ezzel a technikával a szerző a főhősök érkezése előtti feszült pillanatokat ragadja meg: „mindenki hátralépett és tágranyílt szemekkel figyelt...” (παντων απορουντων, οφθαλμους εκτετακωτων, VIII.6.7).

A παντες és egyéb névmások használatának másik típusa az, amikor a névmás – alapfunkciója szerint – visszautal a korábban főnévi szerkezettel jelölt csoportra: a kérőkre (I.2.4), a kalózkra (III.3.18) vagy a gyászoló perzsákra (VIII.5.2). A már említett pronomeneken kívül még találkozhatunk néhány névmási megjelöléssel: ουδεις⁵⁷, αλλος αλλο⁵⁸, αυτους, εκεινους, ουτοι⁵⁹ illetve egy-két ritkábban előforduló típussal⁶⁰, amelyek szintén helyettesítő, visszautaló feladatot töltenek be.

A csoportos névtelen szereplők kifejezésére a névmáson túl főnevek is

⁵⁷ αλλος αλλο (IV.3.6, VIII.2.7), οι αλλοι παντες (III.4.8, V.8.6, V.8.10, VII.4.10), αλλους (IV.3.5), τοις αλλοις (III.5.1), τους αλλους παντας (VIII.3.12), αλλοι (III.3.8).

⁵⁸ ουδεις (VIII.1.11), των Αιγυπτίων ουδεις (VIII.4.11), μηδενος (II.3.10).

⁵⁹ VIII.2.7.

⁶⁰ αυτους (a sírablókra utal III.3.10, III.3.11) (a katonákra utal VII.4.1, VII.4.3), αυτοις (a katonákra VIII.2.13), εκεινους (a katonákra utal VII.4.3), εκεινοι (Khaireas embereire VIII.8.14), κακεινοι (VII.6.3), ουτοι (VIII.5.1 Démétrios embereire) (I.8.1 a kalózkra).

⁶¹ εκαστος (III.2.15, V.1.8, VIII.5.2), εκαστω (VIII.8.14 Khaireas embereire vonatkozik), αι δε ετεραι (VI.1.5), τινες (III.3.8).

szolgálhatnak, mint például a tömeg (το πλῆθος⁶²), vagy az emberek jelentős szavak (οἱ ἀνθρώποι⁶³). Az összesereglett emberek megjelenítésére a πλῆθος szó egyik rokon értelmű párja az οἶλος, (VIII.6.5), s erre a célra további szószerkezetek is szolgálhatnak (οἱ πλείονες, οἱ πολλοί VIII.6.2, οἱ ἐκ τῆς πολέως (VIII.6.2). Ezek a fordulatok is a névtelen sokaságot foglalják magukba és csak a szövegkörnyezet pontosítja, milyen embercsoport szerepel az adott pillanatban. A tömeges szereplők megjelenési formái közé tartozik a többes szám harmadik személyű igealak alkalmazása, amely az alany említése nélkül fejezi ki az emberek cselekedeteit⁶⁴.

A névmással, főnévvel vagy esetleg igealakkal meghatározott csoportra egyaránt jellemző, hogy szóban pillanatokra jelennek meg, csak rövid felkiáltások hangzanak el, amelyek a gyász, csodálkozás, egyetértés kifejezésére szolgálnak⁶⁵. Vannak olyan esetek is, amikor mintegy a tömeg hangjaiként főnevek sorakoznak egymás után, és foglalják össze egy-egy helyzetben a nép beszédének tartalmát vagy reakcióikat⁶⁶. Jellemző még rájuk, hogy az író megjegyzéseiben is együttesen vannak jelen, soha nem különülnek el egyéni arcokra vagy tulajdonságokra, csak a háttér, például a hallgatóságot vagy a nézőközönséget alkotják egy epizódban. Ugyanakkor hangulatfokozó és hangulatteremtő szerepük is lehet, amikor egy váratlan esemény hatására, egy szereplő szavaira vagy hirtelen megjelenésére, sírnak, örülnek, csodálkoznak, kiáltanak, megrettennek. Ez fokozhatja Kallirhoé szépségét (IV.1.9, IV.7.6, V.1.8, V.3.8, V.8.7), hangsúlyozhatja a Nagy Király hatalmát (V.4.5) vagy ezáltal a bírósági tárgyalás feszültségét érzékelteti az író (V.7.8), de ezek a figurák

⁶² το πλῆθος (I.1.15, I.1.16, II.3.9, III.2.16, III.2.17, III.3.7, III.4.4, III.5.3, III.8.3, V.3.6, VI.2.1, VII.6.3, VIII.2.5, VIII.6.8, VIII.7.1, VIII.8.15), πλῆθος ἀνθρώπων ἐλευθέρων καὶ δούλων (I.12.6), πλῆθος ἀπελευθέρων (II.3.3), το δημωδεστερον πλῆθος (III.2.15), τα πλῆθη (III.4.10). ἐν τῷ πλῇ (III.4.11), το πλῆθος τῶν βαρβάρων (V.4.1), δοκιμωτατον Περσων πλῆθος (VI.2.1), παν το πλῆθος (VIII.5.4).

⁶³ οἱ ἀνθρώποι (V.3.10).

⁶⁴ ἡκολουθοῦν (II.3.10), ὑπεστρωννον (III.2.17), ἀπεστραφησαν, προσεκυνησαν, (IV.1.9), ἐμακαρίζον, συνεχαιρον, συνελπουντο, ἡπορουν, (V.8.3).

⁶⁵ ἀπιωμεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, (VIII.7.1), Καλλιρροὴν παρακαλεῖ VIII.7.1), το πλῆθος reakcióinak leírása Khaireas és Kallirhoé feltűnésekor: δακρυα πασιν εχειτο μετα χαρας, (VIII.6.8).

⁶⁶ χαρα καὶ λυπη, (III.4.15), δακρυα, ευχαι, στεναγμοι, παραμυθια, φοβος, θαρσος, απογνωσις, ελπις, (III.5.3–4), δακρυα, χαρα, θαμβος, ελεος, απιστια, ευχαι, (V.8.3), αι φωναι, ευφημιαι, επαινοι, συνευχαι πυκναι, (VIII.6.11).

egyéni természettel nem rendelkeznek.

A csoportban megjelenő névtelenek második típusát azok a szereplők alkotják, akik főnévi megjelölése mögött konkrétabb és szűkebb közösség áll: az egyiptomiak, a szüarakúzabeli nők, a szolgálók, a perzsák, a barátok. Az idetartozó csoportok főnévi megjelölése egy tulajdonságot hordoz magában, aminek segítségével a szereplők személyesebbé válnak, mint a το πλεθος vagy a παντες által kifejezett tömeg. Ezt a megkülönböztető vonást fejezik ki a foglalkozásnevek⁶⁷, katonai tevékenységeket jelentő pozíciók⁶⁸, a hivatali beosztások⁶⁹, a népnevek⁷⁰, továbbá a korra vonatkozó főnevek⁷¹. E csoport tagjai azáltal is elkülönülhetnek, hogy valamelyik fontosabb szereplőhöz kötődnek: lehetnek a perzsa királynő udvarhölgyei (V.3.1), a Kallirhoét támogató szolgálók (αι θεραπαινιδες, I.1.15) vagy a fáraó emberei. Idetartoznak a Nagy Király előkelő perzsái és bizalmas hívei⁷², Mithridatés szolgálói⁷³, akik rövidebb akciót bonyolítanak le és így egy kisebb történet szereplői⁷⁴ a regényben. Ebbe a csoportba sorolhatjuk Dionysios bizalmas embereit⁷⁵, a királynő körül ülő nőket, akik egyszerre Khaireas foglyai is (αι γυναικες VII.5.1, VII.6.4) és az előkelő perzsák feleségei, lányai, testvérei⁷⁶. A nemes perzsa nők⁷⁷ több alkalommal is szerepelnek az író megjegyzéseiben, de beszélni nem halljuk őket. Milétosban a vidéki nők

⁶⁷ λογοποιοι και μαντιες (VI.8.3), οι φυλακες (VII.2.2), πολλους τους φυλασσοντας (VII.1.2).

⁶⁸ τοις τριηραρχαις (VIII.2.7, VIII.6.1), τους τριηραρχας (VIII.2.9), ηνιοχοι, ιπποκομοι, ναυται (II.3.3), οι ναυται (III.2.14, III.2.16), τοις ναυταις (III.3.14), ηγεμονες των εθνων (VI.8.4).

⁶⁹ η βουλη (I.1.12), της βουλης (III.4.17), οι Συρακοσιων ιππεις (I.6.3), οικεται δημοσιοι (III.4.7), οι αρχοντες (I.1.12, I.5.2, III.4.12), οι δικασται (I.6.1), τους κηρυκας (VIII.2.8), οι πρεσβεις (III.5.2).

⁷⁰ τους Τυριοις (VII.3.5, VII.4.7), a fáraó szavaiban (VII.3.2, VII.3.3), Τυριοι (VII.2.7), γενος μαχιμωτατον (VII.2.7), Αιγυπτιους (VI.8.2), Συρακοσιοι (I.1.13, III.5.2), βαρβαροι (III.10.2, V.3.9), τους βαρβαρους (III.7.3, III.9.11, V.1.8), των βαρβαρων (V.4.1), πασα Βαβυλων (V.3.6), πασα Βαβυλωνα (VI.8.3), ολη Βαβυλων (V.4.4), Αιγυπτιοι (VII.6.5), Αιγυπτων (VII.3.1), Μηδους (a fáraó VII.3.3).

⁷¹ Khaireashoz η νεολαια, I.1.10), οι νεοι (I.1.12), οι Συρακοσιων εφηβοι (I.6.5), συνεφηβοι και συγγυμνασται (VIII.6.11).

⁷² Περσων οι εντιμοτατοι (VIII.5.2), οι εαλωκοτες Περσων (VII.6.5), Περσων τους ομοτιμους (V.2.2), φιλοις (IV.6.5), οι φιλοι (V.4.12, VI.8.4).

⁷³ οι δουλοι (IV.5.3), δουλοι πονηροι (IV.5.8).

⁷⁴ αιχμαλωτους, (VIII.2.6), τους πολεμιους, (VI.8.5), τους οικειους, (VI.8.5), τοις επιχωριος, (VIII.2.8), επιχωριων, (V.1.8).

⁷⁵ φιλοι (II.3.3), φιλους (II.5.1), απελευθερους και των οικετων τους πιστοτατους (II.5.1)

⁷⁶ γυναικα, αδελφην, θυγατερα (VIII.5.2).

⁷⁷ των ενδοξοτατων Περσων αι γυναικες (V.3.1, V.3.4), Περσας (VII.5.8), Περσαι (VI.8.3).

(αι αγροικοι γυναικες, II.2.1) is többször előfordulnak: Dionysios udvarában Kallirhoét csodálják, öltöztetik, vagy kísérik. A szerepük egy-egy mozzanatra korlátozódik, és feladatuk teljesítésén kívül Kallirhoé szépségét érzékeltetik csodálkozásukkal és tiszteletükkel. A követek, a kormányosok vagy hasonló figurák lehet, hogy a regényben addig jelennek meg, amíg teljesítik a feladatukat, de ezzel a tulajdonsággal a névtelen tömeg felett állnak. A perzsák, az egyiptomiak, a tyrosiak azáltal konkrétabbak, hogy egy-egy népre utalnak, tehát a tömegnek van egy meghatározott vonása, azon túl, hogy a szövegkörnyezet jelzi szereplésük külső helyszínét. Ezeknek a figuráknak jobban körülhatárolt szerepük és feladatuk van, mint az egyszerű tömegnek, bár a korábbi kategóriához hasonlóan csoportban jelennek meg mindhárom eszköz tekintetében. Jellemző rájuk, hogy szereplésük nem terjed túl egy-egy rövidebb jeleneten, keveset beszélnek és az író sem mutatja be őket részletesebben, így háttérben maradnak ők is. Valamilyen meghatározott kisebb epizód vagy feladat kapcsolódik hozzájuk, esetleg egy szereplőhöz kötődnek, ennél fogva korlátozott mértékben saját tulajdonságokkal rendelkeznek.

A jellemábrázolást tekintve magasabb szintű csoportot alkotnak Kallirhoé kérői, Khaireas katonái, Szürakúza polgárai illetve Thérón kalózái. A csoportos szereplés felsőfokát jelentik, ami megmutatkozik sokrétűbb ábrázolásukban. A bemutatásukkor nem kizárólag egy névszói megoldást láthatunk, az írói megjegyzések is gazdagabbak, és a szóbeli megnyilatkozásuk is tartalmasabb. Ezekhez a csoportokhoz jellegzetes tulajdonságok kapcsolódnak, amelyek egyénibbé teszik őket. Ehhez járul még az, hogy nem az események passzív nézőiként, hanem a történet részvevőiként szerepelnek egy jelenetben.

A csoportos névtelen szereplők kategóriájába tartozik *Kallirhoé kérőinek* a csapata. A vőlegényjelöltek⁷⁸ már a történet kezdetén feltűnnek: az író nagy létszámukkal⁷⁹ és előkelő származásukkal⁸⁰ akarja érzékeltetni Kallirhoé híres szépségét. Megtudjuk, hogy a rangosabbnál-rangosabb kérők Szicíliából, Itáliából és más szárazföldi országokból⁸¹ érkeznek. Aristón jellemzése színesíti az udvarlóról

⁷⁸ μνηστηρες (I.1.2, I.2.1), μνηστηρας (I.1.9).

⁷⁹ κατερρεον (I.1.2).

⁸⁰ δυνασται τε και παιδες τυραννων (I.1.2).

⁸¹ ουκ εκ Σικελιας μονον, αλλα και εξ Ιταλιας και ηπειρου και εθνων των εν ηπειρω (I.1.2).

kialakult képet: gazdag és királyi melléknévvel fejezi ki fia előtt, hogy ilyen versenypályán nincs esélye⁸².

A bemutatásuktól kezdve egy csoportként jelennek meg. Ezt jelzi az is, hogy közös a céljuk: meghódítani Kallirhoét. Az esküvő után szintén egyforma reakciójuk fogalmazódik meg. Mindannyiójukon eluralkodik a bánat és a harag⁸³, s az irigység felfegyverzi őket az újdonsült férj elleni rohamra. A sértett udvarlók együtt teszik meg a bosszúhadjárat első lépését: mulatozás nyomait szórják szét Kallirhoé háza előtt (I.3.2), felébresztve ezzel az ifjú férj féltékenységet. Második ütemben Khaireas ellen összefogva megszavazzák az akragasi kegyetlen tervét (I.2.6), s végül a bírósági tárgyalás előtt is aljas eszközökkel közösen hajhásszák a nép kegyeit (I.5.3). Így azt láthatjuk, hogy a kiváló leánykérők egy célért indultak, s egyféleképpen válaszolnak az eseményekre is.

A csoport tagjait tehát számos hasonlóság köti össze: mindannyian nemesi család leszármazottai, akik Kallirhoé kezéért versengenek, s kosarat kapva haragjukban meglátják egymásban a sorstársakat, ezután összefogva harcolnak, hogy elégtételt vegyenek a büszkeségükön esett csorba miatt. A kérők esetében az író a jellemzés eszközeit visszafogottan, de annál egységesebben alkalmazza.

Khaireas katonái színfoltot jelentenek a névtelen csoportos szereplők ezen kategóriájában. A névszói megjelölések palettája a legegyszerűbb névmásoktól⁸⁴ egészen a hasonlatig terjed (ωσπερ λεοντες, VII.4.6). A legjellegzetesebb eszközök a katonák felosztását jelző katonai egységek nevei⁸⁵. A sereg (την στρατιαν, VIII.2.8) két részből áll: gyalogságból (πεζους, VII.5.10) és hadiflottából (το ναυτικον, VII.5.11), s a különböző szakaszok tagjai is említésre kerülnek: zsoldosok (μισθοφοροι, VII.4.5), hajóparancsnokok (τριηραρχαις, VIII.6.2, τριηραρχας

⁸² (πλουσιους και βασιλεις, I.1.9).

⁸³ (I.2.1).

⁸⁴ εκεινοι utalás a 300 emberre (VIII.8.14), εκαστω (VIII.8.14), παντες (VIII.2.13, VII.3.10), τους αλλους παντας (VIII.3.12), οι αλλοι παντες (VII.4.10), αυτους (VII.4.1, VII.4.3), εκεινους (VII.4.3), κακεινοι (VII.6.3), ολιγων ... παντων (VII.4.6).

⁸⁵ τους τριακοσιους, στρατον εμον ανδρειον (VIII.8.13), τοις τριηραρχαις (VIII.6.2), τους τριηραρχας (VIII.2.9), δυναμιν απασαν (VIII.2.8), την στρατιαν (VIII.2.8), τους πεζους (VII.5.10), το ναυτικον (VII.5.11), το ναυτικον tagjai: τριηραρχοι, κυβερνηται, ναυται, στρατιωται παντες (VII.5.11), η πεζη στρατια (VII.5.12), Khaireas így mutatja be magát és a katonáit: Ελληνες μισθοφοροι (VII.4.5).

VIII.2.9), kormányosok (κυβερνηται, VII.5.11), követek (κηρυκας, VIII.2.8) formájában. A népcsoportok⁸⁶ tovább tagolják a haderőt. Khaireas zászlaja alatt nemcsak a szövetséges egyiptomiak harcolnak, hanem önálló seregébe szürekúziai, korinthosi, lakedaimonabeli és ciprusi görög vitézeket toboroz. Khaireas megszólításai⁸⁷ is jellemezhetik a katonákat. A vezér görög bázisát a háromszázaknak nevezi (τους τριακοσιους, VIII.2.9), bátor seregnek és a legjobbaknak szólítva dicséri, buzdítja őket (στρατον εμον ανδρειον, VIII.8.13), (Ελληνας τους αριστους, VIII.8.11). Khaireas általában görög férfiaként szólítja meg embereit, jelezve, hogy a származás összetartó erő az idegen földön harcoló katonák számára (ανδρες Ελληνες, VIII.2.13). A toborzás idején láthatjuk az alakuló sereg néhány tulajdonságát, Khaireas elvárásai közé tartozik az, hogy katonájának görög nemzetiségűnek és a legkiválóbb harcosnak kell lennie, mivel olyan sereget akar felállítani, melynek dicsősége Othryadés vagy Leónidas háromszázával ér fel (VII.3.11). A kiválasztás után a legszebb fegyverzettel látja el embereit (ταις καλλισταις πανοπλιας, VII.4.1), s a fáraó előtt kellő csodálatot vált ki az új osztag (VII.4.3). Harc közben bizonyítják rátermettségüket, amint oroszlánokként küzdenek az ellenséggel (ωσπερ λεοντες, VII.4.6), s győzelmet aratnak Tyros felett. A siker után nehéz pillanatok is következnek, amikor Khaireas így fordul hűséges embereihez: „Harcostársaim és barátaim, nagy győzelemben részesültünk együtt ...” (συστρατιωται και φιλοι, κοινωνοι μεγαλων καθορθωματος, VIII.2.10). Jól ismert katonáit barátainak, sorstársainak szólítja, s részletezi előttük a kedvezőtlen hadi helyzetet, majd embereivel együtt tanácskozva hozza meg a döntést (VIII.2.10–14). A háromszáz harcos és az egyiptomi vitézek több alkalommal tanúbizonyságot tesznek vezérük iránti hűségükről, tiszteletükről és csodálatukról. A gyalogság bízik benne és bánja, hogy nem Khaireas a vezetőjük a következő csatában (αθυμοτερους εποιησε, VII.5.10), míg a hadiflottát reménnyel és büszkeséggel tölti

⁸⁶ Ελληνας απαντας, Αιγυπτίων και Φοινικών οσους ευζωνους (VIII.3.12), πολλοι και Κυπριων (VIII.3.12), Khaireas egyiptomi emberei (VIII.2.14, VIII.4.11), τοις δε Αιγυπτίοις (VIII.8.14), Ελληνες, Λακεδαιμονιους, Κορινθιους, τους αλλους Πελοποννησιους, Σικελιωτας (VII.3.7), Ελληνας τους αριστους Αιγυπτίων τε τους θελοντας (VIII.8.11).

⁸⁷ ανδρες Ελληνες (VII.3.7, VII.3.8, VIII.2.13), ανδρες συστρατιωται και φιλοι, κοινωνοι μεγαλων κατορθωματος (VIII.2.10).

el, hogy a legjobb vezér irányítja a tengeri ütközetet (επηρθη ταις ελπισι και φρονηματος ενεπλησθησαν, VII.5.11). Így viselkedésükről is szó esik: rendkívüli módon ragaszkodnak parancsnokukhoz, ami lelkesedésükben (VII.5.11) vagy elkeseredettségükben (VII.5.10) jut kifejezésre. A különleges kapcsolatot bizonyítja az egyiptomi katonák hazatérés előtti búcsúja. Az utolsó pillanatokban nem volt olyan egyiptomi katona, aki ne köszönt volna el vezérétől (τοσουτον ιμερον πασιν ενεθηκε, VIII.4.11), sejtetve, hogy Khaireas mennyire mély nyomot hagyott embereiben. A vezér hálás harcostársai áldozatvállalásáért, s lakomát rendez a győzelem ünneplésére (VIII.2.8), Szicíliába hazatérve pénzadománnyal jutalmazza katonáit (VIII.8.14), és bátor seregének, a háromszáz görögnek pedig polgárjogot kér Szürakúza városától (VIII.8.13). Ezenfelül Hermokratés földet oszt a Khaireasszal tartó egyiptomi katonáknak (VIII.8.14). A harcosok csoportja nemcsak a háttérter alkotja, nem csupán hangulatteremtő szerepe van, hanem küldetésük van, s céljuk az, hogy legyőzzék a perzsákat. A szóbeli fellépésük nem terjed túl rövidebb csoportos felkiáltásoknál (συ στρατηγει (VII.3.10), ηγου (VII.3.11), és együttesen szólalnak meg, így viselkedésük ezen a ponton megegyezik a névtelen tömeg szóbeli szereplésével. Ennek ellenére kivételes a szerepük, mivel Khaireas hozzáállása a katonáihoz és a katonák hűsége mintául szolgálhat a hadvezér és emberei közti helyes viszonyra.

A névtelen szereplők tagozatán belül másik különleges és egyéni csoport **Szürakúza népe**. Ez a közösség megjelenik a színházban, a kikötőben, az utcákon, a népgyűlésen, végeredményben szinte minden nagyhorderejű eseménynél szerepel: Kallirhoé halálakor, (I.5.3), Thérón ítélete alkalmával (III.4.12, III.4.15, III.4.18) vagy a szerelmesek hazatérésénél (VIII.6.5–8). A névszói megjelölésükben különböző szavak szerepelnek, így például: a nép (ο δημοσ⁸⁸), a város (η πολις⁸⁹), a sokaság (το πληθος⁹⁰), valamint a szürakúzabeli melléknév (οι Συρακοσιοι⁹¹) és

⁸⁸ ο δημοσ (I.5.3, III.4.4, III.4.17, VIII.7.8), πας ο δημοσ (III.4.12), ο δημοσ επεβοησεν (VIII.8.13), ο δημοσ επισταται (VIII.7.5), ο δημοσ σε απελυσεν (VIII.7.7), επευφημησεν ο δημοσ (VIII.8.13), ο δε δημοσ ενεκελευετο (VIII.7.3).

⁸⁹ η πολις (I.1.14, VIII.7.8).

⁹⁰ το πληθος (III.4.4, III.5.3, VIII.7.1), τα πληθη (III.4.10), του πληθος (III.4.18), θρηνον το πληθος (VIII.8.1), το πληθος εν τω θεατρω (VIII.8.15).

néhány névmás⁹² jeleníti meg a városállam polgárait. Khaireas beszédében számos megszólítás⁹³ szerepel, de leggyakrabban az *ανδρες Συρακοσιοι* fordulat bukkan fel. Hermokratés kiemeli Khaireas előtt, hogy Szürakúza népe egyben a hazáját is alkotja (*πατριδι*, VIII.7.5), s ez a csoport jelentőségét emeli. A csoportot jelölő kifejezések tehát nem egyoldalúak, ez a jellemábrázolás magasabb szintjét sejteti.

A felszólalásaik alkalmával csoportosan nyilvánulnak meg, de ez nem ad elegendő okot arra, hogy együtt említsük őket az anonim *πληθος*-szal, ugyanis jelenlétük és szavaik gyakran sorsdöntőek. Az ő közbenjárásukra jöhet létre Khaireas és Kallirhoé menyegzője (I.1.11), ők szavazzák meg Khaireas katonáinak az állampolgárságot. Amikor Khaireas visszatér a felesége keresésére indított első expedícióról, s a nép feszült figyelemmel várja szavait (III.4.4). Ezen a gyűlésen Hermokratés felkéri Szürakúza városát, hogy külön követséggel támogassa Kallirhoé ügyét (III. 5.2), s válaszul a polgárok készek segíteni és jelképesen az Athénban egykor diadalmaskodó hadihajót bocsátják vízre (III.5.3). Khaireas és Kallirhoé boldog hazatérésekor is felszólal a nép: köszönetet mond Polykharmosznak nemes tetteiért (*σοι χαριν επισταται ... αξιος Ερμοκρατους και Χαιρεου*, VIII.8.13) és megszavazzák azt a javaslatot, hogy Khaireas háromszáz görög katonája polgárjogot nyerjen (*αξιοι μεθ' ημων*, VIII.8.14). Khaireas elmeséli kalandjait, s amikor a távolban nevelkedő gyerekekről beszél, mindannyian örvendeznek a leendő szicíliai polgárnak (*ευχαι παρα παντων*, VIII.8.12). A verbális megnyilvánulásuk által tehát részt-vesznek a döntéshozatalban, a szóbeli fellépéseik nem merülnek ki egy-két szavas felkiáltásokból⁹⁴, hanem összefüggő mondatokat⁹⁵ is hallhatunk. Az árnyaltabb szóbeli szereplésük hozzájárul ahhoz, hogy Szürakúza népe életszerűen jelenjen meg a regény színpadán.

A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy erre a csoportra jellemző az aktív társadalmi részvétel és szóbeli szereplés, azonban vannak jelenetek, amikor háttérben

⁹¹ *Συρακοσιους*, (III.4.10), *Συρακοσιοι*, (III.5.2).

⁹² *παντες* (III.4.1–2), *παντας* (III.4.15), *παντες εγνωμεν* Hermokratés a nép nevében (VIII.7.6), *ευχαι παρα παντων* reakció Khaireas szavaira (VIII.8.12).

⁹³ *ανδρες Συρακοσιοι* (VIII.7.12), *ανδρες Συρακοσιοι* (VIII.8.7).

⁹⁴ *θαρρει και λεγε*, (III.4.4), *λεγε παντα* (VIII.8.2), *παντες πλευσωμεν* (III.4.17).

⁹⁵ I.1.11, VIII.8.13, VIII.8.14.

maradnak. Kallirhoét csodálják az esküvő alkalmával (παντες εθαυμαζον ... εμακαριζον, I.1.16). A gyönyörű lány váratlan halálhírére jajveszékelve sereglének össze az agorán (εις την αγοραν συνετρεχεν, I.5.3). Khaireas első visszatérésekor is mindenki siet a tengerpartra, s ezerféle érzelmük szemlélteti a helyzet feszültségét (παθη ποικιλα, III.4.1–2). Thérón megindító hazugságaival eleinte együttéreznek (III.4.10), mikor fény derül az igazságra egyszerre öröm és bánat keríti őket hatalmába (χαρα και λυπη, III.4.15). Könnyek és imák, sóhajok és biztatások, félelem és bátorság, lemondás és remény közepette indítják útnak a nagy hadihajót Kallirhoéért (III.5.3). Végül hazatér Szürakúza legféltetebb kincse, s a kezdeti zavar után kitörő örömmel fogadják a halottnak hitt lányt és férjét (VIII.6.8). Ezekben a jelenetekben szerepük csak a statisztáé, tehát a hangulatot érzékeltetik és magatartásukkal a történésekre válaszolnak.

Szürakúza képviseli az ideális, demokratikus államrendet⁹⁶, ami a nép szinte személyként való szerepeltetésében jut kifejezésre.

Az ideális állam képviselői után következhetnek a törvényes kereteket szétfeszítő úgynevezett anti-állam⁹⁷ szereplői: *Thérón kalózkai*⁹⁸, ők alkotják a harmadik önállóan is szereplő névtelen csoportot. A névszói megjelöléseik nem korlátozódnak egyetlen variációra, hivatásuk szerint kalózkodók⁹⁹, sírbrakók¹⁰⁰ és hamis kereskedők¹⁰¹, akik egymást társaknak, cimboráknak¹⁰² nevezik. Ravaszságuk és dörzsölt zshivány voltak nemcsak tetteikben jelenik meg, hanem több jelző¹⁰³ is kifejezi ezen domináló tulajdonságaikat.

Thérón emberei vezérükhöz hasonlatosak¹⁰⁴, s vezér és csapat mind vonásaikban, mind sorsukban egymásra ütnek. Míg Khaireas és serege közt hűség és

⁹⁶ Alvares 2001–2002, 132–136: Szürakúza, mint ideális városállam.

⁹⁷ Alvares 2001, 118–119.

⁹⁸ A ληστης vagy ληστεια meghatározások a Kr.e.VI. és V. század folyamán már előfordultak a görög városállamokban, azonban egyik szónak sincs pejoratív jelentése, csupán egy megélhetési formát jelöl, nevezetesen árucikkek beszerzését rablás és fosztogatás útján (Shaw 1984, 24).

⁹⁹ ληστας (I.7.1, III.4.13), οι λησται (I.11.4), τους συλληστας (III.3.12).

¹⁰⁰ οι τυμβωρυχοι (III.3.9), τυμβωρυχων (III.3.4), τυμβωρυχους (III.4.8).

¹⁰¹ εμπορους (III.4.8).

¹⁰² τους εταιρους (I.9.4), ω συστρατιωται (I.10.2), τοις συνεργοις (I.13.7).

¹⁰³ ου δηπου τους δικαιοτατους, αλλα τους πονηροτατους ανδρας (I.12.3), τους ανοσιους (III.3.11).

¹⁰⁴ οικειον στρατον τοιουτω στρατηγω, I.7.3.

már-már szeretet van, addig Thérón és kalózbandája között egész más a kapcsolat. Maga a vezér is tudja, milyen embereket válogatott össze, ő sem bízik nem létező becsületességükben (I.12.3), igaz maga a parancsnok sem éppen kegyes életéről híres. A kalózcsapat minden tagja életével fizet gaztetteiért: Thérón szomjaztatja halálra saját embereit, s így elnyerik méltó jutalmukat (III.3.11). Ez a sors vár a vezérre is, akit halálra ítélnék (III.4.15). Ily módon a regény értékrendje egységesnek mondható: mind a vezért, mind az embereit eléri kiérdemelt végzetük.

A kalózok Thérónhoz kötődnek az első szereplésüktől kezdődően. Thérón színrelépésével egy időben értesülünk jelenlétükről és tudjuk meg, hogy a vezér kalózbandája komphajózás címén portyázik és rabol a tengeren (I.7.1). A vezér azt latolgatva, ki lenne alkalmas a következő bevetésre, egyeseket megnevez, és röviden jellemzi is őket (I.7.2). A nevük mellé illesztett melléknevekből megismerhetjük a jó kalóz pozitív és negatív vonásait¹⁰⁵: éles eszű, vakmerő, de nem áruló. A gyülekezőhelyeik megválasztása szintén jellemzi őket: ezek az emberek bordélyházakban vagy a kocsmákban töltik az idejüket (εν πορνείοις, εν καπηλείοις, I.7.3), ha pedig nem a szárazföldön tartózkodnak, akkor a tenger az otthonuk, tehát olyan vidékeken találhatjuk őket, melyek távol vannak a törvényes világtól. Azután szemügyre vehetjük őket cselekvés közben is, amikor Thérón parancsait hajtják végre (I.9.1–2, I.10.1, I.12.1). A fő tevékenységeik kalózkodás, sírablás vagy templomfosztogatás (I.7.5), a zshiványok jellegzetes életvitelének ismertetőjelei.

Ha a kalózok szóbeli szereplését elemezzük, azt fedezhetjük fel, hogy ritkán szólalnak meg rövid, együttes kiáltásokban, inkább hol egyikőjük, hol másikjuk mondja el véleményét (I.10.2, I.10.4, I.11.5). A sírablás (I.9.1–2) vagy a tengeri menekülés (III.3.9–12) során nem a háttérrel biztosítják, hanem vezérükkel az élen az epizódok főszereplői, bár természetesen nem olyan tevékenyek, mint parancsnokuk. A zshiványok igen gyakran szerepelnek az író megjegyzéseiben¹⁰⁶: ha egy-egy

¹⁰⁵ Ζηνοφανής ο Θουρίος ... συνητος αλλα δειλος, Μενων ο Μεσσηνιος .. τολμηρος αλλα προδοτης (I.7.2).

¹⁰⁶ I.11.4, I.11.5, I.11.8, I.12.1, I.13.7, I.14.6, III.3.9–12.

képviselőjük meg is szólal, vagy a csoport aktívan résztvesz az eseményekben, azért még mindamellett tagjaik nem válnak karakterekké.

Összegezve azt állapíthatjuk meg, hogy a névtelen figurák között a kalózok színes és érdekes csoportot alkotnak. Azzal magyarázhatjuk ezt, hogy az író nem egyoldalú névszói megjelöléseket alkalmaz, hanem részletesen kommentálja tevékenységüket és gondot fordít egy-egy rabló hosszabb szóbeli szereplésére is. Így Thérón bűnszövetkezete az egyik legfejlettebb csoportnak bizonyul a névtelenek szekciójában.

2. Az egyéni névtelen szereplők

Az anonim szereplők következő fokozata az egyénileg fellépő figurákat foglalja magába, azaz a katonák vagy a szolgák tömegéből valaki kiválik és egyedül jelenik meg a színen. Ezek a szereplők általában a τις¹⁰⁷ határozatlan névmás révén különböznek el társaiktól, és szólalnak meg az egész csoport nevében vagy teljesítenek egy feladatot. Ilyen az, amikor egy névtelen szereplő átadja a levelet Dionysiosnak (IV.5.7), máskor egyikük megragadja Polykharmost és megszólal (IV.2.10), vagy az egyik perzsa nő aggódva figyelmezteti Stateirat, hogy egy görög szépség veszélyeztetheti eddigi hegemoniájukat (V.3.1). A kalózok közül többeknek a megjelölése¹⁰⁸ egy határozatlan névmás, tehát névtelenül és főnévi megjelölés nélkül jelennek meg. Az ily módon bemutatott szereplőket – a csoport képviselőjeként – lehet hallani hosszabban felszólalni, s a beszéd pillanatában közelebb kerülhetünk hozzájuk, de ezek az alakok ezzel együtt is arc nélküli személyek maradnak.

Az egyéni névtelen szereplők másik kategóriájában a figura megjelenítésére névmás helyett főnév¹⁰⁹ szolgál. Erre példa a hadvezér (VII.4.6), a hóhér (IV.3.6) vagy a trombitás (VIII.2.6). Az idetartozó szereplők közös vonása az, hogy egyrészt a meghatározott feladatkörben mozognak, másrészt nincsenek jelen a fejezet egészében,

¹⁰⁷ τις (I.11.5, IV.5.7 átadja a levelet Dionysiosnak, IV.2.10 megragadja, IV.2.10 Mithridatész embere, πρωτος τις (I.10.2 kalóz), ετερος (I.10.4 kalóz), τις ειπε των αγροικων (I.2.6), τις απο της τριηρους (III.3.14), των αρχοντων εις (III.4.8), τις εξεβοησε (III.4.11).

¹⁰⁸ πρωτος γαρ τις (I.10.2–3), ετερος (I.10.4), και τις (I.11.5).

¹⁰⁹ τον εργοστολον (IV.2.2, IV.2.3), τον επιστατην (IV.2.5), ο οικονομος (IV.2.6), τον οικετην (IV.2.9), ο δημιος (IV.3.6), οικουρος (VII.1.3), ο στρατηγος (VII.4.6), βασιλευς (VII.5.12), ο σαλπιστης (VIII.2.6), τον καταστησομενον (VIII.5.1), ο δε αποπσταλεις (VIII.6.4).

csak egy adott jelenetben lépnek elő. Például a hóhér akkor tűnik fel, mikor hirtelen le kell állnia a kivégzéssel (IV.3.6), a trombitás csak a jeladás pillanatában szerepel (VIII.2.6), Mithridatés embere is csak akkor bukkan fel, mikor jelentést tesz a rabok szökéséről. Vannak köztük olyan figurák is, akik nem szólalnak meg, hanem az író közvetíti pillanatnyi szereplésüket és tolmácsolja szavaikat (IV.2.6). Találkozunk olyanokkal is, akik pár mondat erejéig kapnak szót, azonban a jellemzésük ennél nem terjed tovább. Ilyen alak Mithridatés egyik szolgája, aki bizonyos zavargások hírért hozza. miután elárulta jövetele célját, nem látjuk többet a regényben (IV.2.9). A szereplők ezen típusának bemutatása általában hiányos: a szóbeli szereplések szegényesek, jelzők nem fordulnak elő jellemzésükre, s az író megjegyzései sem bocsájtkoznak érdekesebb részletekbe, mindenesetre egyéni jelenlétük révén a homogén tömeg felett állnak.

Egy magasabb kategóriát képviselnek azok a szereplők, akiknek a jellemzésekor a főnév mellé valamilyen jelző kapcsolódik vagy részletes külső leírást láthatunk, esetleg a szereplőt többször halljuk beszélni.

a.) Idetartozik *Khaireas anyja*¹¹⁰, akinek alakjával az író életszerű konfliktushelyzetet jelenít meg: szülő és gyermek fájdalmas elszakadását¹¹¹. Khaireas eltűnt felesége keresésére indul, s az anya könnyörög fiának, hogy könnyű teherként (φορτιον κουφον, III.5.5) vigye magával a hajóútra (III.5.6). Elkeseredett magatartását (III.5.6) az író megjegyzései világítják meg előttünk: mozdulatai és megható szavai egyaránt egy kétségbeesett anyát mutatnak, aki bármire képes, hogy gyermekétől ne kelljen elbúcsúznia. A jelenet ünnepélyességét fokozza a homérosi idézet: „drága fiam, tiszteld ezt, s szánd meg anyádat, hogyha e gond-csitító emlőt adtam neked egykor, jusson eszedbe, fiam...” (XXII.82). Ezek az anya szavai, melyeket Hekabé mond fiának, Hektórnak Akhilleusszal való küzdelme előtt. A regényben ezen homérosi mondatok az anya szóbeli megnyilatkozását eposzi magaslatokba emelik. Az anya önállóan csak ebben az egy drámai jelenetben fordul elő, de az író a regény utolsó pillanataiban sem feledkezik meg róla, fia hazatérésekor

¹¹⁰ A főnévi megjelölése (η μητηρ, III.5.5) családi szerepét foglalja magában.

¹¹¹ Vázaképeken nőalakok igen gyakran láthatóak anyákként, akik siratják fiukat, a csatába induló hőst, s Lewis megállapítja, hogy a polis keretei között ez a nők egyik legfontosabb szerepköre (Lewis 2002, 38–45).

újra felbukkan. Ekkor Khaireás szülei együtt jelennek meg, és közös a főnévi megjelölésük is (οι γονεις, VIII.6.7). Az író megjegyzései csupán arra térnek ki, hogy a házban maradtak, ami jelzi előrehaladott korukat, beteges állapotukat és a fájdalom miatti meggyötörtségüket. Khaireas érkezésekor csak a „szülők” jelentésű főnév fejezi ki az anya jelenlétét, de megszólalni már nem halljuk. A jellemzés fő eszközei tehát hiányosak, de pillanatnyi átható erejű szereplése emlékezetessé teszi, s a fájdalmas anya alakja világosan körvonalazódik előttünk.

b.) *A félénk kalóz* epizód szereplő, aki a zsiványok körében szokatlan magatartásával emelkedik ki és némi humorral fűszerezi Kallirhoé megtalálásának feszült pillanatait. A jellemzésében visszafogott módon mindhárom eszközt alkalmazza az író. A kalóz megjelölésen túl (ο ληστης, I.9.4), az író Thérón cinkostársának nevezi (τον συνεργον, I.9.7). A vezére parancsára belép Kallirhoé sírjába, azonban rablót megszégyenítő módon rémül meg a lánytól és így szól cimboráihoz: „Tűnjünk innen, gonosz szellem őrzi a sírt” (I.9.4). Erre a fővezér csak nevet, miközben gyávának és halottnál is élettelenebbnek nevezi emberét (δειλον και νεκροτερον της τεθνεωσης, I.9.5) – említi meg a szerző. Ezután Thérón elővezeti a sírból a feltámadt lányt, és a következőképpen jellemzi emberét: „... Szép kis kalóz vagy, még egy nőtől is megijedsz.” (καλος ληστης, I.9.7). Végül Thérón rábízta a lány felügyeletét, s Kallirhoé őreként búcsúznak az ijedős bűnöző figurájától (I.9.7). Azt állapíthatjuk meg, hogy ezen névtelen szereplő szóbeli fellépése révén egy rövid időre középpontba kerül, valamint Thérón jellemzése és parancsa szintén előtérbe helyezik. Ily módon annak ellenére, hogy csupán ebben az egy jelenetben tűnik fel, egyénibb arca van, mint a legtöbb névtelen kalóznak.

c.) *Rhéigion türannoszának fia* a Khaireas elleni cselszövés elindítójaként lép fel. A névszói meghatározásából megtudhatjuk, hogy itáliai ifjú, rangja szerint Rhéigion uralkodójának a fia (νεανιας τις Ιταλιωτης, υιος του Πηγινων τυραννου, I.2.2). Egy alkalommal egyénileg szólal meg: a kérők közös véleményét fejezi ki Khaireas esküvőjéről és sikertelen udvarlásukról (I.2.2–4). A jellemábrázolás technikáját tekintve az író mindhárom eszközt csekély mértékben alkalmazza. A szereplő származása, rangja és szavai révén kiemelkedik a kérők névtelen tömegéből, de semmiképpen sem válik egyéni karakterré.

d.) *Az akragasi türannosz* a Khaireas elleni hadjárat fő szervezője (I.4.1–3). A bemutatásakor megismerjük származását és rangját¹¹², a továbbiakban pedig új főnevek és jelzők kapcsolódnak alakjához, melyek feladatkörét tükrözik. A kérők soraiból kilépve előadja a bosszúhadjáratról vallott nézeteit (I.2.4–6), s ekkor magáról, mint a Khaireas elleni roham leendő hadvezéréről beszél (του προς Χαιρεαν πολέμου στρατηγον, I.2.5). A kérők rászavaznak, s a szerző így jellemzi: olyan ember volt, aki mindenféle fondorlatot ki tudott találni (I.2.6). A hadvezér-hasonlat mellett még egy fordulat fejezi ki küldetését: a hadjárat végrehajtása során a dráma szerzőjeként rendezői feladatokat lát el (ο δημιουργος του δραματος, I.4.2). E címéhez méltón színészeket bérel fel és megrendezi a színjátékot, melynek nézője és főszereplője egy személyben Khaireas (I.4.1–3). A sikeres beavatkozás után az agorán ragyogó és tekintélyes ember benyomását kelti (λαμπρος τε και σοβαρος, I.5.3), akiről senki sem gyanította, milyen gaztettet vitt véghez (I.5.3). Az akragasi türannosz egyéni fellépésében azt figyelhetjük meg, hogyan viselkedik egy sértett, büszke ember. A szereplése közelebb hozza az olvasóhoz a kérők névtelen csapatának alapvető tulajdonságait: nemesi rang birtokosa, idegen tájról érkezett és a visszautasítás igencsak nagy haragra lobbantotta. Ennek a figurának a megfestéséhez az író mindhárom eszközt felhasználta: több névszói fordulatot alkalmaz, él a beszéd karakterábrázoló lehetőségével és kommentálja lépéseit. Bár az eszközök használata nem túlságosan árnyalt, az egyszerű jellemzés is felfedi előttünk a szilaj türannosz alakját.

e.) *A névtelen csábító* az akragasi türannosz embere, akit a Khaireas ellen rendezett színjátékban szerepeltet. A névszói meghatározása szerint élősködő fecsegő (παρασιτος στωμυλος, I.4.1), nyájias, társasági ember (πασης χαριτος ομιλητικης εμπλεως, I.4.1), azonban ábrázolásában nem a kommunikációs képességei vannak előtérbe helyezve, hanem a megjelenése. Az a feladata, hogy vonzó külseje és megnyerő fellépése révén eljuttassa a szerelmes szerepét¹¹³, továbbá, hogy elcsábítsa Kallirhoé szolgálólányát. A lányt ajándékokkal környékezi meg és elhíteti vele: ha nem jár sikerrel, felakasztja magát (I.4.2). Az udvarlást a szerző

¹¹² ο Ακραγαντινων τυραννος αντειπεν (I.2.4), ο Ακραγαντινος (I.5.3).

tolmácsolja, élő szóbeli megnyilvánulást nem hallhatunk. A sorsdöntő pillanatban – mikor Khaireas lesben állva figyel, hogy surran be a házba Kallirhoé szeretőjeként – a színész külsejével hívja fel magára a figyelmet. Az író a helyzet feszültségét fokozza, azáltal, hogy küllemének apró részleteit is ábrázolja¹¹⁴. A csábító regénybeli szerepe külső megjelenésén keresztül érvényesül, ami a leírás részletességében és a beszéd hiányában nyilvánul meg.

f.) Az akragasi türannosz másik színésze¹¹⁵ **az álnok hitető**, aki főképp szóbeli fellépése révén mutatkozik meg előttünk, azonban társával ellentétben az ő ábrázolásából hiányzik a részletes külső bemutatás. A névszói megjelölései gonoszságát (ο μιανος ανθρωπος, I.4.4; ο δε κακοηθης εκεινος και διαβολος, I.4.8) illetve verbális adottságait¹¹⁶ hangsúlyozzák. A főnevek által sejtetett tulajdonságai testet öltenek Khaireasszal folytatott beszélgetéseiben (I.4.3–4, I.4.5–6, I.4.8): minden szavával könnyedén és meggyőzően hazudik. Az író színész voltát emeli ki: ez a figura nemcsak szavaival játszik, hanem arckifejezéseivel is. Például aggódva összeráncolja homlokát, bánatot színlel és még könnyezik is (I.4.5). Mindezt azért teszi, hogy elnyerje Khaireas bizalmát és a hiszékeny fiatalembert meggyőzze hamis tervéről. Ennek a színésznek az a megbízatása, hogy az ifjú férjjel elhitesse: felesége hűtlen lett hozzá. A feladatot verbális eszközökkel oldja meg, így a külső részletek elhanyagolhatóak. Végeredményben azt megállapíthatjuk, hogy a hitető eléri célját: Khaireas besétál a csapdába. A karakterábrázolásában a szóbeli megjelenés túlsúlya tükrözi a színrelépésének okát: verbális meggyőzés a szereplő feladata.

g.) **Kallirhoé dajkája** egy jelenet erejéig lép színre. A főnévi meghatározásában feladatkörét láthatjuk (η τροφος, I.1.14), s a dajka szerepének megfelelően a síró Kallirhoét vigasztalja (προσελθουσα δε η τροφος τη κλινη, I.1.14), továbbá gyermeknek szólítja és biztatja (I.1.14). A dajka személye jelenik meg rövid szóbeli szereplésében, az író szűkszavú megjegyzésében és egyetlen névszói megjelölésében. A jellemzés mindhárom eszköze igen minimális szinten jelenik meg a

¹¹³ υποκριτην ερωτος (I.4.1).

¹¹⁴ κομην ειχε λιπαραν και βοστρυχους μυρων αποπνεοντας, οφθαλμους υπογραμμενους, ιματιον μαλακον, υποδημα λεπτον, δακτυλιοι βαρεις υπεστιλβον (I.4.9).

¹¹⁵ υποκριτην ετερον (I.4.2).

¹¹⁶ ουκετι ομοιως ευχαριν, αλλα πανουργον και αξιοπιστον λαλησαι (I.4.2).

dajka ábrázolásában.

h.) *Kallirhoé szolgálóleánya* is epizódsszereplő, viszont a dajkától eltérően nem csupán egy jelenetben lép fel. Láthatjuk, ahogy a névtelen csábító meghódítja (I.4.1–2), azután a lány a kulcsfontosságú pillanatban beengedi a házba szeretőjét (I.4.10), és végül Khaireas kínvallatásakor tűnik fel (I.5.1). A névszói megjelölései Kallirhoé szolgálólánya¹¹⁷, s korára utal a fiatal leány jelentésű *μειραξ* szó¹¹⁸. A „legértékesebb”¹¹⁹ jelzője megkülönbözteti a többi szolgálótól. Az ijedt, rettegő melléknév (*περιφοβος*, I.4.10) érzékelteti lelkiállapotát, mikor kinyitja a kaput és beengedi hazug udvarlóját. Ez a szó azonban pillanatnyi érzelmet fejez ki és nem állandó vonást foglal magában. A szolgálólány egyetlen egyszer sem szólal meg, így néma epizódsszereplőnek tekinthetjük: minden jelenetben kizárólag az író megjegyzéseiből értesülünk róla, s aktívabb szerephez nem jut. Zárásképpen arra a következtetésre juthatunk, hogy a szolgáló alakjában részlegesen fedezhetjük fel a karakterábrázolás három fő eszközét, ami által a figura a történés háttérében marad.

i.) *Kallirhoé gyermeke* a főhősök szavaiban és az író megjegyzéseiben jelenik meg. A névszói megjelölései „a meg nem született”¹²⁰, „a gyermek”, „a fiúgyermek”¹²¹, melyek korára és családi helyére utalnak. További fordulatok sajátos megvilágításból mutatják e szereplőt. Kallirhoé milétosi rabszolganőként legelőször szolgának (II.8.6, II.8.7), szerencsétlennek (*αθλιον*, II.8.7) és hontalan árvának¹²² nevezi gyermekét. Világrajövedele után az anya gyermekében Khaireas képmását látja, s ez vigasztalja férje távollétében (*εικονα ανδρος φιλτατου*, III.8.7). Azt kéri Aphroditétől, hogy fia szerencsésebb legyen szüleinél (III.8.8), hasonlítson a nagyapjára (*ομοιον τω παππω*, III.8.8), sőt azt reméli, hogy bátor és erényes utódként még Hermokratést is felülmúlja (*κρειττων*, III.8.8, *της αρετης διαδοχον*,

¹¹⁷ την αβραν γαρ της Καλλιροης (I.4.1, I.4.9, I.5.1), η θεραπαινα (I.4.10).

¹¹⁸ την μειρακα (I.4.2).

¹¹⁹ και τιμωτατην των θεραπαινιδων (I.4.2).

¹²⁰ το κατα γαστρος (II.9.1, II.9.3)

¹²¹ Az író το τεκνον (II.9.2), του τεκνου (VIII.1.15), το παιδιον (II.10.2, VIII.5.15), το βρεφος (II.11.4, III.8.7), υιον (III.7.7, III.8.6, V.10.2), Πλάνγκον: τεκνον (II.10.1), παιδιον (II.10.1, II.10.2, II.10.4), Kallirhoé: παιδιον (II.9.2, II.9.3, II.11.2), τεκνον (II.9.4, II.11.1, II.11.5, VIII.4.8), τον υιον (II.9.6, III.8.8, VIII.4.5), Dionysios: τον υιον (III.8.4, V.10.5), το τεκνον (III.8.4, V.10.2), παιδιον (V.10.3), Mithridatés: τεκνον (IV.3.8).

¹²² ορφανε και απολι (II.8.7), τον ορφανον (III.8.9).

III.8.8). Dionysios Kallirhoé örökségének, a balsorsú szerelem emlékének tartja a gyermeket (μητρος κληρονομιαν, ερωτος ατυχους υπομνημα, V.10.2). Kallirhoé Dionysioshoz írott búcsúlevelében közös fiúkként hagyja rá a gyermek nevelését (τον κοινον υιον, VIII.4.5). Plangón a meggyőzés zálogaként tekint a születendő gyermekre, amellyel célba juttatja ura szerelmi érzéseit (πειθους ενεχυρον, II.9.1). Kallirhoé hasonló értelmű szót használ, mikor elbúcsúzik Stateiratól, s gyermekét mintegy letétet (παραθηκην, VIII.4.8) bízta rá. A gyermek származását illetően Hermokratés unokája (Ερμokraτους ο εκγονος, II.9.2, III.8.8), ugyanakkor Dionysiosnak, a jogszerinti apának milétosi birtokán nevelkedik, s Khaireas, a biológiai apa¹²³ révén szürakúzai az eredeti nemzetisége. Plangón Kallirhoé előtt felvillantja a lehetőségeket: vagy Dionysios gyermekeként a leggazdagabb ióniai és igen ragyogó ház örököse lesz (II.10.4) vagy szolga. Khaireas honfitársai előtt a jövő reménységeként¹²⁴ mutatja be fiát, aki szürakúzai polgárként Milétosban nevelkedik (τον πολιτην, VIII.7.11, πολιτης πλουσιος υπ' ανδρος ενδοξου, VIII.7.12). Ezek a figura szerepkörei, aki csupán más szereplők szavaiban, az író megjegyzéseiben és névszói megjelölésekben jelenik meg. Koránál fogva nem válhat egyéniséggé, de a regénybeli szerepe mégis összetett: Kallirhoé számára konfliktus előidézője, Dionysiosnak öröm és vigasztalás, Khaireasnak pedig büszkeség. A regény záró fejezetében végül a jövő reménységeként köszönünk tőle el, s ily módon alakja szimbolikus jelentést hordoz.

j.) *Az előkelő egyiptomi követ*¹²⁵ az epizódsszereplők közé tartozik. A figura fő feladata a fáraó halálhírének továbbítása (VIII.2.3), s közben szóbeli fellépésekor nem mutatkoznak meg egyéni vonások. Származásán és foglalkozásán kívül annyit tudunk meg róla: nagyon ragaszkodik ahhoz a kitételhez, hogy csak személyesen Khaireasnak adhatja át az üzenetet (VIII.2.3). Khaireas a hír kézhezvétele után emberei elé vezeti, azonban az eredetivel ellenkező üzenet hírhozójaként állítja be (VIII.2.5). A követ alakját az író mindhárom eszköz segítségével ábrázolja, de így sem válik egyéni

¹²³ Az író Διονυσίου παιδιον (III.2.13), δοκειν εκ Διονυσιου, Χαιρεου δε ταις αληθειαις (III.7.7), το γενοσ αυξει το Διονυσιου (III.7.7).

¹²⁴ Schwartz 1990, 375–394.

¹²⁵ ου των αφανων (VIII.2.1), τις Αιγυπτιος (VIII.2.1), ο Αιγυπιος (VIII.2.3), τον Αιγυπτιον (VIII.2.5), ο ανθρωπος (VIII.2.2), ουτος ο ανηρ (VIII.2.5).

karakterré.

k.) *Az egyiptomi katona*¹²⁶ nem tipikus névtelen szereplő. Arados szigetén lép színpadra Khaireas katonájaként, akinek az a tiszte, hogy a foglyokat őrizze (VII.6.6). Ezen a feladatkörön belül fő érdeme az, hogy észreveszi és figyelemmel tartja az egyik legszebb rabnőnek, nevezetesen Kallirhoénak a sorsát.

Az író kiemeli, hogy természetes tiszteletet és hódolatot érez a királynő Stateira iránt (VII.6.6), ami kifejezésre jut a beszéd körülményeiben: megtudjuk, hogy ez a lelkület vezérli, amikor megáll a zárt ajtó előtt és úgy beszélget a királynővel. A királynőhöz szólva, biztosítja ura jóindulatáról (VII.6.7). Szavaiban és viselkedésében jó szándékú embert látunk, aki megpróbálja az elkeseredett Kallirhoét is vigasztalni (VII.6.9). Emberségére vall az is, hogy nem kényszerít semmit sem rá, hanem megértően bánik vele (VII.6.9). Ezenfelül igencsak elkeseríti, hogy nem tudja megoldani a problémáját (σκυθρωπος (VII.6.9), s emiatt az ügyről lesújtva tesz jelentést vezérének (VII.6.10).

A munkakörén belül tehát önállóan cselekszik, ezt mutatják beszédei is (VII.6.7, VII.6.10, VII.6.11). Nem parancsra szólal meg, hanem saját elgondolása alapján, s ez jellemző rá akár a királynővel, akár Kallirhoéval vagy éppen Khaireasszal beszélget. Aggódva tájékoztatja urát arról, hogy mi történik a legszebb fogollyal (VII.6.11), majd a piactéren utoljára felhívja vezére figyelmét a gyönyörű zsákmányra (VIII.1.6), s ezzel szerepét betöltve kilép a műből. Ebben az esetben a szerző egy névtelen szereplő ábrázolására is gondot fordít: az írói művészet abban mutatkozik meg, hogy a jellemzés különböző eszközei ugyanazokat a tulajdonságokat világítják meg.

l.) *Az egyiptomi fáraó*¹²⁷ az egyik legérdekesebb névtelen szereplő. Khaireas szemében az ideális uralkodót testesíti meg (VII.3.4). A mintakirály szívéen viseli országa sorsát (VII.3.2–3, VII.4.2), ami láthatóvá válik abban, ahogy ismerteti birodalma aggasztó helyzetét (VII.3.2–3) és igyekszik megoldani a háborús válságot. A fáraó eleget tesz alapvető uralkodói kötelességeinek: irányít (VII.2.5–6),

¹²⁶ Αιγυπτίος στρατιωτης (VII.6.6), τω Αιγυπτίω (VII.6.9), ο Αιγυπτίος (VIII.1.6).

¹²⁷ τον βασιλεα (VII.2.2, VII.5.13), ω βασιλευ (VII.3.4), βασιλευς (VII.3.6), βασιλεως (VII.4.1), ο Αιγυπτίος (VII.2.4, VII.2.5, VII.3.1, VII.5.9, VII.5.14, VII.4.1, VII.5.6), τον Αιγυπτιον (VII.2.2, VII.5.13, VIII.1.3), τω Αιγυπτίω (VII.2.6), του Αιγυπτιου (VII.4.5).

veszélyhelyzet esetén tanácskozást tart (VII.3.1, VII.3.3), engedélyt ad katonák toborzására (VII.3.6), kritikus pillanatban hivatja bizalmas emberét, Khaireast, s új haditervet egyeztet vele, amit tüstént meg is valósítanak (VII.5.6–9). Khaireasnak Tyros felett aratott győzelméért kifejezi elismerését, s Szíriát átadja az ifjú hadvezérnek (VII.5.6). A gyalogság élén a fáraó is hadba indul (VII.5.9), s a perzsák fogságába kerülve, bizonyítja uralkodói elkötelezettségét: életét áldozza birodalmáért (VII.5.14).

Tájékozott uralkodónak mutatkozik, hiszen jól ismeri Hermokratés tengeri győzelmét (VII.2.4), s ennek alapján bízza meg a szürakúzai ifjút a tengeri flotta vezetésével (VII.5.7–8). Az egyiptomiakhoz intézett szónoklatában uralkodóhoz méltó emelkedettséggel beszél (VII.3.2–3), s hasonlatokkal jellemzi a nehézségeket ($\omega\sigma\pi\epsilon\rho\ \nu\alpha\upsilon\varsigma$, VII.3.2, $\kappa\alpha\theta\alpha\pi\epsilon\rho\ \delta\epsilon\ \tau\epsilon\iota\chi\omicron\varsigma$, VII.3.2). A perzsák fenyegetik az országot, s Khaireashoz ebben a pillanatban intézett mondatai a hadparancsnok gyors helyzetfelismérését és intézkedését tükrözik (VII.5.6–9). Eközben arra is van gondja, hogy Khaireast buzdítsa, mondván, hogy „ti szürakúzabeliek legyőztétek Athént, s ma ellenségeid a perzsák, akiket egykor az athéniek leigáztak” (VII.5.8), s így lelkesíti tovább a fiatal vezért: „a tengeren kelj versenyre Hermokratésszel ...” (VII.5.8).

Az egyiptomi fáraó személyes vonásaival túllépi a névtelen szereplők szokásos kereteit. Egy emberséges, országához hűséges uralkodó elevenedik meg előttünk, akinek sorsa összefonódik az állam sorsával, s birodalmának összeomlása elkerülhetetlenül saját életének tragédiájához is vezet. Végezetül azt mondhatjuk, hogy a szerző ezt a szokatlan anonim figurát igen árnyaltan mutatja be.

III. A mellékszereplők

Kharitón regényének szereplőit csoportosítva felállíthatjuk a második kategóriát, amelyben a mellékszereplők képviseltetik magukat. Ezeknek a figuráknak személyes nevük van és szereplésük is több epizódhoz kapcsolódik. A jellemzésükben a névtelen szereplőkhöz képest fokozottabb mértékben érvényesül a karakterábrázolás három fő eszköze. Vannak szereplők, akiknél a bemutatás árnyaltabb, van, ahol egyszerűbb, de általában ebben a csoportban megjelenő figurák mindegyikének egyéni hangja és szerepe van. Az idesorolható szereplők közül kiemelkedik Plangón, Dionysios házvezetőnője, aki egyúttal Kallirhoé bizalmasa is, továbbá Artaxatés, a perzsa Nagy Király főembere, Polykharmos, Khaireas hűséges barátja és végül, de nem utolsó sorban Thérón, a kalózvezér.

1. Hyginos

Hyginos¹²⁸ Mithridatés intézője. A név említése után, az író Hyginos foglalkozásának megadásával folytatja a bemutatást (διοικητην, IV.5.1). Ez a szereplő egyáltalán nem szólal meg, hanem az író megjegyzéseiből ismerjük meg minden alapvető tulajdonságát. Egyik legfontosabb ismertetőjegye az, hogy hűséges alattvaló (τω πιστοτατω, IV.5.1). Az a tény is ezt bizonyítja, hogy Mithridatés vele osztja meg szerelmi bánatát (IV.5.1) illetve őt állítja a milétosi misszió élére (IV.5.3), melyben sorsdöntő leveleket és értékes ajándékokat kell kézbesítenie (IV.5.2). Megtudjuk róla azt is, hogy jól beszél görögül (IV.5.2), s ez az adottsága nélkülözhetetlen emberré teszi a küldetés során. Mithridatésnek ugyanis az a terve, hogy Hyginos ióniabelinek magát álcázva térképezze fel a milétosi állapotokat (κατασκοπον, IV.5.2), s ehhez a feladathoz szükség van nyelvtudására.

Hyginos személyében Mithridatés megbízható embere mutatkozik meg, aki rendelkezik egyedi tulajdonságokkal, de nem válik egyéniséggé. Hyginos általában

feljebbvalója parancsait hajtja végre, de önállón nem cselekszik. Ezenfelül beszédmódját sem ismerjük meg, emiatt nem kerülhet a figyelem középpontjába. Arra a következtetésre juthatunk, hogy a mellékszereplők alacsonyabb fokán helyezkedik el. Az eszközök használatában alig van magasabb szinten, mint a névtelen szereplők, azonban neve és konkrét jellemvonásai fölérjük emeli, és részletesebb ábrázolást kaphatunk róla, mint egy átlagos névtelen figuráról.

2. Bias

Bias a priénéi hadvezér¹²⁹, aki nyomozást végez Mithridatés Priénében időző szolgálai között (IV.5.5–6). Érdekes módon a nevét csak később, Dionysiosnak írott leveléből tudjuk meg, amikor is az első sorokban bemutatkozik (IV.5.8). Ez a levél egyetlen szóbeli megnyilatkozása (IV.5.8), amit nem tekinthetünk teljesértékű élő beszédnek. A vezetői minőségének megfelelően önállóan dönt: levélben értesíti Dionysioszt a történetekről, hozzá küldi Mithridatés szolgálait, a Hyginosra bízott leveleket és az ajándékokat pedig sértetlenül továbbítja, ami még tapintatról és becsületességről is árulkodik (IV.5.6). Bias a törvényes rendet képviseli Mithridatés szolgálival szemben, s ahogy a levélben mondja: „letartóztattam a vétkes szolgálakat” (... συλλαβων ανεπεμψα, IV.5.8), ezáltal megtette a kötelességével járó feladatokat.

Bias mellékszereplő, akinek saját neve és körülhatárolt feladatköre van. A levelében a saját hangját hallhatjuk illetve felmérhetjük a hadvezér tevékenységét, mellyel a törvény tiszteletét védi. A priénébeli tisztviselő ábrázolása nem éri el a karakterrajzok magasabb fokozatait, csupán a mellékszereplőkhöz illő, vázlatos jellemfestést láthatjuk.

3. Rhodoguné

¹²⁸ διοικητην (IV.5.1), Υγινω (IV.5.1, IV.5.2), Υγιнос (IV.5.3), του προεστηκοτος (IV.5.3).

¹²⁹ ο στρατηγος, (IV.5.5, IV.5.6), Στρατηγος Πριηνεων Βιας (IV.5.8, V.6.8).

Rhodoguné¹³⁰ Perzsia¹³¹ szépeként versenyre kel Kallirhoéval, s az események alakulása során a vetélytársból barátnő lesz. Az első színre lépésekor Kharitón megemlíti nevét, majd megtudjuk, hogy Zópyros lánya, Megabyzos felesége¹³², s rokoni szálak fűzik Pharnakéshez, Lydia és Iónia kormányzójához¹³³. A hetedik fejezetben az író a figura első bemutatásához nagyon hasonló módon újra tudomásunkra hozza származásának fő adatait (VII.5.5). Ezt a technikát a ritkán előforduló szereplőknél figyelhetjük meg. Az író ekkor még inkább kiemeli apjának és férjének nemességét (πατρος και ανδρος Περσων αριστων, VII.5.5), ezáltal hangsúlyozza Rhodoguné előkelő származását.

A névszói megjelöléseinek másik csoportja szépségére hívják fel a figyelmet: „nagy és híres kincs” (μεγα χρημα ... περιβοητον, V.3.4), „bájos és büszke” (αβρα και θυροτομενη, V.3.6), „azt jelentette Ázsiának, amit Kallirhoé Ióniának” (τοιουτο της Ασιας, V.3.4). A névszói eszközök harmadik típusa Kallirhoéval való kapcsolatára vonatkozik. A szürakúzai nő nevezetes találkozásukra visszaemlékezve, „első perzsa barátnőmnek” nevezi Rhodogunét (πρωτη μοι φιλη Περσιδων, VIII.3.8). Az író csaknem ugyanolyan kifejezéssel utal vissza erre az eseményre (πρωτη Περσιδων, VII.5.5). A névszói fordulatokban tehát egy csodálatos, előkelő perzsa nő jelenik meg előttünk, aki egyben Kallirhoé barátnője is lesz.

Rhodoguné alig szólal meg, csupán a Kallirhoéval történő első találkozásakor hallhatjuk röviden beszélni (V.3.8). Ebben az esetben a beszéd körülményeit is elárulja az író: pirulva kéri Pharnakést, hogy üdvözölhesse Kallirhoét (V.3.8). Rhodoguné veszít a „szépségversenyen” (V.3.9), megszágyenülve ül be vetélytársa kocsiába, s így az ázsiai nő szépsége csak Kallirhoé vonzerejét emeli ki. A következő fellépésekor arról értesülünk, miképpen vigasztalja Kallirhoét Arados szigetén (VII.5.5). A szerző hangsúlyozza nemes származását, nyomatékosítva, hogy Kallirhoé vigasztalója nem lehet más, mint egy előkelő barátnő (VII.5.5). Rhodoguné vigasztaló

¹³⁰ Ροδογουνη (V.3.4, V.3.6, V.3.9, VII.5.5, VIII.3.8), Ροδογουνην, (V.3.9).

¹³¹ η Περσις (V.3.7)

¹³² Ροδογουνη, θυγατηρ μεν Ζωπυρου, γυνη δε Μεγαβυζου.

(V.3.4), Ζωπυρου θυγατηρ, γυνη Μεγαβυζου και πατρος και ανδρος Περσων αριστων (VII.5.5).

¹³³ αδελφη Φαρνακου (V.3.5), την Φαρνακου συγγενιδα (V.3.7).

szavait azonban nem halljuk, csupán az író megjegyzései árulják el nemes tettét. A szóbeli fellépés hiánya mindenképpen háttérbe szorítja a szép barátnőt a gyakrabban megnyilatkozó szereplőkhöz képest.

Kallirhoé és Rhodoguné első találkozásakor a perzsa nő célja, hogy felülmúlja a görög szépséget, második alkalommal viszont Rhodoguné az elkeseredett Kallirhoé segítségére siet (VII.5.5), majd pedig búcsúzásukkor Kallirhoé jókívánságait adja át perzsa társnőjének (VIII.3.8). Ez utóbbi két mozzanat azt sejteti, hogy baráti kapcsolat alakulhatott ki a két hölgy között. Rhodoguné nem lép túl az epizód szereplők kategóriáján, a jellemzése részleges: hol szavai hiányoznak, hol az író felejtkezik meg róla, tehát a szépséges perzsa barátnő alakja csupán néhány ecsetvonással van felvázolva.

4. Pharnakés

Pharnakés¹³⁴ Lydia és Iónia kormányzója¹³⁵. Khaireas temetésekor Mithridatésszel, a kariabeli satrapával együtt lép színre. A bemutatása távolabbról a „két kormányzó” (δυσο σατραπαι, IV.1.7) fordulattal indul, ezután ismerjük meg a nevét és a vidéket, amelynek kormányzója (Φαρνακης δε ο Λυδίας, IV.1.7). Dionysios hozzá fordul feltételezett sértése miatt, s ekkor az író újra meghatározza kilétét (ο Λυδίας και Ιωνίας υπαρχος Φαρνακης, IV.6.1). A szerző egy jelzőt illeszt a személyéhez: „a partvidék legnagyobb királyi tisztségviselője” (μεγιστος ... , IV.6.1), s ezzel hivatali rangját fejezi ki. A névszói megjelölései tehát a nevét foglalják magukba és kormányzói méltóságát érzékeltetik.

Az író direkt beszédben egyáltalán nem szerepelteti, csupán egy alkalommal szól levélben a Nagy Királyhoz (IV.6.3–4), amelyben továbbítja Dionysios sérelmét és kéri az ügy orvoslását. A perzsa birodalom levélírási gyakorlatát figyelhetjük meg: Dionysios, Milétos ura Pharnakéshez, Iónia és Lydia kormányzójához fordul, aki tolmácsolja a panaszt a Nagy Királynak (V.1.2, V.6.8). Az alacsonyabb rangú

¹³⁴ Φαρνακης (IV.1.7, IV.6.1, IV.6.2, IV.6.3), Φαρνακην (V.1.2), Φαρνακη (V.6.8).

¹³⁵ δε ο Λυδίας (IV.1.7), ο Λυδίας και Ιωνίας υπαρχος (IV.6.1), σατραπης Λυδίας και Ιωνίας (IV.6.3), τω σατραπη Λυδίας και Ιωνίας (V.6.8).

tiszttségviselő egy magasabb pozíciójú kormányzóhoz folyamodik, s végül a csúcson a Nagy Király helyezkedik el, tehát levél írása kapcsán megmutatkozik a Perzsa Birodalom hierarchikus jogi rendszere¹³⁶.

Pharnakés ábrázolásához hozzátartozik az a pikáns részlet is, hogy beleszeret Kallirhoéba (εκαετο, IV.6.2). Az író elárulja, hogy milétosi látogatásainak oka Kallirhoé, ezért saját gyengéd érzelmei miatt örömmel hallgatja Dionysios történetét, ugyanakkor szomszédjával, Mithridatésszel való nézeteltérései miatt (IV.6.2) kárörömmel figyeli az eseményeket. Pharnakés szerelmes érzései nem kerülnek előtérbe, pusztán az író jegyzeteiből értesülünk a hivatalnok ártatlan vonzalmáról.

Pharnakésnek, a magasrangú tiszttségviselőnek az a szerepe, hogy közvetítse Dionysios ügyét a királyhoz és Kallirhoé vonzerejét fokozza azáltal, hogy növeli a csodaszép nő hódolóinak számát. Pharnakésnek, mint mellékszereplőnek ez a feladat jut, s annak teljesítése után kilép a regényből. Pharnakés jellemábrázolása nem képvisel magasabb szintet, de a névtelen szereplőkkel összehasonlítva neve, pozíciója és munkaköre révén alakja jobban megragadható illetve tettei és érzései regénybeli jelenlétét személyesebbé teszik.

5. *Aristón*

Aristón¹³⁷ Hermokratés után Milétos második embere (I.1.3), egyúttal Khaireas apja is. A debütálásakor megismerjük a nevét, családi állapotát és pozícióját Szürakúza polgárai között (I.1.3). A névszói megjelölései családi szerepére (πατηρ¹³⁸) és öreg korára utalnak: „hajlott korú és beteges” (εσχατω γηρα και νοσω, III.5.4), „félholt aggastyán” (ημιθνητα πρεσβυτην, III.5.4) kifejezések formájában. Az öregség kísérőjeként jelenik meg a szereplő bizonytalan egészségi állapota: Aristón betegeskedik (I.3.1) és gyengesége miatt nyilvános eseményekre hordágyon szállítják (III.5.5).

Aristón szavaiban az apa szerepe domborodik ki, amit megerősítenek az írói

¹³⁶ A Római Birodalom elemeit lehet felfedezni Kharitón Perzsiájában I. Schwartz 2003.

¹³⁷ Αριστωνος (I.1.3), Αριστων (I.3.1, I.6.3).

kommentárok. A fiáért aggódik és le akarja beszélni házassági szándékáról (I.1.9). Az író így ecseteli a beszéd háttérét: „nagyot sóhajtott” (I.1.9), s „igyekezett vigasztalni gyermekét” (I.1.9). Amikor Khaireas Kallirhoé keresésére indul, az apa könyörög fiának: temesse el és azután keljen útra (III.5.5). Ebben a jelenetben a szülő és gyermek nehéz búcsúja jelenik meg, ami a fiú számára súlyos konfliktushelyzetet teremt.

Aristón futólagos ábrázolásában az írói megjegyzések alátámasztják a főnevek és jelzők tartalmát, valamint a szereplő szavai elevenebbé teszik az idős szürakúziai polgárról körvonalazódó képet.

6. Démétrios

Démétrios¹³⁹ a királyi hajó egyiptomi parancsnoka (VIII.3.10). Démétrios személyéről szokatlanul részletes jellemzést olvashatunk: „filozófus, a fáraó bizalmas embere, előrehaladott korú, műveltségben és erényben felülmúlja a többi egyiptomit” (VIII.3.10). Khaireas eredetileg magával akarta vinni Szürakúzába, azonban a hirtelen válsághelyzet miatt szárnysegédjévé teszi (υπηρετην, VIII.3.11), és kinevezi a Babilónba visszatérő hajók parancsnokának (στρατηγον, VIII.3.11).

A feltűnően gazdag leírás ellenére a szereplő nem szólal meg. Az író közvetíti a hajóparancsnok lépéseit: a királynő számára díszes sátrat állít fel (σκηνην βασιλικην, VIII.4.7). Máskor azt láthatjuk, hogy Démétrios éppen a döntő pillanatban cselekszik és a közelgő veszélyről értesíti Stateirat (συνηκε ... VIII.5.5), aki a sátorból előlép, s a parton egyszerre minden perzsa leengedi előtte fegyverét. Ha nem a tetteiről hallunk, akkor a hajóval kapcsolatban fordul elő a neve (ταις Δημητριου ναυσιν, VIII.4.11, απο της νεως της Δημητριου, VIII.5.3). Arról értesülünk, mi történik a hajóval: megrakodják (VIII.4.11), majd pedig felvonják a királyi zászlót (VIII.5.3).

¹³⁸ πατρος Αριστωνος (I.1.3) ο πατηρ (I.1.9), ο πατηρ Χαιρεου (I.3.1), ο Χαιρεου πατηρ (III.5.4), ο Χαιρεου πατηρ (VIII.6.10).

¹³⁹ Δημητριος (VIII.3.10, VIII.4.7, VIII.5.5), Δημητριου (VIII.4.11, VIII.5.3), Δημητριον (VIII.3.11).

Démétrios háborús vészhelyzetben bukkan fel. Khaireas megtudja, hogy a fáraó szárazföldön elvesztette a csatát, s arra a döntésre jut, hogy a krízis enyhítéseként legjobb, ha hazaküldi a nála raboskodó perzsa királynőt. Démétriosra sorsdöntő küldetést bíz: neki kell a királynővel a fedélzetén Babilónba hajóznia. Ez a tette értékesebbé teheti a Nagy Király előtt, de a személyes érdemeiken túl a vesztes egyiptomiaknak is kedvezőbb helyzetet biztosíthat (τιμιωτερον, VIII.3.11).

Démétrios, megfontolt és tekintélyes emberként lép fel, amit az író verbális eszközök alkalmazása nélkül, a névszói szerkezetekkel és a háttérköörülményeken keresztül ábrázol.

7. Polykharmos

Polykharmos¹⁴⁰ Khaireas barátja¹⁴¹. Az író Patrokloshoz, Akhilleus barátjához¹⁴² hasonlítja (I.5.2). Polykharmos megfontolt (σωφρωνων, III.6.5) és természet szerint erős alkatú fiatalember (νεανιας ανδρικός την φύσιν, IV.2.3). A történetben a kiváló (εξαιρετος, I.5.2) és hűséges barát szerepét játsza (πιστω, VIII.8.13), aki nemes tettei alapján kiérdemli a szürakúzabeliek elismerését (αγαθω ανδρι, VIII.8.13, αξιος, VIII.8.13).

Polykharmos az igaz és önfeláldozó barát példája, így a regényben szinte minden cselekedetében és szavában Khaireas boldogulását tartja szem előtt. Khaireas érdekében úgy dönt, hogy vele tart a Kallirhoé keresésére induló expedícióra (III.5.7–8). Elkeseredett barátját számtalanszor megmenti az öngyilkosságtól (I.6.1, VI.2.8,

¹⁴⁰ Πολυχαρμος (I.5.2, III.5.3, III.6.5, IV.2.2, IV.2.3, IV.2.10, IV.2.13, IV.3.1, V.10.10, VI.2.8, VI.2.11, VII.1.7, VII.1.10, VII.3.5, VIII.1.6, VIII.1.9, VIII.2.2), Πολυχαρμον (IV.2.12, VIII.2.1), Πολυχαρμου (V.1.2, V.2.4, VII.1.2, VIII.1.12), Πολυχαρμω (VIII.1.13, VIII.8.12, VIII.8.13).

¹⁴¹ φίλος εξαιρετος (I.5.2), εταιρος του Χαιρεου (III.5.7), ο φίλος (V.10.10, VI.2.9), φίλος εμος (VII.2.3), του φιλου (V.1.2, V.2.4, VI.2.8), τω φιλω (VIII.8.12), συμφοιτητης δε εκεινου και φίλος (IV.3.1), ο συναλους αυτω φίλος, (IV.2.2), εγω δε ευτελης (IV.3.1), a fáraó a két barátot együtt így nevezi: ανδρες συμμαχοι (VII.3.2), τους φιλους (VII.3.2).

¹⁴² Fusillo Polykharmos és Khaireas barátságában a homérosi modell szerepét hangsúlyozza (Fusillo 1989a, 27–28); Sanz Morales és Laguna Mariscal Akhilleus és Patroklos barátságát elemezve és a regénybeli párhuzamokat keresve, azt veszik észre, hogy Kharitón eltérő értelemmel ruházza fel a homérosi idézeteket, utalásokat és így Khaireas és Polykharmos kapcsolatát a pederastia kategóriájába lehet sorolni (Sanz Morales–Laguna Mariscal 2003); Effe is hasonló elképzeléseket képvisel (Effe 1987).

VI.2. 11) és vigasztalja szerelmi bánatában (παρεμυθειτο, III.6.8, V.2.6). Mithridatész birtokán átveszi elcsigázott társától a munkát (IV.2.4), sőt a kereszt felállításakor kész vele együtt meghalni (IV.2.13–14). Khaireas mégis ellenségesnek nevezi (πολεμιω-
τατος, VI.2.8), és azzal vádolja, hogy csak színleli a barátságot (φιλου σχηματι, VI.2.8). Polykharmos ennek ellenére mindvégig kitartóan támogatja barátját. Khaireas Babilóniában úgy gondolja, Kallirhoé nélkül nincs értelme az életének, ekkor Polykharmos felkelti benne a bosszúvágyat, a harcikedvet, mondván: induljanak el a csatába, s haljanak hősi halált (ως ανδρες, VII.1.8). A katonai sikerek után Polykharmos Arados szigetén arról értesül, hogy egy csodálatos rabnő van a foglyok közt, aki – szerinte – feledtetheti Khaireas szerelmi bánatát, ezért azt javasolja, nézzék meg a lányt (VIII.1.6). Ebben a pillanatban sem magát helyezi előtérbe, hanem társa érdekeit képviseli. Ezenfelül Polykharmos olyan barát, akire Khaireas bármikor számíthat és mindent rá is bízhat, különleges helyzetben még a hajó teljes irányítását is (VIII.1.13, VIII.6.9).

Polykharmos elsősorban a hűséges barát képében jelenik meg, azonban eközben megismerhetjük néhány személyes tulajdonságát is: értelmes és tapintatos ember. Aphrodité templomában a helyzetet gyorsan átlátja, s nem hagyja Khaireast beszélni, nehogy elárulja kilétüket (III.6.5). Felveti a hősi halál gondolatát és a terv kivitelezésére reális elképzelései vannak (VII.1.10–11). Egy alkalommal veszíti el a türelmét, mikor a halálos ítélet végrehajtása miatt láncra verve vezetik elő Mithridatész foglyaként (IV.2.7). Ebben a kétségbeeső pillanatban felkiált: „Ó Kallirhoé, miattad kell ezt elszenvednünk!” (IV.2.7). Ezért a kijelentéséért kínpadra vonják (IV.2.12), majd Mithridatész előtt kell számot adnia szavairól, s közben nemes jellemét bizonyítja: csak dicséri barátját (IV.3.1), és elismeri hibáját (IV.3.4). Az egyik jelenetben figyelmességének lehetünk tanúi: Khaireas és Kallirhoé boldogan egymásra talál, s ekkor érkezik az egyiptomi követ, akit nem akar beengedni barátjához, nehogy megzavarja a boldog párt önfeladt pillanatait (VIII.2.1–2).

A barátság Polykharmos részéről mélyül. A regény elején szüleit azzal nyugtatja, hogy Khaireasért a végsőkéig nem tenné kockára életét (III.5.7), s a végén mégis eljut a legmagasabb szintre: a saját életét is kész feláldozni barátjáért (IV.2.14, IV.3.5, VII.1.7). A regényíró tanító szándékát fedezhetjük fel Polykharmos alakjában:

a szerző a nemes ifjú példájával illusztrálja az igaz barátság fogalmát.

8. *Hermokratés*

Hermokratés¹⁴³, a görög történelem ismert alakja: a híres szürakúzabeli hadvezér, (ο Συρακοσιων στρατηγος, I.1.1, μεγας στρατηγος, I.1.11), aki Kr. e. 413-ban győzelmet aratott az athéniek felett. A mű olyan szereplője, aki történelmi háttérrel rendelkezik, s ezáltal a hősi múlt felidézője¹⁴⁴. Hermokratés derék, hazaszerető szürakúzai (καλος, φιλοπατρις, I.1.12), akiről az akragasi türannosz világosan felismeri: „nem könnyen megvethető” államférfi (ουκ εστιν ευκαταφρονητος, I.2.4). A dicső győztes természetesen hadvezéri tulajdonságokkal rendelkezik (στρατηγικος ανηρ, III.4.3) és jártas politikai ügyekben (πραγματων επιστημων, III.4.3). Hermokratés a regényben két szerepet tölt be: szürakúzabeli hadvezér (I.1.11, VIII.6.3) és a csodaszép Kallirhoé apja (πατερ, VIII.6.8). Az író nemcsak a főnévi megjelölésekkel, hanem a figura szóbeli szereplésével és tetteivel is a politikai személyt és az apát állítja elénk.

Hermokratés hazaszerető ember lévén nem tudja megtagadni a nép kérését, hanem hozzáadja lányát Szürakúza egyik előkelő fiatalemberéhez, Khaireashoz (I.1.12). Az ifjú pár hazatérésekor szintén ezt a tulajdonságot figyelhetjük meg: az emberek látni szeretnék Kallirhoét, s a hadvezér ebben is enged a népnek, kérésükre a népgyűlés elé vezeti a lányát (VIII.7.2). Hermokratés derék ember (καλος), és ezt a vonását igazolja azáltal, hogy nem ítéli el lánya gyilkosát, nem akar bosszút állni, hanem meglepő módon védi a bűnöst (I.5.6–7).

A nagyszerű hadvezér megfontoltan irányít és a kaotikus helyzeteket kiválóan tudja kormányozni. Khaireas hirtelen vízbeugrásánál eloszlatja az összesereglett

¹⁴³ ο Ερμοκρατης (I.1.1, I.1.11, I.1.12, I.2.4, II.5.11, II.11.2, III.3.8, VIII.6.3, VIII.6.7, VIII.6.8, VIII.7.2, VIII.7.4, VIII.8.14), Ερμοκρατει (I.1.12, VIII.6.2, VIII.6.11), Ερμοκρατους (I.11.3, I.14.10, III.2.2, III.8.8, V.5.4, V.8.8, VI.6.5, VIII.8.13), Ερμοκρατην (I.13, II.6.3).

¹⁴⁴ Hermokratés alakjának történelmi gyökereiről l. Billault 1989.

tömeget és gyorsan jelt ad a hajó indulására (III.5.7). Khaireas visszatér első sikertelen expedíciójáról, s ekkor az emberek a tengerparton kiáltoznak, sírnak Kallirhoé eltűnése miatt. Ebben a zűrzavaros pillanatban is a körülményeket felmérve cselekszik, s megfelelő mederbe tereli az eseményeket: népgyűlést hív össze, hogy törvényes keretek közt folytassák a tanácskozást (III.4.3–4). Khaireas azt javasolja, hogy mentsék fel Théront halálos ítélete alól (III.4.16), Hermokratés azonban tiltakozik ez ellen, s a törvényes módszereket képviselve a nehezebb, de helyesebb utat választja lánya keresésében (III.4.16–17). Khaireas és Kallirhoé hazatérésekor pánik tör ki. A Szürakúza felé tartó hajók idegen hadihajóknak tűnnek, s az emberek ijedten fordulnak tanácsért Hermokratéshez, aki egy felfedező csónak küldésével ismét elrendezi a helyzetet (VIII.6.3–4). Hermokratés szomorúan gyászolja eltűnt lányát, de államférfiként fájdalma ellenére is részt vállal a közügyekben és a nép rendelkezésére áll a nehéz pillanatokban (επολιτευετο, VIII.6.7).

Hermokratés tekintélyes és megbecsült ember Szürakúza polgárai közt, s ezt számos részlet szemlélteti. Aristón például attól tart, hogy fia nem méltó Hermokratésnek, a nagy stratégosnak a lányához (I.1.9). Az emberek nem mernek belépni Kallirhoé üres sírjába, míg Hermokratés nem ad rá engedélyt (III.3.2). A népgyűlésre a tanács és az arkhónok kíséretében vonul be (I.1.12), (I.6.3). Kallirhoé gyilkosának bírósági tárgyalását a nagy hadvezér iránti tiszteletből sürgetik, azért, hogy szépségében eltemethesse lányát (I.5.2). A halotti menetben különböző hatalmi jelvények mutatják hadvezéri címét: (σημεια των τροπαιων, I.6.3), (πολλα εκ των λαφυρων, I.6.4). Kallirhoé fényűző sírja szintén a legendás szürakúzai rangját és gazdagságát hirdeti (I.6.5).

Hermokratés második szerepében apaként jelenik meg. A családi feladatának tesz eleget, amikor Kallirhoé temetésén a hadizsákmányból temérdek kincset adományoz lánya tiszteletére (I.6.3), vagy felkéri Szürakúza népét, hogy küldjön követséget lánya megmentésére (III.4.16–17). Kallirhoé hazatérésekor az apa lép a fedélzetre és öleli át boldogan a lányát (VIII.6.8). Az utolsó népgyűlésen már-már atyai módon fordul Khaireashoz, gyermekemnek szólítja és biztatja, mondjon el bármit, ami kalandos útján történt (VIII.7.4).

Hermokratés, a hadvezér és apa, állandó tulajdonságokkal bír, derék ember,

bölcs irányító és szilárdan kiáll az általa képviselt értékek mellett: megjelenésével mindenhol a törvényes rendet és a helyes emberi viselkedést támogatja.

9. Leónás

Leónas¹⁴⁵ Dionysios intézője. Először egy fekete ruhás, középkorú férfi kísérőjeként tűnik fel (ενος των επακολουθουντων, I.12.6), azután megtudjuk feladatkörét: Dionysios birtokának a felügyelője (διοικητης των ολων, I.12.8) és végül hallhatjuk a nevét is (Λεωνας, I.12.8). Jellemzésére az író nem alkalmaz jelzőket. Az „átkozott” (ασεβεστατε, II.3.6) és „nyomorult” (τρισαθλιε, II.6.3) melléknevek nem karakterisztikus vonásokat tükröznek, csupán Dionysios véleményét jelzik egy adott helyzetben. Amikor Dionysios beleszeret Kallirhoéba, Leónast nevezi „a baj forrásának” (των κακων αιτιος, II.4.7), ebben a főnévi szerkezetben Dionysios szempontja fogalmazódik meg, ahogy Thérón nézőpontja látható a „barátom” megjelölésben is (φιλος γαρ ειλοιπον, I.14.3). Dionysios Leónast hibáztatja saját érzéseiért, ezért nevezi a baj okozójának, Thérón pedig hízeleg, s az üzlet érdekében tartja barátjának az intézőt. Egyik meghatározást sem tekinthetjük jellemábrázoló részletnek, csak egy-egy figura ideiglenes véleményét hallhatjuk. Előfordulnak olyan kifejezések is, amelyek Leónas pillanatnyi lelkiállapotára utalnak (σκυθρωπον, II.1.8, λυπουμενος II.1.9, εν πολλη απορια II.1.7). Ezek a megjelölések személyesebbé teszik a szereplőt, de nem árulnak el újat a karakteréről. Leónas megszólításai illenek egyszerű társadalmi rangjához. Nem rendelkezik külön címmel, ezért beszédpartnerei, Dionysios és Thérón, vagy a néven szólítják meg (I.12.8, II.1.5, II.4.7) vagy a személyes névmás E/2. sz. alakjával (I.12.8, II.4.7, II.1.8, II.6.3).

A szavaiban és a cselekedeteiben Dionysios hűséges emberének alakját vázolja fel előttünk az író. Thérónnal való beszélgetése során urát mutatja be (I.12.6–8) és kizárólag az ő érdekében bonyolítja le a sibirisi szolgálólány megvásárlását

) és kizárólag az ő érdekében bonyolítja le a sibirisi szolgálólány megvásárlását (I.13.3–5, I.14.4). Thérón rövid kérdéseire (I.12.6) és nyilatkozataira (I.12.10, I.13.4–6) terjedelmesebben válaszol (I.12.6, I.12.10, I.13.4–5, I.14.14), az istenekre hivatkozik (I.12.10, I.13.4) és ügyel az üzletmenet részleteire. Jó kereskedőként vendégbarátként fogadja Thérónt, lakomára hívja házába (I.12.10), s a hivatalos szerződéskötés előtt egy talanton ezüsttel fejezi ki vételi szándékának komolyságát (I.14.14–5). Fáradozásának egyetlen célja van, hogy enyhítse gyászoló ura fájdalmát (II.1.6), (χαρι-σασθαι τῷ δεσποτῇ βουλομενος, II.4.9).

Dionysiosszal beszélgetve másképp fogalmaz. Jelenti urának a jó hírt (II.1.3) és elmeséli, miképpen vásárolta meg Kallirhoét (II.1.3–5), részletesen felsorolja az eseményeket, de elmaradnak az istenekre való utalások és hiányzik a bőbeszédű fogalmazásmód. Amikor ura kérdéseire válaszol (II.1.8), (II.1.8), (II.1.9), (II.4.8), szűkszavú mondatokat vagy félmondatokat használ (II.1.8), (II.1.9). A megfogalmazás egyszerűsége jelzi a két beszélőpartner közti különbséget: Thérónnal szemben egyenrangú félként léphetett fel, míg Dionysios előtt alkalmazotti szerepben jelenik meg. Ennek ellenére mikor Leónas rá akarja venni urát, hogy látogasson ki tengerparti birtokára (II.3.1–2), összetettebb mondatokban fogalmaz és a meggyőzés érdekében több érvet is felsorakoztat (II.3.1–2). Másik alkalommal ura szerelmi bánatát igyekszik orvosolni, javaslatokat tesz (II.4.9, II.6.2), és ismét hosszabban fogalmaz.

Szavainak harmadik címzettje Kallirhoé, akivel udvariasan közli, hogy Dionysios Aphrodité templomában várja (II.5.3). A hűséges alattvaló ez alkalommal is dicséri urát (II.5.3), ahogy Thérón előtt sem mulasztotta el kiemelni Dionysios nem mindennapi tulajdonságait (I.12.6). Leónas egy megvásárolt rabszolgával beszélget, s szavaira nem vár választ. A felszólító módú igealakok sora illetve a rövid kijelentések nem adnak lehetőséget Kallirhoénak sem ellenvéleményre, sem válaszra: követnie kell Dionysios képviselőjét. Aphrodité templomában Dionysios és Kallirhoé első találkozásakor Leónas elrendezi a félreértéseket (II.3.6), s ekkor újra felbukkan a hallgatók közti különbség. Dionysios térdre akar borulni az új szolgáló előtt, akiben

¹⁴⁵ Leónas megszólításai συ (I.12.8, II.4.7, II.6.3), σε (II.1.8), ὁ Λεωνας (I.12.8, II.1.5), vagy Λεωνας (II.4.7).

Aphroditét véli felfedezni. Ebben a pillanatban Leónas Dionysioszt nem közvetlenül inti, hanem két rövid mondatban felvilágosítja a valódi helyzetről: „Ne légy zavarban uram! Az új szolgáló áll előtted” (II.3.6). Kallirhoét, az újonnan vásárolt szolgát viszont így utasítja: „asszony, lépj urad elé” (II.3.6). A feljebbvalójával és a szolgálóval tehát nem egyformán beszél.

Leónas szóbeli fellépésében megmutatkozik az a vonása, hogy gyakran intézkedik és parancsol. Thérónnak meghagyja, hogy várjon, míg elrendezi ura fogadását (I.13.1). Az ügyet továbbra is kézbentartva vezeti Thérónt birtokára, s megérkezve tüstént asztalt rendel kettejüknek (εκελευσε, I.13.2). Máskor Phókasnak ad utasítást és feladatául jelöli ki, hogy gondoskodjon az új szolgálóról (II.1.1).

Leónas megbízható intézőként mindig ura érdekeit tartja szem előtt, s ezt nem parancsszóra, hanem önállóan teszi. Kallirhoé vásárlását saját meggyőződése alapján indítja el, és minden lépést egyedül kivitelez. Mikor úgy látja, hogy a helyzet megfelelő, rábeszéli urát, hogy látogasson ki tengerparti birtokára: (καιρον επιτηδειον ευρων, II.3.1). Amikor nem találja Thérónt, úgy dönt, hogy elmegy a kikötőbe, kérdezősködik felőle, aztán a birtokra is kihajózik, hogy megkeresse (II.1.6–8). Önállóságát bizonyítja az is, hogy – ha kell – félbeszakítja Dionysioszt (ανεβοησεν, II.1.3) vagy rászól urára (προς τουτο ανεκραγεν (II.6.2), (II.3.6). Leónas jellegzetes tulajdonságai közé tartozik az is, hogy gyorsan felfogja és megérti a helyzeteket. A szerelmes Dionysios hivatja intézőjét, mielőtt ura bámit mondana, az első pillanatban világosan látja, hogy terve valóra vált: ura beleszeretett a sibirisi szolgálóba (συνηκε την αιτιαν, II.4.6), s perzseli szívét a szerelem tüze. Másik alkalommal, amikor Kallirhoé bizonytalanul áll Aphrodité templomában, Leónas látva, hogy a lányt egyedül hagyták, segítségére siet és elvezeti a sok idegen közül (συνηκε, II.3.10).

Dionysios Leónas jóindulatát és hűségét emeli ki (δι ευνοιαν τε και πιστιν (II.4.7), s ez a két pozitív fogalom jelenik meg cselekedeteiben. Leónast igen gyakran megfigyelhetjük szóbeli fellépésekben, s az író megjegyzéseiben nem csupán a neve és a feladatköre kerül előtérbe, hanem érzelmi állapotára is fény derül. Mindez együttesen azt eredményezi, hogy Leónasról, a hűséges intézőről részletesebb és

hitelesebb képet alkothatunk.

10. Plangón

Plangón¹⁴⁶, Dionysios házvezetőnője és Kallirhoé bizalmasa az egyik legegységibb mellékszereplő. A regényben színre léptetésekor a nevén túl a családi állapota van feltüntetve: „a gondnok felesége” (η του οικονομου γυνη, II.2.1), azután megismerhetjük néhány jellegzetes vonását: „nem hasznavehetetlen, nem tétlen teremtés” (ζωον, ουκ απρακτον, II.2.1). Az író fontosnak tartja megemlíteni, hogy Plangón „természet szerint ügyes és szorgalmas” (φυσει ... εντρεχης, II.6.5), s Kallirhoé „tanácsadója” (συμβουλος, II.6.5), aki „jártas a női ügyekben” (πειραν εχουσα των γυναικειων, II.8.5). Kallirhoé számára biztonságot jelent Plangón személye, ahogy ez láthatóvá válik néhány epizódban. Kallirhoénak az idegen milétosi környezetben Plangón az egyetlen ismerős arc (την συνηθη Πλαγγονα, II.3.9), vagy az is sokatmondó, hogy Plangónhoz, bizalmas tanácsadójához megszólítás nélkül fordulhat (III.9.3), s a bensőséges kapcsolat látható az „egyetlen megbízható barát” megjelölésben is (πλην Πλαγγονος της μονης πιστης, V.1.4).

A társadalmi helyzetét Dionysios egyik felszólalásából tudhatjuk meg, amikor „szolgálóként” hivatkozik hűséges emberére, akinek tetteiért szabadságot kínál cserébe (θεραπεινιδα, III.8.2). Dionysios számára az alacsonyrangú házvezetőnő igen nagy segítségnek bizonyul a Kallirhoéért folytatott szerelmi hadjáratban (μιν βοηθειαν, II.8.1). Miután Plangón elrendezte a házassági megállapodást, Dionysios kedvesen szólítja meg odaadó szolgálóját: „drága, uradat szerető Plangón” (Πλαγγονιον φιλοδεσποτον, III.1.8). A névszói megjelölések tehát kifejezik néhány

személyes vonását és jelzik, hogy Plangónt a regény szálai elsősorban Kallirhoéhoz és Dionysioshoz fűzik.

Plangón és Kallirhoé közt különleges kapcsolat¹⁴⁷ alakul ki, melyben Plangón egyszerre az anya, a titkos tanácsadó és a furfangos szolgáló szerepét tölti be. A két nőalak egymáshoz való viszonyulását a megszólítási formák is elárulják: Plangón eleinte „gyermekemnek” (ὦ τέκνον, II.2.1, II.8.6, II.11.6) szólítja, amely a köztük lévő különbséget és Plangón szeretetteljes hozzáállását érzékelteti. Amikor Kallirhoével először találkozik, megérti elkeseredettségét és biztatóan így szól hozzá: „Gyermekem, természetesen hiányzik a családod, de az itteni emberekre is úgy tekinthetsz, mint saját szeretteidre” (II.2.1). Miután Dionysios megparancsolja Plangónnak, hogy úrnőként tisztelje Kallirhoét és a legjobb ellátásban részesítse (II.6.5), (II.6.4–5), a korábbi gyermekem megszólítás mellett feltűnik az ὦ γυναι és κυρία címzés (κυρία, II.7.2, ὦ γυναι II.10.1, II.10.3, II.10.6). Plangón a házassági ajánlatot rafinált módon szervezi meg, s él a meggyőzés minden eszközével, beleértve a megszólítások adta lehetőségeket is. A Kallirhoével folytatott párbeszédekben a „gyermekem” és az „asszonyom” címzést felváltva alkalmazza és a két titulus eltérő mögöttes jelentést hordoz. A „gyermekem” megszólítás akkor tűnik fel, amikor Plangón bátorítani próbálja Kallirhoét vagy esetleg aggódik érte (II.2.1–2, II.8.6, II.11.6). Ellenben mikor a helyzet komolyságát akarja szeme elé tárni (II.10.1, II.10.3), s meggyőzés céljából akár gúnyolódik is Kallirhoével (II.10.6), a távolságtartóbb „asszonyom” megszólítást használja. A bensőségesebb „gyermekem” és a hivatalosabb „úrnő” kifejezés a helyzet hangulatát és Plangón hozzáállását mutatja be.

A megszólításokon túl Plangón tetteiben és szavaiban is felfedezhető furfangja és Kallirhoéhoz kapcsolódó szerepköre: a gondoskodás, a belső tanácsadás és Dionysios szolgálójaként, ura parancsának teljesítése. A három egybefonódik, s egyszerre jelenik meg az agyafűrt házvezetőnő szereplésében.

¹⁴⁶ Az író legtöbbször a nevén, Plangónként utal rá (III.1.1, III.1.2, III.1.3, III.8.1, III.8.6, III.9.3, III.10.3, V.1.4, VIII.4.6).

¹⁴⁷ Pomeroy megemlíti, hogy szolgálok és úrnők sírköveken több esetben is úgy jelennek meg, hogy az ábrázolásmódból arra lehet következtetni: szoros kapcsolat volt közöttük. A szerző hozzáteszi: sok időt töltöttek együtt és bizonyos szempontból az életük is hasonló volt (Pomeroy 1975, 71).

A találkozásuk első pillanatától fogva gondoskodik Kallirhoéről (II.2.2¹⁴⁸, II.6.5, II.8.5). Érkezésekor igyekszik lelket önteni a kétségbeesett lányba, s buzdító szavaiba akaratlanul is beleszővi ura dicséretét: „Dionysios, urunk derék és barátságos ember ...” (χρηστος ... και φιλανθρωπος, II.2.1). Ennek a jóakarátú megjegyzésnek nincs más célja, csak az, hogy a reményt felébressze az aggódó lányban. Később Aphrodité templomába könyörgésre hívja Kallirhoét (II.2.5), és az előző esethez hasonlóan ismét csak biztatásképpen szól uráról: „... főleg Dionysioszt szokta meghallgatni, aki soha nem mulasztja el, hogy betérjen az istennő templomába” (II.2.5). Amikor kezdetét veszi a küldetés, azaz meg kell kedveltetnie urát a fiatal szolgálóval, az író megjegyzi: „a legtöbb idejét Kallirhoéval töltötte, bár nem mutatta, hogy ezt parancsra teszi, hanem személyes barátsággal fordult hozzá” (II.6.5). A barátságos közeledés természetes módon indult, de Dionysios parancsára folytatódik, s ezután a megvásárolt szolgáló előtt Plangón feladattal a fejében hozza szóba urát (II.7.2–3). Az előző esetekben uráról szóló rövid jellemzése a bátorítás és buzdítás célját szolgálták. Azonban mikor Phókas megmentéséért könyörög Kallirhoénak, azért beszél ura haragos természetéről, hogy ezzel Dionysios számára a szeretett nővel való újabb találkozást eszközölje ki. A meggyőzés részeként hízelegve jegyzi meg: „csak te menthetsz meg minket” (II.7.3). A sikeres akció zárásaként Plangón megkéri Kallirhoét: nevükben ő köszönje meg Dionysios jóindulatát, s ekkor Kallirhoét taktikusan kissé előre löki, Dionysios pedig az alkalmat kihasználva gyengéden megcsókolja (II.7.7). Ebben a jelenetsorban ura említésének határozott célja van, tulajdonságai nem háttér-információként szerepelnek, hanem Plangón azzal a mögöttes szándékkal szól, hogy Dionysios szerelmét előbbre vigye. Állandóan észben tartja a küldetését, így tudja Phókas váratlan problémájában azonnal észrevenni a lehetőséget (ευρε δη καιρον, II.7.2). Igyekszik a lehető legnagyobb mértékben ura kedvére alakítani a helyzetet, s ennek érdekében színészkedik is. A jelenetben sok mozdulata színjáték: úgy tesz, mintha meg lenne rémülve és így rohan Kallirhoé szobájába, ahol haját tépve és térdre borulva könyörög a lánynak (II.7.2–3). Az író ezzel a ténykedéssel kapcsolatban a haditerv szót használja (το στρατηγημα, II.7.6),

¹⁴⁸ A homérosi gyökerekre példa az ασις szó használata: Kharitón szóválasztása a kifinomultabb

ami jelzi, ahogy Plangón lépésről lépésre halad előre a szerelmi hadjáratban. A helyzet kiaknázásában tehát szembetűnő természetes furfangja és talpraesettsége: ezek a vonások a hátralevő epizódokban még jobban kidomborodnak.

Eddig a pontig Plangón minden megszólalásakor említette valamilyen formában Dionysios nevét, a következő mondatban azonban a tartalom személyessége miatt ez elmarad. Plangón Kallirhoét fürdés közben látja, s tudja (συνηκεν, II.8.5), mi történt, a szolgák jelenlétében azonban tapintatosan hallgat (II.8.6). Később az ágyára ülve bizalmasan – mint egy lányával együtt érző anya – hozza tudomására a tényeket (II.8.6). Kallirhoét „gyermekemnek” szólítva, csendben közli vele, hogy áldott állapotban van (ισθι, ω τεκνον, οτι εγκυμων υπαρχεις (II.8.6). Rövidesen ez a probléma is szorosan összekapcsolódik ura érdekeivel, aki továbbra sem tűnik el beszédéből. Mikor magában hangosan gondolkodik, akkor is jelen van Dionysios (II.9.1), mivel az uráért indított szerelmi hadjárat újabb lépéseit fontolgatja. A rendhagyó haditerv szerint Kallirhoé születendő gyermeke lesz elsődleges fegyvere. Először magában kigondolja a tervet, azután Kallirhoé előtt lassan feltárja elképzeléseit, melynek során láthatóvá válnak a főnevekben megjelölt tulajdonságai (ζων ουκ απρακτον (II.2.1), φυσει γαρ ην εντρεχης (II.6.5), πειραν εχουσα των γυναικειων (II.8.5). Amint elkezdődik a meggyőzés, a furfangos szolgáló saját érveit vonultatja fel (ιδιους λογισμους, II.9.1), s felmérve Kallirhoé gondolatait (η δε το καιρον της βουλης ου παρελιπεν (II.10.1), megvalósítható programot eszel ki, amit következetesen visz végig (πιθανως την πραξιν συνετιθει (II.9.1). Az új konfliktust beépíti beszédébe és Kallirhoé előtt felfedi ura titkos szerelmi érzéseit, de hozzáfűzi: „az irántad való tisztelet és tartózkodás miatt akaratom ellenére nem kényszerít semmire, azonban féltékenysége révén nem fogja elviselni, hogy más gyermekét az udvarában neveld fel ... és közben őt mellőzd” (II.10.1). Dionysios úgy jellemzi, hogy a rábeszélés érdekében a háttérceľnek megfelelő mozzanatokot emelje ki uráról. Ezután fondorlatos módon tanácsolja Kallirhoénak: „úgy látom, jobb, ha a gyermek még születése előtt meghal, ... így szükségtelen fájdalomtól menekülhetsz meg ... azért

homérosi stílust idézi (Gigante, 2002).

adom neked ezt a tanácsot, mert őszintén szeretlek” (II.10.2). Plangón tanácsai mögött életre kelnek a rátermettségét ecsetelő kifejezések és szavai árnyékában egyértelműen a küldetés, a meggyőzés szándéka húzódik meg. A tanácsolás során ismét kiemeli, hogy kedveli Kallirhoét (II.10.3), és burkoltan felveti az előre eltervezett egyetlen lehetőséget: „legyen a gyermek a leggazdagabb ióniai és a legdicsőbb ház trónörököse” (II.10.4). A női dolgokban való jártasságát és tapasztalatát mutatja kérdése és a válaszból levont következtetés: „a gyermek születhet hét hónapra, Dionysios gyermekeként” (II.10.5). Ezzel elért a haditerv leglényegesebb pontjához, a megoldáshoz, amely elválaszthatatlan Milétos urától.

A küldetés miatt Plangón szavaival és viselkedésével is próbálja Kallirhoét befolyásolni: színlelve utasítja vissza az egyre keservebben könyörgő Kallirhoé kéréseit, néhány napig halogatja a választ, a helyzet súlyosságát fokozva meg is esketi (II.10.3). Az eskütétel után is tetteti magát: összeráncolja a szemöldökét, a kezét tördeli és végül vonakodva avatja be a terveibe (II.10.3–4). A színészkedés a küldetés utolsó percéig folytatódik. Kallirhoé elutasítja Plangón megoldási javaslatát, s a ravasz tanácsadó pedig úgy tesz mintha egyetértene Kallirhoé tervével (II.10.6)¹⁴⁹. Kallirhoé tiltakozására kissé gúnyolódva a gyermek elpusztítását javasolja (II.10.6–7), ami a fiatal anyának őszintének hat, de az olvasó tudja: ez csak színjáték. Három főnév jelzi a szolgáló mesterkedéseit: „haditerv” (στρατηγημα, II.7.6), „ügy” (πραξις, II.9.1), „fortély” (τεχνην, II.8.2, II.10.2–3), s mindezt kiválóan foglalja össze „a szolgálai ravaszkodás” fogalma (πανουργιας δουλικης, II.10.7). Plangón játszik az arckifejezéseivel és a szavaival is. A meggyőzési kísérleteknél hosszabban fogalmazza meg az érveit (II.10.1–4), mikor kisse dühösen arra ösztönzi a lányt, hogy a gyermekét pusztítsa el, rövid mondatokat használ (II.10.6), ami látszólagos indulatát érzékelteti. Aztán vált, s megdicséri a lányt, hogy derék dolog, ha alaposan át akarja gondolni a döntést (II.10.8). A párbeszéd utolsó szakaszában Plangón az átlagos hosszúságú mondatokat alkalmazza és nyugodtabb hangnemben szól Kallirhoéhoz, biztosítva arról, hogy időt ad neki a gondolkodásra (II.10.8).

¹⁴⁹ Az abortus antik módszereiről és problematikájáról l. Dickison 1973; továbbá Nardi professzor ebben a témában megjelent könyve: Nardi, E., *Procurato aborto nel mondo greco romano*, Milano, 1971.

Mindkét beszédmod azt szolgálja, hogy a szerelmi hadjárat révbe érjen. A jelenet befejezésében Plangón szóbeli szereplésébe visszatérnek a megszokott elemek: ismét kifejezi Kallirhoé iránti szeretetét (σε γαρ του δεσποτου μαλλον ηδη φιλω, II.11.6), s Dionysios pozitív jellemzése is megjelenik szavaiban (χρηστος, II.11.6).

Plangón a regény későbbi fejezeteiben Kallirhoé személyes tanácsadója marad. A görög nő neki mondja el titkait, bár Plangón szavait nem halljuk, csak az író megjegyzéseiből értesülünk a jelenlétéről. A bevált szerepkörét gyakorolva lelkesíti Kallirhoét (V.5.6–7), mondván, hogy az álma jót jelent vagy másik alkalommal hűségesen kíséri úrnőjét Babilónba, ottlétéről azonban már csak Kallirhoé szavaiból értesülünk (V.1.4).

Plangón szerepe szerint másik beszélőpartnere és védence Dionysios. Megbízható házvezetőnőként gondját viseli urának, kitartóan teljesíti parancsait, s mindent megtesz a boldogságáért. A gondoskodás motívuma tűnik fel egy-két jelenetben. Például mikor Dionysios tengerparti birtokára látogat ki, Plangón elsőként ura fogadását készíti elő (II.3.9). Ugyanez a momentum különösen a Dionysios szerelméért vívott csatában teljesedik ki, ahogy „minden gondolatában a küldetésre összpontosít” (II.6.5), és „minden tapasztalatát és ügyességét beveteti” (II.8.2). Ez ügyben a feljebbvaló és követe közt egyetlen párbeszédsor hangzik el: a hűséges szövetséges közvetíti urának Kallirhoé házassági ajánlatát (III.1.3, III.1.5, III.1.6–7). Kallirhoé előtt gyakran dicsérte előljáróját, s négyszemközti beszélgetéseikben is azt vehetjük észre: fontos számára Dionysios boldogsága. Igyekszik megosztani a jó hírt urával (III.1.3), s szűkszavú fogalmazásmódja a felszólító igealakok gyors felsorakoztatásával együtt sietségét és örömét fejezik ki. Plangón Dionysioszt δεσποτα-nak szólítja, ami jelzi a köztük fennálló társadalmi különbséget (III.1.3), ennek ellenére bizalmas kapcsolat van kettejük között. Plangón belépve tüstént felismeri ura hangulatát, tanácsot ad neki, s felkarolja a meghalni készülő Dionysioszt (III.1.3, III.1.5): mindez azt feltételezi, hogy a szolga és ura között régi az ismeretség. Amikor küldetését engedelmesen teljesíti, s tolmácsolja Kallirhoé szavait urának (III.1.6–7), Dionysios azonban a hirtelen jó hír hallatán elájul. Erre az urát kedvelő Plangón annyira megijed és aggódik, hogy riasztja az egész házat (III.1.3).

Kharitón a jelzők, a verbális eszközök és az írói észrevételek egységes

használatával fogalmazza meg Plangón figuráját, a tapasztalt és furfangos szolgáló karakterét. A szóbeli megnyilvánulásokban és a névszói kifejezésekben felfedezett tulajdonságokat alátámasztják az író megjegyzései is, s mivel a három technika ugyanazokat a vonásokat tárja elénk, így Plangón jellemrajzában az eszközök összjátéka tűnik fel. Plangón a *servus callidus* regénybeli megfelelője, aki nemes szívével és rafinált gondolkodásmódjával a mű egyik legemlékezetesebb figurájává válik.

11. Phókas

Phókas, Plangón férje és Dionysios háztartásának vezetője. A főnévi megjelölései jelzik foglalkozását (τω οικονομω, II.1.1, II.2.1, II.7.2, III.7.1), családi szerepét (τω ανδρι, II.7.2, II.7.5) és a nevét¹⁵⁰. Dionysios többféleképpen minősíti: „jótévőnek” (ευεργετης, III.9.11), „védelmezőnek” (κηδεμων, III.9.11) és „leghűségesebb” emberének nevezi (πιστοτατος, III.9.11), az író pedig az „urát kedvelő” jelzővel tünteti ki (φιλοδεσποτος, III.7.2). Phókas névéhez egy rövid közjáték fűződik: megmenti urát a rivális Khaireas megjelenésétől.

Phókas eleinte néma szereplő, csak az író megjegyzéseiben és a szereplők dialógusaiban találkozhatunk vele. Az egyik alkalommal az író megemlíti, hogy Leónas Phókas gondjaira bízta Kallirhoét (II.1.1), a másik esetben pedig Dionysios szemrehányást tesz neki egy kisebb mulasztás miatt (II.7.2), s ekkor Plangón Kallirhoével együtt védelmére kel. Plangón (II.7.2), Kallirhoé (II.7.2) és Dionysios (II.7.6) ugyan említést tesz róla, de Phókas mindvégig háttérben marad. Így kezdeti feltűnésekor csupán háttérszereplőként találkozunk vele.

A történet későbbi szakaszában Dionysios lojális embereként lép elő, aki ura védelmében saját tervet talál ki és megszervezi Khaireas hajójának elpusztítását (III.9.11). Ismeretlen hadihajó érkezésekor kipuhatolja a legénységtől jövetelük célját, s a Dionysioszt fenyegető veszélyt felismerve önállóan cselekszik (III.7.2–3). A környéken állomásozó perzsákat fellázítja a szüракúzabeliek ellen, akik felgyújtják Khaireas hajóját, a legénység tagjait pedig eladják rabszolgáknak (III.7.2–3). Az akció

végrehajtása során nem halljuk beszélni, csupán az író közvetíti az esetet. Dionysiosnak meséli el a történeteket, s az urát kedvelő Phókas próbálja előre megnyugtatni urát (III.9.8, III.9.10, III.9.11), bátorítja és biztosítja arról, hogy semmilyen tragédia nem történt (III.9.8). Amikor belekezd a történetbe (III.9.9), és odaér, hogy Kallirhoéért követség indult (III.9.9), minden előkészület ellenére Dionysios elájul. Phókas, a φιλοδεσποτος és πιστοτατος szolga nem hív segítséget, nehogy kiderüljön a titok (III.9.10). Phókas történetét végül az író fejezi be (III.9.11), ami újra háttérbe helyezi ezt a szereplőt. A φιλοδεσποτος jellemvonása nyilvánul meg, mikor Kallirhoé elől eltitkolja az igazságot (III.9.6) és Dionysios utasításait követően adja elő a Khaireas hajójáról szóló történetet (III.9.11).

Phókas, mint hűséges és urát szerető ember jelenik meg. Bemutatásában a narratív részek kerülnek túlsúlyba, tehát elsősorban az író tolmácsolja a szereplő szavait és tetteit, a szóbeli megnyilatkozása csekély mértékű, emiatt nem válik árnyalt karakterré. Végezetül azt állapíthatjuk meg, hogy Phókas önálló tevékenysége ellenére is csak az epizód szereplők kategóriájába sorolható.

12. Mithridatés

Mithridatés Karia kormányzója. Az első alkalommal Pharnakésszel együtt jelenik meg, így az író „a két kormányzó” (δυο σατραπαι) szerkezettel utal rá és csak utána nevezi meg külön: „a kariabeli kormányzó, Mithridatés” (Μιθριδατης ο εν Καρια, IV.1.7). Későbbi feltűnésekor a bemutatás ellenére hasonló kifejezésekkel újra meghatározza Mithridatés kilétét (Μιθριδατης, ο Καριας υπαρχος, IV.1.9), (ο δε Μιθριδατης ο σατραπης, IV.2.4). Ettől kezdve már csak a néven utal rá a szerző¹⁵¹. A főnévi megjelölései rangját, lakóhelyét és a nevét foglalják magukba. Pharnakés Karia kormányzójaként (ο Καριας υπαρχος, IV.6.4) és Dionysios vendégbarátjaként (ξενος αυτω, IV.6.4) határozza meg

¹⁵⁰ Az író leggyakrabban néven említi (II.1.1, II.7.2, II.7.6, III.7.1, III.8.3, III.9.5, III.9.6, III.9.7, III.9.10, III.9.11, III.10.1).

Mithridatés kilétét a perzsa királynak címzett levelében. Dionysios panaszt tesz Pharnakésnak, s ekkor a következő kifejezésekkel illeti Mithridatést: a „leghitványabb ember” (ο κακιστος ανθρωπων, IV.6.1), „a vendégbarátom” (ξενος μοι, IV.6.1). A κακιστος jelző Dionysios szemszögéből érvényes, aki úgy gondolja, hogy Mithridatés el akarja csábítani a feleségét, s emiatt illeti gyalázkodó minősítéssel. A vendégbarát megjelölés viszont, amit Pharnakés is megemlíti a perzsa királyhoz írt levelében (IV.6.4), ahogy a történet alapján tudjuk, igaz. Mithridatés magát a király alattvalójának nevezi a Nagy Királyhoz szóló üzenetében (ο σος δουλος, V.2.2). Dionysios a bírósági tárgyaláson házasságtöréssel vádolja Mithridatést, s a fordulatai saját elképzeléseit tükrözik: „nem barát, nem becsületes és megfontolt ember” (ουτε ... φιλος, ουτε ... ανηρ σωφρων και κοσμιος, V.6.6), „goromba és zsarnoki természetű” (ασελγης και τυραννικος, V.6.6), „házasságtörő” (μοιχον, V.6.9), „szemérmetlen házasságtörő” (αναισχυντος μοιχος, V.6.10). Mithridatés a vádak tagadva jó embernek tartja magát (ανδρι αγαθω, V.7.10) és azt állítja, hogy Dionysios vendégbarátja (φιλος ειμι σοι και ξενος, V.7.7). Ezek a tulajdonságok Mithridatés nézőpontját ábrázolják, azonban az író nem erősíti meg egyiket sem. A névszói utalások közt találunk néhány kifejezést, amelyek pillanatnyi állapotokra vonatkoznak. Az író jellemzi megjelenését a tárgyaláson (V.4.7), valamint a perbeszéd előtti és utáni érzelmi állapotát (μηδεν ουν καταπλαγεις (V.7.1), μονος γεγηθως, λαμπροτερος η προσθεν (V.8.10). Mithridatés az egyik olyan szereplő, aki beleszeret Kallirhoéba, s nála a szerelembeesés fizikai gyengeséget okoz, ezt jelzik a „sápadt” és „sovány” melléknevek (ωχρος και λεπτος (IV.2.4–5).

A szóbeli fellépésében kormányzói tisztének tesz eleget. Mikor a bűnösnek hitt Polykharmost vallatóra fogja, hivatalos hangnemben kérdezi és utasítja a vádlottat (IV.2.9, IV.2.11, IV.2.13, IV.2.15, IV.3.4). Az önfeláldozó barát viselkedése azonban annyira megindítja, hogy hangot vált és megenyhülve folytatja a kihallgatást (IV.2.14, IV.2.15). Khaireasszal pedig már baráti hangvételen zajlik a beszélgetés. Az eltérő

¹⁵¹ Μιθριδατης (IV.2.9, IV.2.11, IV.2.13, IV.2.14, IV.3.4, IV.3.11, IV.4.1, IV.7.1, IV.7.3, V.1.2, V.2.3, V.4.3, V.4.7, V.4.9, V.7.10, V.8.9, V.8.10) Μιθριδατην (V.5.9), Dionysios szintén a nevén utal rá

hangsín a megszólításban is feltűnik. Míg Polykharmost névtelenül kezelte, Khaireast testvérnek és barátanak tekinti (αδελφε και φιλε, IV.3.6) vagy bizalmasan a nevén szólítja (IV.3.8). Khaireasszal való párbeszédeire nem a szüksézávú kérdések és a felszólítások dominanciája jellemző, hanem összetett mondatokban és beszédesen fogalmaz (IV.3.6). Polykharmost fogolyként kérdezte ki, ezzel szemben Khaireasszal, mint egyenrangú féllel társalog. Tanácsot is ad és igyekszik segíteni, hogy a sorsüldözött ifjú visszaszerezhesse feleségét (IV.4.2–5). Jóindulatúnak tűnik, de az író elárulja, hogy Mithridatés Kallirhoé iránti szerelme motiválja, reménykedik, hogy ezzel a tettevel jobb színben tüntetheti fel magát a gyönyörű nő előtt. A verbális szereplésének harmadik hangja Babilóniában hallható, ahol bírósági tárgyaláson kell védekeznie Dionysios vádjaival szemben¹⁵² (V.4.9–10, V.7.1–7, V.7.10). Védőbeszédében szónoki képességeit mutatja be, a tárgyaláson elhangzó szónoklataiban lehet felfedezni a legtöbb fogalmazási ügyességet, amelyben egyúttal nyilvánvalóvá válik az író jogi jártassága is. A védőbeszéd csúcspontján halottidézőként¹⁵³ szólítja Khaireast, s ezzel a regény legfeszültebb pillanatát vezeti be¹⁵⁴.

Az íróól tudjuk meg, hogy Mithridatés is beleszeretett a főhősnőbe (IV.1.9). A szerelem tünetei megegyeznek a többi hódolónál tapasztalható jelekkel (IV.2.11, IV.2.8–9, IV.2.13) és igazi szerelmesként reménykedik a legkilátástalanabb pillanatban is (IV.3.11, IV.4.1, IV.5.1–2). A szerelmét azonban nem fogalmazza meg saját szavaival, így a „mindentudó” narrátor közvetítéséből ismerhetjük meg gondolatait és érzéseit. Az író kommentárjában Mithridatés, a perzsa birodalom alattvalójaként is megjelenik, aki félve tiszteli a Nagy Királyt (IV.7.1, V.2.1), s ennek külső jeleként térdre borul feljebbvalója előtt (V.2.3, V.8.9). Szintén a szerző adja tudtul, hogy a per során a kiváló védőbeszédén túl Mithridatés a hangjával és a viselkedésével is fokozza a helyzet feszültségét (V.4.3, V.7.8, V.7.10), hogy ezáltal

(V.6.6, V.6.9, V.6.10).

¹⁵² Ferrini rámutat Mithridatés bírósági beszédének szerkesztettségére (Ferrini 1991, 37); A szónoki beszédek jelentőségéről és rendszeréről Kharitón regényében lsd Laplace 1997; Alvares 2000b.

¹⁵³ Mithridatés isteni megszállottként beszél, mintegy mágust utánozva, és ez a család annak lehet a jele, ahogy a perzsák a vallási szerepeket, rítusokat a saját céljaik szolgálatába állítják (Alvares 2000a, 383).

¹⁵⁴ Ezáltal újabb jogi procedura indul el (Ferrini 1991, 37).

sarokba szorítsa a vádlóját és a Nagy Király előtt bebizonyítsa ártatlanságát.

Mithridatés jellemzésében az író mindhárom eszközt felhasználja. A kormányzót gyakran halljuk beszélni, az író is kommentálja a viselkedését, reakcióit, amelyek nem tűnnek ki a beszédéből. Összességében Mithridatés egyéni mellékszereplő, szereplésének fő célja a bírósági jelenet, ezen túl szerelmével Kallirhoé szépségének ad hangsúlyt.

13. Artaxerxés

Artaxerxés a perzsa Nagy Király a történelmet idézi. Ez az Artaxerxés megegyezik Xenophón Anabasisának azonos nevű szereplőjével (I.1.1), aki ellen közvetlenül trónralépése után Kr.e 404-ben fellázad testvére, Kyros, s ezután haláláig Kr.e. 358-ig uralkodik. A regényben leggyakoribb névszói megjelölése¹⁵⁵ βασιλευς, s a szereplők általában ezzel a hivatalos megszólítással illetik, a nevét ritkábban olvashatjuk. Az író egyetlen jelzőt alkalmaz (μεγας), amely a királyi címéhez tartozik. Mithridatés védőbeszédét az uralkodó dicséretével kezdi, „igaznak és emberbarátnak” nevezi Artaxerxést (δικαιος και φιλανθρωπος, V.7.1). Meg kell jegyeznünk, hogy az író nem említi ezeket a tulajdonságokat, így nem tekinthetjük jellemábrázoló vonásoknak. Artaxerxés a babilóniai jelenetek alatt a szerelmes bíró szerepében tűnik fel (δικαστης, VI.1.10). Khaireas jogosan kritizálja bírói tevékenységét: „szép kis bíró” (ω καλου δικαστου, VII.1.5), „más feleségének a kerítője” (προαγωγος αλλοτριας γυναικος, VII.1.5), „a legrosszabb ember”

¹⁵⁵ *Pharnakés* (βασιλει βασιλεων, IV.6.3). *Az író:* ο βασιλευς (IV.6.5, 6.6, V.1.2, V.2.2, V.3.10, V.9.7, V.4.5, V.6.11, V.4.8, V.8.9, V.8.6, V.9.1, VI.1.1, VI.1.8, VI.2.2, VI.2.4, VI.3.1, VI.3.5, VI.3.7, VI.4.1, VI.4.4, VI.4.9, VI.8.3, VI.9.1, VI.9.5, VI.9.7, VII.5.14, VII.6.2, VIII.5.5, VIII.5.6, VIII.5.8), βασιλεα (V.1.2, VII.2.1, VII.5.6, VI.6.1, 6.6, 9.4, VIII.5.18), βασιλει (V.4.4, VI.6.2, 8.1, 8.6, VIII.3.15, VIII.5.2), βασιλεως (V.1.3, V.2.1, V.2.6, V.4.12, VI.6.4, 6.5, 8.3, 9.3, 9.7), βασιλευς ο Περσων (VII.1.4, VII.4.11), προς βασιλεα (VII.5.14), βασιλευς ο μεγας (VIII.5.1), Αρταξερξη (VIII.5.4, VIII.5.9, VIII.5.12), του μεγαλου βασιλεως (VIII.6.12). *Dionysios:* βασιλεα (V.2.8), βασιλευς (V.6.8, V.6.10), βασιλευς (V.2.9). *Mithridatés* βασιλευς (V.7.1), δεσποτα (V.7.5). *Artaxatés* δεσποτα (VI.3.19, VI.3.4, VI.3.8, VI.4.7, VI.6.6, VI.7.4), βασιλευς (VI.3.7, VI.3.8), ο μεγας βασιλευς (VI.5.5), τον μεγαν βασιλεα (VI.5.7), βασιλευς (VI.7.13). *Polykharmos:* βασιλει (VII.1.7), τον μεγαν βασιλεα (VII.1.8), βασιλει (VII.1.10). *Az egyiptomi katona* βασιλευς ο Περσων (VIII.2.3). *Kallirhoé:* βασιλεα (VIII.3.7), βασιλευς (VIII.3.7). *Khaireas:* τω μεγαλω βασιλει (VIII.3.10), του μεγαλου βασιλεως (VIII.6.11).

(ο κακιστος ανθρωπων, VII.3.4) fordulatokkal fejezi ki véleményét. A regény végén azonban visszavonja ezeket a kijelentéseit (VIII.1.16). A szerző a vadászat alkalmával kitér külső megjelenésére: „a legkiválóbb” (διαπρεπιστατος, VI.4.1), „tisztetle méltó” (σεμνος, VI.4.3), „tekintélyes” (σοβαρος, VI.4.3) mellékneveket használva fel, amelyek a Nagy Király uralkodói szerepének elengedhetlen ismertetőjelei.

Ami a szóbeli szerepléseit illeti, azt figyelhetjük meg, hogy nem kerül közvetlen kapcsolatba beszédpartnereivel. Artaxatés az, aki a birodalom polgáraival érintkezik és üzenetek formájában közvetíti a Király szavait (IV.6.8, V.2.3, V.3.10–11). A hivatalos távolságtartás a bírósági élőbeszédben is megmarad: kihirdeti a döntést, amit szó nélkül mindenkinek el kell fogadni (V.8.8, V.8.9)¹⁵⁶. A Nagy Király uralkodóként alattvalóitól nem vár választ. A királyi kommunikációra jellemző tehát, hogy szavait nem követi semmilyen szóbeli megnyilvánulás, sőt a kimondott szavaknak – még a királynő esetében is (V.9.1) – tüstént tettekké kell válniuk (V.3.10–11).

A Király magánbeszélgetéseiben Artaxatésszel osztja meg titkait (VI.3.2). Szerelmesként kissé naivan viselkedik. Artaxatés úgy tesz, mintha nem értené Artaxerxést, s Stateirát nevezi a legszebb nőnek a nap alatt (IV.3.4), erre a király meglepődik, s azt kérdezi „hogyméred Stateirát a legszebbnek nevezni, mikor Kallirhoét látod” (VI.3.6). Artaxatés azt javasolja, hogy „a szerelemnek nincs más gyógyszere, mint a szeretett szermély” (VI.3.7–8), a Király megdöbben: „hogymé javasolhatod azt, hogymé elcsábítsam másnak a feleségét ... észben tartom a törvényeket, melyeket magam alkottam” (VI.3.7–8). Artaxatés hangot vált, s próbálván rendbehozni előző hirtelen kijelentését így hízeleg: „te még egy istent is legyőzhetsz ...” (VI.3.8). Átgondolja a helyzetet és következő alkalommal felhívja ura figyelmét arra a részletre, hogymé törvény szerint Kallirhoé nem tartozik egy férjhez sem: „ne felejtse el, hogymé özvegy az, akit szeretsz. S ne aggódj a törvényszegés miatt ...” (VI.4.7). Ezután a Király nyugodt lelkiismerettel megparancsolja Artaxatésnek:

¹⁵⁶ A bírósági tárgyalás leírásában a perzsa bírói szerep hagyományos fogalma, a keleti környezetbe átültetett római adminisztráció és a görög jogi gyakorlat egyszerre jelenik meg, melyeket Alvares szerint Kharitón ötvözve használ fel (Alvares 2000a, 383).

„menj és hozd ide Kallirhoét, ... de ne kényszerítsd semmire ...” (VI.4.8). A hetvenkedő katona alakját idézi hiúságával és már-már ostoba hiszékenységgel, s azzal, hogy nem akarja kényszeríteni Kallirhoét, Dionysios görög civilizáltságát juttatja eszünkbe. A szerelmi ügy kapcsán sem jelenik meg közvetlenül, csak Artaxatés képviselőjében (VI.5.1–5, VI.5.7, VI.7.6–7, VI.7.9–13).

Az írói megjegyzésekben feltűnnek az uralkodói vonások, továbbá előtérbe kerül döntésképtelensége (IV.6.6, V.4.12) és szerelme (IV.6.7 V.2.6, V.9.7, VI.1.7, VI.1.8). A Király beszédben nem jelent meg közvetlenül a szolgálai előtt, s ez tükröződik abban is, hogy Mithridatés az ajtóig közeledhet, nem léphet be az uralkodó elé (ἐπι θύρας, V.2.2). A tiszteletadásnak ez a jele, Artaxerxés fényűző szokásai (VI.1.1–5, VIII.1.13–14), kiemelt helye a tárgyalóteremben (V.4.5) mind hatalmát fejezik ki. Az egyiptomi lázadás¹⁵⁷ során a királynak a vezér feladatkörét kell betöltenie (VI.8.6–7, VI.9.1, VII.5.14, VIII.5.1–2, VIII.5.4), megszervezi a hadbaindulást, irányítja a hadműveleteket, de nem válik háborús hőssé.

Artaxerxés a teljhatalmú uralkodó figuráját alakítja a regényben, azonban Aphroditének ő sem parancsolhat. Artaxerxés nem tudja meghódítani Kallirhoét, de a harctéren sem emelkedik ki bátorságával, katonai erényeivel, tehát Khaireasszal vagy Dionysiosszal összehasonlítva passzív szereplőként jelenik meg. A regény idealista értékrendje szerint szerelme halálra van ítélve. Nem találhat boldogságot a házasságon kívül, s kavargó érzései (VIII.5.8) ellenére is vissza kell térnie Stateirahoz, a törvényes feleségéhez¹⁵⁸.

14. Artaxatés

A regény egyik legeredetibb figurája Artaxatés¹⁵⁹, a Nagy Király főembere.

¹⁵⁷ Az egyiptomi lázadás leírásában (VI.8) Kharitón legfőbb forrása Thukydides. Luginbill kiemeli, hogy a regény szerelmi és történelmi szála ezen a ponton találkozik (VI.8), továbbá részletesen elemezve a thukydidesi párhuzamokat, arra a következtetésre jut, hogy Kharitón forrását mesterien alkalmazza saját művészi céljaira (Luginbill 2000).

¹⁵⁸ Artaxerxés az érett férj szerepét tölti be a regényben, s megkésett szerelmével megtöri a regény ideálját, meg kell tanulnia újra értékelnie a feleségét, és vissza kell térnie eredeti szerepköréhez (Alvares 2002, 110–111).

¹⁵⁹ ο ευνουχος (V.2.3, VI.2.3, VI.4.10, VI.5.6, VI.5.10, VI.6.2, VI.6.6, VI.7.3, VI.7.9, VI.7.10, VI.7.13), τον ευνουχον (VIII.5.7, VIII.5.9), ευνουχου (V.3.10), Αρταξατην (V.3.10, VIII.5.6),

Ktésias¹⁶⁰ *Persica* című művében szerepel Artaxarés, a Király paphlagóniai eunuchja, mely szereplő valószínűleg mintául szolgált Kharitón számára Artaxatés alakjának megformálásakor. Artaxatés színre lépésekor megtudjuk a nevét és a feladatkörét (Αρταξατην ... τον ευνουχον, V.2.2) „a legnagyobb és lehatalmasabb” jelzők érzékeltetik a Király udvarában betöltött magasrangú pozícióját (ο μεγιστος ην παρα βασιλει και δυνατωτατος, V.2.2). Egyéb főnévi megjelölései nemzetiségére (βαρβαρος, VI.4.10) és alattvaló státuszára (δουλον σον, VI.3.1, VI.4.10) vonatkoznak. Kiemelkedő tisztsége ellenére a birodalom alárendelt polgára, amit tükröznek megszólításai is: általában nagyon egyszerűen (συ, VI.4.8, ανθρωπε, VI.7.9) cím és név nélkül fordulnak hozzá. Amikor a Király vágyaival egyező feleletet ad, Arta-xerxés „jóakarójának és oltalmazójának” nevezi (ευνουστατος και φυλαξ αγαθος, VI.4.8), s ezzel egybehangzóan az író a Király „legmegbízhatóbb” emberének tartja (πιστοτατος απαντων, VI.3.1). Artaxatés ideiglenes lelkiállapotait számtalan kifejezés tükrözi (αχανης, VI.5.10, οργιζομενος, λυπουμενος, φοβουμενος VI.6.1, ασμενος, VI.9.4), de emellett feltűnik a karakterét megjelenítő jelzős szerkezet: „természet szerint éleseszű” volt (δεινος ων την φυσιν VI.7.9). Ehhez a vonáshoz járul még az, hogy „zsarnokságban nevelkedett” (εν μεγαλη τυραννιδι τεθραμμενος, VI.5.10), ami nagyban befolyásolja gondolkodásmódját.

A szóbeli fellépésében Artaxerxés szóvivője, aki röviden tolmácsolja a Király üzenetét alattvalóinak (V.2.3, V.3.10–11, VI.7.5, VIII.5.9). Artaxerxés embereként jelenik meg, azonban éleselméjűségével egyéniséggé válik. A δεινος jelzőből adódik az a képessége, hogy átlát helyzeteken és embereken. Stateira Aphroditének képzeletbeli Kallirhoét, s meglepődve áll a görög hölgy előtt. A főember észlelve a királynő zavarát, közbelép és bemutatja az ismeretlen szépséget (V.9.2). Ez a tulajdonsága sokkal erőteljesebben kifejezésre jut az Artaxerxésszel való beszélgetéseiben, de nem tűnik el a Kallirhoéval folytatott dialógusaiban sem. A főember észreveszi, hogy a Király elpirul és beszélni szeretne, erre biztatóan kérdezi: „mit rejtegetsz, uram

Αρταξατης (VI.2.3, VI.3.3, VI.3.8, VI.4.10, VI.7.5, VI.9.4). Kallirhoé mikor róla beszél, eunuchnak nevezi (VI.6.5).

szolgád elől?” (VI.3.1). Amikor a Király egyszer csak hirtelen elhallgat, Artaxatés újra érti, hogy mi a baj forrása (VI.3.3), bár egy darabig még tudatlanságot színlel (V.3.4). Mind tanácsaiban (VI.3.7), mind válaszaiban alkalmazkodik az uralkodóhoz. Mikor a Király reakciójából arra következtet, hogy túl gyorsan haladt előre, dicsérő hangnemre vált (VI.3.8), s végül a Király minden aggodalmát okosan eloszlatva úgy tünteti fel Kallirhoé családi állapotát és jogi helyzetét, hogy ura számára a legkedvezőbb legyen (VI.4.7). Kallirhoéval társalogva éles szemével felismeri a szürakúzabeli nő valódi érzéseit, s a meggyőzés érdekében nem ártallja sértegetni Khaireast (VI.7.9) és fenyegetni a szerencsétlen lányt.

Artaxatés szóbeli fellépésének háttérében az író folyamatosan tükrözi szolgálai gondolkodását (VI.5.5, VI.4.10, VI.5.10). Nyomon követhetjük, ahogy örül, hogy szolgálatot tehet a Királynak és ezáltal előnyösebb helyzetbe kerülhet az udvarban, ezenfelül tetteiért nemcsak a Királytól, hanem Kallirhoétól is hálát remél (VI.4.10), (VI.5.8). A perzsa szolga észjárása különösen akkor válik kézzelfoghatóvá, mikor Kallirhoét próbálja meghódítani Artaxerxés számára. Az érvelés során megtudhatjuk, hogy a főember mit tart értéknek: „nagyság és dicsőség” (μεγα ... λαμπρον), „termékeny földek” (χωρον ευφορον), „drága ékszerek” (κοσμον πολυτελη), „városok feletti uralom” (πολεων), „szolgák hada” (δουλοι) (VI.5.4). Ezekkel a kincsekkel próbálja meggyőzni Kallirhoét, azonban a büszke görög nő nem hódítható meg ilyen könnyen. Amikor Kallirhoé nemet mond, meghökkenve áll, s csodálkozik, mivel abban a tudatban nőtt fel, hogy a Királynak és neki semmi sem lehetetlen (VI.5.10). A Király legnagyobb embere Artaxatés nem tűri, hogy elhárítsák, s második alkalommal már fenyegetőzik is Kallirhoéval (VI.7.6–7, VI.7.9, VI.7.10–11, VI.7.13). Artaxatés tehát nem viseli el a visszautasítást, részben azért sem, mivel hatalma van a perzsa udvarban. Ezt jelzi az is, hogy Mithridatés gazdag ajándékkal igyekszik elnyerni jóindulatát (V.2.2). Mint főember igen nagy bizalmat élvez a királyi házban, s ezt nemcsak a jelzők mutatják, hanem például az is, hogy jelen lehet az uralkodói pár titkos beszélgetésén (VIII.5.7).

Magas rangja ellenére mégiscsak szolga, s ily módon félelmet érez a parancs eredménytelen kivitelezésekor. A sikertelen próbálkozás után nem mer a Király szeme

¹⁶⁰ Ktésias kapcsolódása a görög regényírókhoz lsd Holzberg 1993.

elé kerülni, s félelmében kénytelen hazudozva elrejtteni az igazságot felettese előtt (VI.6.6–8). Kudarcba fulladt második kísérlete miatt tart attól, hogy Kallirhoé nevét szóba hozza Artaxerxés előtt (VI.9.4), s azt reméli, az egyiptomi lázadás feledtetni ura hirtelen fellángolását. Az alattvalói minőségének jelei nyilvánulnak meg a letérdelésben (VI.7.3, VI.7.5), a parancsok engedelmes teljesítésében (VIII.5.6, VIII.5.9) és a királytól való félelmében (VI.6.1).

Artaxerxés embereként jelenik meg, azonban nemcsak az engedelmes szolga alakjában lép fel, hanem éleselméjűségével, ügyes alkalmazkodásával és szellemes érveléseivel egyéniséggé válik. A három eszköz változatos használatával Kharitón igen élénken festi meg előttünk Artaxatés figuráját.

15. *Stateira*

Stateira, Artaxerxés felesége és Kallirhoé barátnője¹⁶¹. A történelem folyamán élt egy Stateira nevű királynő, akiről Plutarkhos is beszámol (Artaxerxés 5.3, 2.2): Artaxerxés perzsa király nemes származású és gyönyörű szép felesége volt. Stateira tehát ily módon hozzájárul a regény történelmi keretének hitelességéhez. A bemutatásakor neve és a családi szerepe jelenik meg (Στατειραν την γυναικα την βασιλεως, V.3.1), ami egyúttal társadalmi rangját is magába foglalja. A szereplőtársai¹⁶² általában úrnőnek vagy királynőnek szólítják, az író¹⁶³ pedig hol uralkodói címén, hol a saját nevén említi. Kallirhoé a búcsú pillanataiban „a legdrágábbnak” szólítja barátnőjét (φιλτατη, VIII.3.7), de gyakrabban említi királynőként. A Király Stateira hazatérésekor örömeiben „drága feleségnek”

¹⁶¹ Stateira alakjában semmi mesterkélttség nincs, reakciói és érzelmei nőiesek, melegséget és kedvességet sugároznak, írja Helms (Helms 1966, 87).

¹⁶² A perzsa nők ω δεσποινα (V.3.1, V.3.3) megszólítást alkalmaznak. Artaxatés megszólítása: ω δεσποινα (VI.7.5), την βασιλιδα (VI.7.6)-nak nevezi. A király Στατειραν (VI.1.12), βασιλιδα (VIII.5.5). Kallirhoé így beszél róla: γυναικα και δεσποιναν βαρβαρον (VI.6.5), Ασιας βασιλιδα (VIII.3.2), ω βασιλεια (VIII.3.6), βασιλις (VIII.3.6, VIII.3.8). Az egyiptomi katona megszólítása: δεσποινα (VII.6.7), de így említi: Στατειρας της γυναικος (VIII.2.3).

¹⁶³ Az író: βασιλιδος (V.9.7), βασιλιδα (V.9.1), την βασιλιδα (VII.6.5, VII.6.6), η βασιλις (V.3.2, V.3.4, VI.1.6, VI.9.4), της βασιλιδος (VIII.5.2), τη βασιλιδι (VIII.5.5), τη γυναικι (VIII.5.5), την βασιλιδα (VIII.3.10), της βασιλιδος (VIII.5.11), Στατειρα (V.9.1, V.9.2, V.9.6, VI.1.8, VI.7.5, VII.6.5, VIII.3.5, VIII.5.5, VIII.5.6, VIII.5.7, VIII.5.9), Στατειραν (VI.9.5, VIII.5.2), προς Στατειραν (VIII.3.3), η Στατειρα την γυναικα (VIII.5.1).

(γυναι φιλτατη, VIII.5.5) szólítja a halottnak hitt királynőt. Stateira férjének megjegyzi, hogy Kallirhoé ajándékaként kapja őt vissza (δωρον παρα Καλλιρροης, VIII.5.6). A melléknevek terén szépségére a „legszebb” jelzőn kívül más fordulatot nem találunk. Artaxatés így jellemzi Stateirát: „a legszebb a nap alatt” (Στατειρα καλλιστη των υπο τον ηλιον, VI.3.4), (a király kételkedve: Στατειριαν ... καλλιστην, VI.3.6). Stateira névszói megjelölései nem mutatnak igazi sokszínűséget, a feleség, a királynő és a barátnő szerepeit foglalják magukba, illetve külső szépségét fejezik ki, azonban egyéni vonásokat nem árulnak el.

A királynő szóbeli fellépésében csekély változást figyelhetünk meg. Az első vélemény nyilvánításában leszólja a görögöket és semmibe veszi Kallirhoé szépségét (V.9.3). Később vendéglátóként igyekszik Kallirhoé kedvére tenni, biztatja az elkeseredett nőt (V.9.3) és védelme érdekében ügyesen leszereli a kíváncsiskodó perzsa hölgyeket (V.9.6). Arados szigetén a királynő fogoly, és eddig számunkra ismeretlen hangon siratja sorsát (VII.6.5, εμαθε αιχμαλωσια σωματων ευγενων, VIII.3.5–6). Ugyanezen a szigeten búcsúzik el egymástól a két barátnő, s ekkor Stateira dicséri Kallirhoé jellemét (παντα πεποιηκας εις εμε δικαιως, VIII.3.14) és jókívánságait fejezi ki (ευπλοιαν, σωτηριαν, VIII.3.13–14). Stateira tehát a lekicsinylő megjegyzéstől a panaszdalon keresztül eljut a jókívánságokig, s barátságos hangját Kallirhoé biztatásakor is hallhatjuk. Az író Stateira belső tulajdonságait jelzőkkel nem ábrázolja, azonban szóbeli szereplése során egy nemes nő alakja bontakozik ki előttünk.

Az író megjegyzéseiben említésre méltóak a királynő környezetére történő utalások. A perzsa nők társaságában bukkan fel először (V.3.1), s utána babilóniai lakosztályában tartózkodik (V.9.1). Arados szigetén a fogolynők táborába van bezárva (VII.6.6, πολλη παραφυλακη, VIII.3.4). Babilónba való visszatérésekor a hajóúton Démétrios külön sátrat állít fel, tehát utazás közben is elzárkózik a külvilágtól (VIII.4.7). A környezete otthoni lakosztályát vagy más elkülönített tereket jelent, amelyek a nők elszigetelt tartózkodási helyeit mutathatja.

Stateira karakteréről néhány részletet megtudhatunk az írói jegyzetekből is. A perzsa királynő nem fogadja el az ékszereket Kallirhoétól (VIII.3.13), hanem

önzetlenül meghagyja a szürakúzabeli nőnek. Megbízhatóságát tanúsítja az a részlet, hogy Kallirhoé rábízta gyermekét és második férjét (VIII.4.9), és barátként küldetését pontosan teljesíti: tapintatosan átadja a levelet Dionysiosnak (ησυχη διδωσιν, VIII.5.12). Továbbá határozottan közvetíti a Királynak Kallirhoé kérését (VIII.5.9), amely hang eddig nem tűnt fel Stateira szavaiban, hiszen némán teljesítette ura parancsait. Királyi méltóságát a βασιλις és δεσποινα megjelöléseken kívül más szó nem fejezi ki, azonban mikor előlép a sátorból, s a parton álló perzsa alattvalói megpillantják, egyszerre mindenki leengedi fegyverét és letérdel (VIII.5.5). A foglyokat őrző egyiptomi katona csak zárt ajtó előtt mer a királynővel beszélni (VII.6.6). Így az emberek viselkedésük által a tisztelet kimondatlan jeleivel Stateira uralkodói tekintélyét bizonyítják. A regényben Stateira a barátnő és a feleség szerepeket alakítja. Artaxerxés szerelmi fellángolásával felborul a rend a perzsa udvarban, s a hűséges Stateira hazatérésével helyreállítja a ház egyensúlyát¹⁶⁴. A királynő a mellékszereplők között nem tartozik a legfontosabb figurák közé, de az író felruhazza egy-két személyesebb vonással, igaz, ez nem elegendő, ahhoz, hogy jelentősebb egyéniséggé váljon.

16. Thérón

Thérón, a kalózvezér, a mellékszereplők között az egyik legszínesebb és a jellemábrázolás legmagasabb fokát elérő figura, akit karakterrajza alapján szinte főszereplőnek is tekinthetünk¹⁶⁵. Thérón esetében jól megfigyelhető a névszói szerkezetek, a szóbeli szereplés és az írói megjegyzések közti összetett kapcsolat. A főnévi megjelöléseket tekintve a neve mellé nem kizárólag egy főnév kapcsolódik.

Thérón egy személyben hadvezér (ο στρατηγος, I.7.3), kereskedő (ο εμπορος, I.12.1), ezüstvizsgáló (ο αργυρογνωνμων, I.7.3) és mindenek előtt éles eszű (ο δεινος ανηρ,

¹⁶⁴Stateira enyhíti a görög–perzsa ellentétet, hazatérésével rendeződik a perzsa–egyiptomi politikai helyzet, és Kallirhoé levelének átadásával bizonyos mértékben a szürakúzai–ióniai ellentét is megszűnik (Laplace 1997, 61–62).

I.9.6), körmönfont alak (πανουργος ανθρωπος, I.7.1, I.13.2, III.3.17). A kalózvezér ábrázolásában különféle névszói fordulatokkal találkozhatunk és ebből arra lehet következtetni, hogy a figurának több arca és szerepe van.

Thérón hadvezéri voltára utaló jeleket fedezhetünk fel szavaiban és az író jegyzeteiben. Magában hangosan gondolkozva is katonai nyelvezetre emlékeztető fordulatokkal él (μαχομενος στρατολογησω, I.7.1–2), a vezetői szerepét emeli ki a sok felszólító módú igealak¹⁶⁶, valamint a parancsosztást kifejező írói kommentárok is ezt érzékeltetik¹⁶⁷. A szerző az alakuló csapatot és a toborzó vezért hadsereghez és hadvezérhez hasonlítja (οικειον στρατον τοιουτω στρατηγω, I.7.3–4), s ennek megfelelően a sereg felállása után Thérón valóban határozott, céltudatos kapitányként elsőként pattan ki a hajóból (εκβαινων δε πρωτος, I.9.1–2). Az embereit csapattá formálja akár egy igazi vezér, s partraszálláskor lendületesen utasítja cinkostársait, kinek milyen feladata lesz a bevetés alatt. A teljes sírablást és Kallirhoé eladását olyan pontosan szervezi meg, mintha egy tényleges hadjáratot hajtana végre (I.9.1–2): aprólékosan mindent elrendez és tizenhat fős hadserege élén átgondoltan viszi keresztül a hadműveletet. Mikor egyetlen rabló sem meri betenni a lábát a kísérteties sírba, Thérón hadvezéri minőségében egyszerre bátor katonaként, kivont karddal egyedül indul a sír felfedezésére (προβαλλομενος το ξιφος, I.9.5). Kallirhoé eladásakor ismét kisebb hadműveletet kivitelez (εστρατηγησε I.14.1), főparancsnokként irányítja Kallirhoé bevonulását.

A sajátos haditerv fő alkotórészei az éjszaka, a titokzatos rejtőzködés és az idegen tájakon történő hajózás. A tengernek mindig elérhető közelségben kell lennie, s a katonáknak készen kell állnia a hirtelen helyváltoztatásra. Ezek a vonások lépten-nyomon felbukkannak Thérón szavaiban, a sok mozgást jelentő és hajózást kifejező igékben¹⁶⁸, amelyek az író megjegyzéseiben ismét megjelennek¹⁶⁹. A lakott világtól

¹⁶⁵ Thérón alakja messze felülmúlja a görög regények kalózeit, állítja Helms (Helms 1966, 88).

¹⁶⁶ τρεπεσθε (I.7.6), φυλαττε (I.9.7), εμβαινετε (I.10.8), αναστα, γενου (I.14.2), φυλαττε (I.9.7).

¹⁶⁷ επεταξε (I.9.1–2), εκελευσεν (I.9.5, I.10.1, I.12.1, I.14.1, I.14.6).

¹⁶⁸ πλευσαντες (I.7.6), πλεω (I.12.8), απιωμεν (I.13.6), διαδραμειν (I.13.9), πλευσαι (I.14.5),

¹⁶⁹ διατρεχων (I.7.3), προσηει (I.9.1), προσιοιεν (I.9.2), εκβαινων (I.9.1–2), εισηλθε (I.9.5, I.12.1), διεδραμεν (I.12.1), απεβαινεν (I.12.1–2), αναστας (I.12.6), επεστη (I.13.7), προσηλθε (I.14.2), ελθων (I.14.6), általánosságban: ναυς εφερετο, αναχθεισα (I.11.1), παρεπλεον (I.11.4), επλεον (I.11.8), ηκον (I.13.1).

távol, titokban, éjjel kell végrehajtani a hadműveleteket, ezért a rejtőzködés és a titokzatosság motívumai szintén gyakran előfordulnak¹⁷⁰. Egy ilyen haditerv elengedhetetlen pontja a szökés. Thérón önként vállalt sorsa az, hogy útját a természetre bízva meneküljön, így vakmerően vízre száll, s elindul arra a vidékre, ahová a szél sodorja¹⁷¹.

A kalózvezér Leónasnak kereskedőként mutatkozik be (εμπορος, I.12.8). Gondolataiban újra és újra felbukkan a gazdagság, az üzlet és a haszon fogalma (πλουτησαι, πραξις, κερδος, I.7.1–2). Miután Kallirhoé temetésén kiszemelte a fényűző halotti ajándékokat, nem tud aludni, annyira csábítja a kincs és az a kérdés foglalkoztatja, miképpen tehetne minderre szert (I.7.1, I.12.1). Miután a kincseket sikerül birtokba vennie, megfelelő vevőt kell találnia a nem mindennapi áru értékesítéséhez. Az üzlet megkötése miatt egészen gondterhelt, hiszen senkire sem számíthat, egyedül kell lebonyolítania az adásvételt (ταραχωδης πανταπασι την ψυχην, I.12.5), de Thérón dörzsölt kereskedőként nagyszerűen oldja meg a problémát. Amikor Kallirhoét, a sibirisi szolgálólányt árulja Leónasnak, taktikusan dicséri a portékáját: hol jellemét hangsúlyozza, hol a szépségét domborítja ki, attól függően, mikor melyikre van szükség. Vigyáz Kallirhoéra, a kezét megfogva vezeti ki a sírból (I.9.7), igyekszik gondoskodni róla, pihenést biztosítani számára, hogy megőrizze szépségét (I.11.1–2, I.11.5, I.12.1). Mindezt elsősorban jó kereskedőként teszi, aki ügyel, hogy az áru ne sérüljön. Az író megemlíti, hogy nem emberbarátság (φιλανθρωπιας), hanem a haszon szeretete (φιλοκερδιας) készteti arra, hogy udvariasan és figyelmesen viselkedjen Kallirhoéval (ως εμπορος μαλλον η ληστης, I.12.1–2). Thérón megbízható kereskedőnek bizonyul: Leónasnak, üzletfelének pontosan adja meg a helyet, ahol lehorgonyoztak a tengerparton (I.13.4), az árut pedig sértetlenül és időben szállítja. Az adásvétel ügyében tehát korrekt üzletemberként jár el.

¹⁷⁰ κατοπιν του λιμενος (I.7.4), προς ημεραν (I.10.8), φυλαξας αυτο το μεσονυκτιον (I.9.1), φανερωσ ουκ (I.12.1), ουδε περιβοητον το πραγμα ποιειν (I.12.1), κρυφα δε και δια χειρος (I.12.1), καταντικρυ χηλην (I.11.4), της πολεως σταδιους ογδοηκοντα ευφρεστατον εις υποδοχην (I.11.8, I.13.4), εν ερημια (I.13.6), φυλαξας, αυτο το μεσονυκτιον, αψοφητι κουφως (I.9.1–2).

¹⁷¹ απεδιδρσασκον ενθα το πνευμα εφερε, (I.14.6), φερη το πνευμα, (I.7.6).

Thérón harmadik arca az ezüstvizsgáló éles tekintetére hasonlít (αργυρο-
γνωμων). Tapasztalt szemmel kutatja az értéket, keresi a megfelelő embereket,
helyeket és alkalmakat. Az író alakjának ezt az oldalát emeli ki, amikor a vezér azt
latolgatja, hogy a kalózok közül ki lenne alkalmas a sírrablásra: hangosan
gondolkozik, alaposan mérlegeli embereinek különböző tulajdonságait
(σκεψαι (I.7.2), λογισμω (I.7.3) és keresi az ideálist (επιτηδειος, I.7.1–2),
(ανεζητει (I.7.3), εξητουν (I.11.4), ζητειν (I.12.1), εωρηκως (I.12.7). A
pénzvizsgáló szakértelmével azonnal felismeri az értéket. Messziről figyeli Kallirhoé
temetését, de a gazdag áldozati ajándékok távolról is felkeltik érdeklődését és arra
ösztönzik, hogy nyomban cselekedjen. Mikor a sírt kinyitják, nem homályosítja el
szemét az értékes zsákmány csillogása, hanem Kallirhoét megpillantva, levonja a
helyes következtetést: „tengernyi az arany és az ezüst, de a gyönyörű nő szépsége
mindennél többet ér” (πολυσ δε χρυσος, ... παντων το της γυναικος τιμιωτερον
καλλος, I.9.6). A keresés és értékelés motívumai előfordulnak a társaival folytatott
beszélgetéseiben, amiképpen elemzi embereinek téves elképzeléseit (I.10.8) vagy azt
ecseteli, hogy Athén miért nem felel meg céljaiknak, hanem Milétost kell következő
állomásul választaniuk (II.11.6–8).

A hadvezér, a kereskedő és az ezüstvizsgáló Thérón egyéniségének fő
aspektusait foglalják magukban, s e három szerep mögött szüntelen jelen van Thérón
az éleselméjű (δεινος ανηρ), minden hájjal megkent figura (πανουργος ανθρωπος),
aki felismeri a háttérben rejlő igazságokat, kiválóan tud alkalmazkodni bármilyen
körülményekhez, és számtalanszor hazudik. Thérón fondorlatosan átlát helyzeteken:
megtalálván Kallirhoét tüstént megfejtí, hogy mi történt a lánnyal (οια δεινος
ανηρ ενοησε την αληθειαν, I.9.6). Leónasszal való üzletkötés kisebb részleteiben
alkalmazkodó képességéről tanúskodik: Leónas meghívja házába, s ügyesen színleli a
barátságot: pohárköszöntőt mond, Leónas dicséretét zengi és általában igyekszik a
kedvére tenni (ενδειξει, I.13.2, δεινος αρμοσασθαι προς παντα καιρον, I.13.2). A
pénz átvételekor szintén csak tettét, vállrándítással veszi át a talantont, mintha semmit
sem számítana egy ilyen összegű előleg (ακκισαμενος, I.14.5). A tengeri menekülés
közben is furfangjáról tesz tanúbizonyságot: a fedélzeten már minden rabló szomszár

halt, csak a vezér él, aki ravasz módon lopta a vizet társai elől. Thérón most, még az utolsó pillanatban is próbálja menteni az életét: halottnak tetteteti magát (ομοιος τοις νεκροις, ημιθανης, III.3.16), de mikor kiderül, hogy nincs mitől tartania, életjelt ad magáról, felkiáltva: „vizet” (ποτον, III.3.17).

A hazugság szavaiban vagy csalárd viselkedésében fedezhető fel. Legtöbbször már a beszédéből egyértelműen világossá válik, vagy ha nem, az író megjegyzése tárja fel előttünk az igazságot. Így például mikor Khaireas megtalálja a kalózok hajóját, s vallatóra fogja a vezért, Thérón gondolkodás nélkül a krétai Démétriosként mutatkozik be, aki testvére keresésére indult (Κρης (III.3.17, III.4.8), (Δημητριος, III.4.8). Bírái előtt is először azzal indokolja megmenekülését, hogy életében soha semmilyen rosszat nem tett, mindig becsületesen élt (III.4.8–10). Ekkor a nézők soraiban egy halász felkiált: „Hazudik!” (III.4.11), s az író így hozza mindenki tudomására a tényeket. Leónastól úgy búcsúzik, hogy „holnap találkozunk”, a szerző szavaiból azonban megtudjuk, hogy a következő pillanatban már úton van a tengeren. Hazugságokkal áztatva hízeleg Kallirhoénak (κολακευειν, I.13.7–9), bár a lány tudja, hogy nem mond igazat, mégis mosolyt csal szomorú arcára (I.13.10). Thérón, az agyafűrt kalóz a csodálkozás és a félelem pillanataiban hétköznapi emberként jelenik meg. A bandavezér aggódik emberei hűsége miatt, hiszen tudja jól, milyen alakokat választott ki a feladatra (I.12.2–4). A kalóz Thérón ha kell, ölni is tud, de fél megközelíteni a gazdag és előkelő embereket (τοιουτοις εφοβειτο προσιεναι, I.12.1), másik alkalommal Leónas kíséretében indulnak a birtokra, amikor Dionysios tengerparti villáját megpillantva természetes csodálkozás tölti el a pénztelen zsványt (I.13.1).

Thérón, a sokoldalú kalóz, rablócsapatával államot alkot az államban¹⁷². A bemutatásakor az író megjegyzi: εξ αδικιας πλεων (I.7.1)¹⁷³, azonban Thérón a maga törvényen kívüliségében saját törvényekkel rendelkezik. A bandavezér a

¹⁷² Alvares 2001–2002, 113–144.

¹⁷³ Sanz Morales felhívja a figyelmet arra, hogy az εξ αδικιας helyén lacuna van, s megoldásként εκ Λυκιας-t javasol. Elméletének hátterében az áll, hogy Thérón születési helyének megnevezése hiányzik a bemutatásából, pedig Kharitón gondot fordít a földrajzi elhelyezkedések pontos közlésére, továbbá Lykia a kalózok hírhedt főhadiszállása volt, tehát a feltételezés még egy érveléssel igazolható (Sanz Morales 2002, 732–733).

δικαιο-τερον jelzõt alkalmazza az αδικια világában, jelezve, hogy saját igazságuk szerint élnek és cselekednek. Az antiállam polgárai állandó mozgásban vannak, kikötõkben vagy félreesõ helyeken rejtõzködnek, s legfõbb életterük a tenger. A tenger az otthonuk, ahová a törvényes világ elõl menekülhetnek és a megszokott határokat túllépve távoli horizontok felé hajózhatnak, s közben az égbolt és a hatalmas víztükör közt lebegve a szabadság különleges érzését tapasztalhatják meg. Emellett a tenger¹⁷⁴ éppen örök hullámozása és a kiszámíthatlan széljárás miatt csak ideig-óráig biztosíthat oltalmat, s a szabadság bármelyik pillanatban rabsággá változhat. Thérón vállalva minden veszélyt, sorsát a szelekre és a hullámokra bízva, csakhogy ingatag védõi elhagyják: az ασεβεια bûnéért nem kerülheti el büntetését (III.4.10). Thérónt keresztre feszítik a tengerparton, és arra a tengerre kell néznie, amelyen Hermokratés lányát rabolta el és, ahol a társait halálra szomjajztatta. A bûnöst otthona, a tenger sem fogadta be, s ez a mozzanat a regény erkölcsi értékrendjét jelzi: a bûnt büntetésnek kell követnie.

A különbözõ főnévi megjelölések, az írói meghatározások és a beszéd szorosan egybefonódik és együtt alkotják meg Thérón alakját, akinek a neve beszélõ név is lehet: vadászó, törekvõ, üldözõ, hajszoló, keresõ emberre utalhat. Mindez illik a kalózvezérre, aki merészen felépíti egy alternatív létforma kereteit, s a hagyományos világ határait szétfeszítve saját értékrendje szerint próbál élni. Thérón hazugságai és törvénytelen tettei ellenére sem ellenszenves szereplõ. Igazi egyéniség, olyan ember, akinek Perry szerint lelke van, igaz, hogy egy rossz emberé¹⁷⁵. A kalózvezér mindenképpen egyéni karakter, a ravasz kalóz alakját, aki egyszerre lehet hadvezér, kereskedõ és pénzszakértõ is, Kharitón sokrétûen és emberségesen ábrázolja.

¹⁷⁴ Kharitón regényében a tenger fontos szerepet játszik, például lehet a pusztulás eszköze is vagy akadály, amellyel a fõhõsöknek szembe kell nézniük (Scarcella 1990).

¹⁷⁵ Perry 1930, 118.

IV. A főszereplők „... μονοι τρεις ελυπουντο”

Az utolsó csoportot a három főhős: Khaireas, Dionysios és Kallirhoé alkotja. Összeköti őket a szerelem, s a belőle fakadó nyomorúság (μονοι τρεις ελυπουντο ..., VI.2.5). Az is közös vonás, hogy az ő alakjukban tárul fel leginkább a karakterábrázolás hármass technikájának kifejező ereje.

1. Khaireas

Khaireas a széptermetű és nemes lelkű fiatalember, a szerelmi regények kötelező figurája. Minden regényben szerepel egy már-már isteni szépségű ifjú, aki szerelemre lobban egy gyönyörű lány iránt és tőle elszakítva különféle megpróbáltatásokon megy keresztül. A Khaireast megjelenítő névszói fordulatokat vizsgálva felfedezhetünk a regények hőseire jellemző általános tulajdonságokat, illetve személyesebb vonásokat is. Ez az író ábrázolásában, más szereplők szavaiban vagy Khaireas önjellemzésében válik láthatóvá, s ez együtt igencsak árnyalttá teszi a bemutatását.

Khaireas¹⁷⁶ a műfaj elvárásainak megfelelően fiatal és rendkívül jóvágású. Ebben a tekintetben az író ilyen névszói szerkezetekkel állítja elénk a főhőst: „szép termetű ifjúnak” (μειρακιον ευμορφον, I.1.3), „szép ifjúnak” (μειρακιου καλου, I.1.10) nevezi. Nem szorítkozik azonban e néhány jelzős szerkezetre, hanem hasonlatokkal teszi érzékletesebbé vonzerejét: „úgy tündökölt mint egy csillag” (ωσπερ αστηρ I.1.5), „úgy ragyogott arcán a testgyakorlás pírja mint ezüstön az

¹⁷⁶ Az író legtöbbször Khaireasként említi: III.3.1, III.3.3, III.3.4, III.3.8, III.3.13, III.3.14, III.3.15, III.3.17, III.3.18, III.4.4–5, III.4.15, III.5.1, III.5.6, III.5.9, III.6.2, III.6.6, III.7.6, III.7.7, III.9.4, Χαιρεα, Χαιρεου, Χαιρεαν (V.1.1), Χαιρεαν (V.1.2), VIII.1.2, VIII.1.5, VIII.2.1, VIII.2.2. Kallirhoé a köztük lévő bizalmas kapcsolatnak megfelelően gyakran a nevén szólítja: Χαιρεα (V.1.6), Χαιρεα (VIII.1.8, VIII.3.1), (VIII.1.8); III.7.4, III.8.7, III.9.3, III.10.5,6,8, Χαιρεου (V.1.5). Polykharmos Χαιρεα-nak szólítja: VIII.1.6.

arany” (I. 1.5). Ezenkívül Akhilleus, Nireus, Alkibiadés és Hippolytos személyében mitológiai, történelmi alakokat idéz, s az őket ábrázoló szobrok, festmények (I.1.3) szépségét állítja párhuzamba Khaireas különleges megjelenésével. Mindez az ifjú bemutatásakor olvasható, majd a regény későbbi fejezeteiben az író más jelzővel is szemlélteti Khaireas páratlan külsejét: „a legszebb” (ανδρων καλλιστω, V.1.1), „a legférfiasabb fiatalemberként” ábrázolja (ανδρειοτατον και καλλιστον, VII.5.11). Más szereplők látószögéből is nagyszerűnek tetszik Khaireas termete. Az egyiptomi katona kiemeli parancsnoka „férfias” kinézetét (ανδρειος, VII.6.7)¹⁷⁷, Polykharmos szerint Szicíliában barátja „az első szépségben” (πρωτος ευμορφια, IV.3.1), s katonái pedig „a legszemrevalóbb férfi” (ευμορφοτατον ανδρα, VIII.1.11) címmel tüntetik ki. Khaireasnak a regény hőseként ki kell emelkednie a tömegből, s kivételes külső megjelenése az egyik pont, ahol a hős elválik a háttértől.

A regényekben a főhősök számára a fiatalság szintén előírt tulajdonság. Ezt a vonást az „ifjú” (νεανιας, μειρακιον I.1.3, I.1.10, I.1.8) vagy a „gyermek” (παιδα I.1.9, I.1.5) főnevek által fejezi ki az író. Ugyanez a jellemvonás bukkan fel a fáraó „ifjú” (ω νεανια VII. 2.5), Hermokratés (VIII.7.4), a templomszolga (III.6.5), és Aristón „gyermekem” (τεκνον) (I.1.9) megszólításában. Ez a négy szó (νεανιας, μειρακιον, παις, τεκνον) sejteti fiatal korát. Az ifjú megjelölésen túl azonban az ανηρ szó is Khaireasra vonatkozik¹⁷⁸. Khaireas és Kallirhoé menyegzője után a férj szerepét takarja, másrészt az ευμορφοτατον ανδρα, ανδρων καλλιστω, ανηρ Ελλην kifejezések pedig nem az ifjúra, hanem a férfire utalnak. Ilyen értelemben a μειρακιον, ανηρ főnevek változást érzékeltetnek, egyszerű módon a felnőtté válást illusztrálják.

A regények főhőseire jellemző, hogy előkelő származásúak, s Khaireas ezen a téren is eleget tesz a követelményeknek: Szürakúza második legnemesebb emberének, Aristónnak a fia (I.1.3), mondja az író. Kallirhoé hangsúlyozza, hogy Khaireas „Szicília első embere” (τον Σικελιας πρωτον, II.11.2), majd Artaxatésszel

¹⁷⁷ Ruiz-Montero Khaireas alakját két jelzővel illeti: férfias és hősies (Ruiz-Montero 1994, 1037).

¹⁷⁸ ανηρ (I.8.2), ανδρων (V.1.1), ευμορφοτατον ανδρα (VIII.1.11), πρωτος ανηρ (V.8.5), ανηρ (II.11.1), εμος ανηρ (III.7.5), ανδρος φιλτατου (III.8.7), πρωτος ανηρ (VI.1.2), τον προτερον ανδρα (V.6.7), ανηρ Ελλην (VI.6.5).

vitatkozik, s „magas származásúnak” és „a város első emberének” nevezve védelemzi férjét: (ευγενης ... πολεως πρωτος, VI.7.10). Polykharmos Kallirhoéhoz hasonlóan mutatja be barátját Mithridatésnek: „hírnévben és gazdagságban Szicília első ifja” Khaireas (νεανισκος πρωτος Σικελιας δοξη και πλουτω, IV.3.1). Khaireas magáról csak annyit mond: „A dórok nemzetségéből való görög vagyok” (VII.3.8), de ez is értékes adat a gyökereiről. Kiváló származása újabb elem, amely megkülönbözteti az átlag szürakúzabeli polgároktól.

Nemes születésével jár a magas szintű neveltetés, s ezt bizonyos jelzős kifejezések így világítanak meg: „jónevelt” (ευφυης, I.1.8), „műveltségben nem járatlan” (παιδειας ουκ απρονοητος, VII.2.5). Ez a tulajdonsága szavaiban is érzékelhető. Kallirhoé eltűnésekor Ariadnéhez, Semeléhez és Thetishez hasonlítja feleségét (III.3.5–6), ami mitológiai ismereteket feltételez. Katonáinak tartott beszédében történelmi személyekre, eseményekre céloz Xerxés, Thermopylai, Othryadés, Leónidas (VII.3.11) formájában, s az ő példáikra támaszkodva buzdítja embereit, így ebben az esetben is megmutatkozik tájékozottsága.

A regények főhősei rendszerint a végletekig erényesek és jók. Khaireas bizonyos mértékig ebben is hasonlít a megszokott hősökre. Az író „nemes lelkűnek, nagylelkűnek” (μεγαλοφρων, I.1.8), „jó természetűnek” (φυσεως αγαθης, VII.2.5), „apaszeretőnek” (φιλοπατωρ, I.3.1), „deréknek” (αγαθος, VIII.2.2) nevezi. Az egyiptomi katona jellemzése szerint „emberbarát” (φιλανθρωπος, VII.6.7). A szerző megemlíti: a harcok során Khaireas arra törekszik, hogy „nem könnyen megvethető, tiszteletreméltó és tekintélyes” színben jelenjen meg (ουκ ευκαταφρονητος, αξιος τιμης, διαπρεπεστερον, VII.2.6).

Khaireas ezen belső tulajdonságait kutatva találunk epizódokat, mikor kiváló jellemvonásai elevenednek meg. Győzelmet aratva köszönetét fejezi ki katonáinak, s lakomát készít számukra (VIII.2.8). A harcok végén biztosítja zsoldosait afelől, hogy szabadon választhatnak: visszatérnek hazájukba, vagy vele tartanak Szicíliába (VIII.2.13–14). Hazatérése után a népgyűlésen szólal fel és Szürakúza népét arra kéri, fogadják polgáraik közé katonáit (VIII.8.13). Az író hozzáteszi: egy talantont ajándékozott mindenkinek (εδωρησατο ταλαντον εκαστω, VIII.8.14), ami

nagylelkűségét igazolja. Ugyanezen a népgyűlésen Kallirhoé és a saját nevében háláját fejezi ki Polykharmosznak, s feleségül adja hozzá testvérét, hozományképpen pedig megosztja vele a hadizsákmányt (VIII.8.12). Diadalmas visszatérésekor Hemokratésnek és apjának röviden így szól: „Vegyétek a nagy király gazdagságát!” (VIII.6.12). Itt az író szavai részletezik, milyen értékes ajándékot adott át e rövid mondat kíséretében (VIII.6.12). Jólelkűnek bizonyul, mikor az egyiptomi katona felhívja figyelmét egy szomorú fogolylányra, s azt feleli: „Ne bánts, ... tiszteletben kell tartani ... , talán ő is a férjét siratja” (VII.6.12). Apját szerető fiúként aggódva siet haza, amikor Aristón megbetegszik (I.3.1). Ezekben a helyzetekben Khaireas tetteivel és szavaival igazolja μεγαλοφρων, αγαθος, φιλοπατωρ jelzőit.

Vannak azonban esetek, mikor korántsem szembetűnőek ezek a jellemvonások. Hirtelen haragra gerjed, igazságtalanul vádol, s hazudik. A sértett kérők első csapdájába besétálva az író megemlíti: (ενθουσιων, ηρασσε μετα σπουδης, I.3.4), dühöngve rohan Kallirhoé szobájába, szeme vérben forog, s érdes hangon szidalmazza feleségét: „A sorsom miatt sírok, hogy oly hamar megfedkeztedl én rólam!” (I.3.5). Az olvasó tudja, Kallirhoé semmit sem követett el, tehát hirtelen felindulásból jogtalanul rágalmazza hitvesét. A pórul járt ellenfelei másodszor is lépre tudják csalni. Az akragasi türannosz emberében megbízva elhiszi, hogy felesége hűtlen lett hozzá. Azt üzeni haza: „Megyek vidékre.” (I.4.8), miközben az író szavaiból kiderül: rejtekhelyre bújva lesben áll, hogy rajtaüthessen Kallirhoén és szeretőjén. Így hazudik Khaireas. Ahogy megpillantja a házba besurranó állítólagos szeretőt, előnti a méreg (κρατου-μενος υπο της οργης, I.4.12), beront Kallirhoé szobájába és rekeszizmon rúgja a lányt. Az indulat annyira úrrá lesz rajta, hogy bár azt mondja: „Kallirhoét nem bántom, akkor se, ha vétkezett.” (I.4.7), mégis durván viselkedik hitvesével. Hirtelen erőszakos tette ellentmond szavainak és nemes jelzőinek. Szörnyű cselekedete után is még forrong dühében (τω θυμω ζεων, I.5.1), míg fény nem derül Kallirhoé ártatlanságára. Azt láthatjuk, hogy másodszor is alaptalanul vádolja Kallirhoét és haragjának nem tud határt szabni. Indulatai eluralkodnak rajta akkor is, mikor megtudja, hogy Kallirhoé férjhez ment és gyermeke született, míg ő Mithridatész foglyaként szenved. Ekkor sem tudja fékezni érzelmeit, vádolja Kallirhoét, „hűtlennek és minden nő közül a legátkozottabbnak”

nevezi (απιστε .. πασων ασεβεστατη γυναικων, IV.3.9–10). Az, hogy másokat igaztalanul vádol, nemcsak Kallirhoéval szemben történik, ugyan-így bánik Polykharmossal is. Barátja minden esetben megmenti az öngyilkossági kísérletektől (I.6.1, III.3.1, III.5.6, V.10.6, V.10.9, VI.2.14), Khaireas mégis egyik elkeseredett pillantásban legnagyobb ellenségének titulálja, s őt hibáztatja boldogtalan sorsáért (VI.2.8–10). Ez a magatartás nem nemes tulajdonságait erősíti.

Khaireas hamar haragra gerjed (I.3.4–5, I.4.12, I.4.1, I.5.1) és könnyen vádol alaptalanul. Ehhez jön még, hogy könnyen hitelt ad mindenféle állításnak. Így például cseppnyi kétsége sincs afelől, hogy az akragasi türannosz embere igazat mond Kallirhoé hűtlenségéről (I.4.5–8). Gondolkodás nélkül úgy cselekszik, ahogy mondja, hazug üzenetet küld haza és elrejtőzik a megbeszélt helyen és időben. Mithridatészban is megbízik, elhiszi, hogy a levelét átadva vissza tudja szerezni neki kedvesét (IV.4.5). Kézpénznek veszi Dionysios kitalált történetét is, nevezetesen azt, hogy a bíró Dionysiosnak ítélte Kallirhoét (VII.1.4–5), s feladva minden reményt meg akar halni. Az író hozzáfűzi: a boldogtalan embert könnyű becsapni (ευεξαπατητον γαρ ανθρωπος δυστυχων, VII.1.5). Khaireas, bár jelző nem fejezi ki ezt a tulajdonságát, viselkedése azt sugallja: hiszékeny ember.

Khaireas Kallirhoétól elszakadva szenved a hiányától és a bolyongása során történő csapásoktól, emiatt gyakran jellemzi keserűség és halálvágy. Több jelzővel is találkozunk, melyek bánatára utalnak. Hazatér Thérónnal a Kallirhoé keresésére indított hadjáratból, s külseje jelzi zaklatott lelkiállapotát. Az író megjegyzi: Khaireas „fekete ruhában, sápadtan, borzosan” (μελανειμων, ωχρος, αυχμων, III.4.4) lépett a nép elé, éppúgy ahogy Kallirhoé temetésekor vonult a sírhoz. Következő alkalommal meglátja Kallirhoé szobormását, s elájul, az író szerencsétlennek nevezi (τον αθλιον, III.6.4). Khaireas nyomorultnak tartja magát (δυστυχης, III.6.7) abban a pillanatban, mikor kiderül, hogy Kallirhoé másnak a felesége. Az író azonban többet is tud róla: „Hallgatott ... de magától omlottak könnyei, a földre vetette magát, és megszagatta ruháját ...” (III.6.6). Egyéb nehéz helyzetben is megfigyelhetjük ugyanezt a reakcióját. Babilónba érkezve Mithridatész megkéri, hogy ne mutakozzon nyilvánosan és ne érintkezzen Kallirhoéval. Erre sírva fakad, a földre veti magát, megszaggatja ruháit és panaszkodik (V.2.4), miközben szavaiban „leghitványabb”, „gyáva” és

„életéhez ragaszkodó” címekkel illeti személyét (ασεβεστατος, δειλος és φιλοζωος, V.2.5). A fájdalom és kétségbeesés bukkan fel a tárgyalás után is. Az író így határozza meg lelkiállapotát: „mérhetetlen fájdalom vett rajta erőt” (πενθος κατειχεν απαρηγορητον, V.10.6). Csak siránkozik és magát Dionysiosszal összehasonlítva, alábecsüli saját személyét: „Én csak egy szegény kidasztott idegen vagyok, aki nem méltó, arra, hogy Dionysiosszal harcoljon ...” (μικρος ανταγωνιστης ... Διονυσιου, ξενος ανθρω-πος και πενης και αλλοτριος, V.10.7). Ez a kishitű hozzáállás bukkan fel, ahogy Khaireas magát és Polykharmost is leértékeli: „Szegények vagyunk, idegenek s egyedül ...” (μονοι και πενητες και ξενοι, VII.1.9).

Más szereplők hasonló véleménye fokozza Khaireas szerencsétlen voltát. Kallirhoé Milétosban álmot lát, s ebben Khaireas nyomorult ember, szerencsétlen és fogoly, (δυστυχης ανθρωπος, ουδε εν τοις ονειροις ευτυχης, δεδεμενον, αθλιε, III.7.5). Dionysios halottnak hiszi Khaireast és ugyancsak nyomorultnak nevezi (ταλαιπωρω, IV.1.3). A kérők mérgükben bélyegzik meg Khaireast „pénztelen”, „senki” címekkel (απορος και πενης και μηδενος κρειττων, I.2.3). A szereplők véleménye azonban viszonylagos: a jelzők a kérők saját szemszögét tükrözik, azonban az adott pillanatban nem igazak Khaireasra. Kallirhoé és Dionysios fordulatai megfelelnek az igazságnak, amit abból tudunk, hogy az író közvetíti a valódi eseményeket és Khaireas lelkiállapotát.

A bánat és fájdalom jelei nonverbális viselkedésében is minduntalan visszatérnek (III.3.14, V.2.4, δακρυων IV.4.6, δακρυα V.2.4). Mithridatész tanácsára levelet ír Kallirhoénak, s könnyezik, remeg a keze (IV.4.6). Elkeseredésében tengerbe ugrik, hogy ne kelljen választania szülei és Kallirhoé között (III.5.6), bánatában éheztesíti magát (ουχ ηπτετο τροφης, VI.2.8), végül halálra készen előveszi kardját, hogy távozzon az életből (ταυτα λεγων ωρμησεν επι ξιφος, VI.2.11). Tyros diadalmas elfoglalása után a szomorúság megmarad, Kallirhoét nem felejtí, s nélküle nincs értelme a győzelemnek (VII.4.10). Ismételt öngyilkossági kísérletei (I.6.1,

III.3.1, III.5.6, V.10.6, V.10.9, VI.2.14) és bánkódó viselkedése elválaszthatatlanok a jelzőitől és panaszdalaitól¹⁷⁹.

A gyakori halálvággyal ellentétben, megfigyelhetjük azt is, hogy hirtelen cselekvésre kész. Amilyen gyorsan haragra gyúl, vagy elkeseredik, ugyanolyan hamar kész nagy lendülettel nekilátni egy-egy feladatnak. Ahogy kiderül, hogy Kallirhoé eltűnt a sírból, Khaireas azonnal cselekedni akar (εσπεδυν III.5.1): legszívesebben saját maga állítana össze egy tutajt és azon szállna tengerre Kallirhoéért. Másik alkalommal megtudja Mithridatéstól, hol tartózkodik hitvese: másnap már indulna is, hogy visszaszerezze volt feleségét törvényes férjétől, Dionysiosztól (ευθως ηξιου βαδιζειν, IV.4.2). Az egyik pillanatban mélyponton van, búcsúzik az élettől, Kallirhoétól, de mikor Polykharmos vázolja előtte új ötletét, azon nyomban felkiált: „igyekezzünk” (σπευδωμεν, απιωμεν, VII.1.11). Egyiptomból követ érkezik, s a hír hallatán egyből felpattan Kallirhoé mellől és cselekvésre kész (VII.1.11). Gyors a haragra, gyors a cselekvésre, és szavaiban is gyakran elhamarkodott: meggondolatlanul vádol és szidalmaz. Egyik pillanatról a másikra változnak a hangulatai. Ezen jellemvonásokat nem fejezik ki jelzői, viselkedése és szavai alapján következtethetünk rájuk. Az író e két eszköz – a szóbeli szereplés és az írói kommentárok – segítségével igen meggyőzően tárja elénk Khaireas robbanékony, változékony természetét.

Ezenfelül karakterisztikus vonása veleszületett féltékenysége (εμφυτου, VIII.1.15), a kérők erre appellálva csalják lépre (νεωτερικην ζηλοτυπιαν (I.2.6), s Khaireas elismeri: „féltékeny voltam” (εζηλοτυπησα, IV.4.9) Kallirhoé jól ismeri ezt a vonását, amit veleszületett tulajdonságnak vél (VIII.4.4). Khaireas elszakítva szerelmétől ismételten fájdalmának ad hangot, s úgy érzi, nélküle értelmét veszti élete. Khaireas öngyilkossági kísérletei, haragja és túlzott érzelmei kitörései a Kallirhoé iránti szerelmét is kifejezhetik és ilyen értelemben féltékenysége nem egyszerűen negatív tulajdonság, hanem a hős szenvedélyének hevességét és szerelme

¹⁷⁹ A panaszdal (θρηνος) műfaji hagyományairól, jellegzetességeiről és szerkezeti felépítéséről l. Birchall 1996. Birchall kiemeli, hogy a lamentáció olyan szónoki eszköz, amit a regényírók retorikai képzettségük miatt sokoldalúan alkalmaznak.

iránti elkötelezettségét mutatja ¹⁸⁰.

Khaireast két szereplőhöz, Kallirhoéhoz és Polykharmoshoz fűzi bensőségebb, személyes jellegű kapcsolat, és így megfigyelhetünk bizonyos főneveket, melyek csak velük kapcsolatban érvényesek a hősré. Kallirhoé szavaiban előfordulnak kifejezések Khaireasról, s ezek kettejük viszonyát ábrázolják. Khaireas Kallirhoé férje (ανηρ II.11.1, εμος ανηρ εκ παρθενιας III.7.5, ανδρος φιλτατου III.8.7), szerelme (τον εραστην ... I.14.7, τον εραστην, τον ερωμενον III.10.7, Χαιρεας εμος VIII.3.7). Kallirhoé számára igen sokat jelent Khaireas, ezt abból is láthatjuk, hogy egyszerre „kortársának”, „honfitársának” és „vőlegényének” nevezi (τον ηλικιωτην, τον πολιτην, τον νυμφιον, III.10.7). Ezen túl gyermekük apja is (τω πατρι, πατερα, II.9.5, τω πατρι II.11.2, τον αληθη τουτο πατερα III.2.13). Ezek a szókapcsolatok szemléltetik, hogy Kallirhoét milyen szálak fűzik Khaireashoz.

A két főhős közti bizalmas kapcsolat ellenére kevés párbeszédet hallhatunk (ennek egyik fő oka, hogy egymástól távol vannak a regény hat fejezetében¹⁸¹). Csupán két dialógus fedezhető fel, amelyek kölcsönös és élő kommunikációt sugallanak, ám a kettő között jelentős különbség van. Az első párbeszédben Khaireas dühösen támad Kallirhoéra, magát sajnálva szidja feleségét (I.3.5), közben vérben forog a szeme és forrong mérgében. A szerelmesek Arados szigetén egymásra találnek, s ekkor egész más hangvételű beszélgetés fűtanúi lehetünk (VIII.3.1–3). Khaireas a foglyokat Szicíliába akarja vinni felesége szolgálatára, Kallirhoé ezt visszautasítja, s Khaireas így válaszol: „Nincs olyan, mit ne tennék meg érted, ... te vagy úrnője mindennek, ... de leginkább az én lelkemnek” (... κυρια προ παντων της εμης ψυχης, VIII.3.3). Az első szidalmazás, a második kedveskedés. A két beszélgetés közt eltelt a bolyongás és hányattatás fájdalmas időszaka, melyen keresztül Khaireas egyénisége formálódhatott. A görög regények visszatérő témája az, hogy a főhősök jelleme a szenvedések útján fejlődik és alakul¹⁸².

Polykharmos a másik szereplő, akihez a főhőst bensőségebb kapcsolat fűzi. Polykharmos Khaireast barátjaként említi (ο φιλος, IV.2.14, τον φιλον, IV.3.3,

¹⁸⁰ Haynes 2003, 103.

¹⁸¹ Khaireas többi megnyilatkozása Kallirhoé távollétében hangzik el, neki címezi a vigasztalan szavait (IV.4.7–10, V.2.4–5, V.10.7–9, VII.4.10).

ο φίλος, IV.3.4) és „nagyon kedvesnek” szólítja (φιλάτε, VII.1.7). Közöttük egyetlen élő párbeszéd hangzik el (VII.1.9–11), mikor Khaireas végső elkeseredésében öngyilkosságot akar elkövetni. Ekkor Polykharmos feltárja előtte megoldási javaslatát, s Khaireas aggodalmaskodva így felel: „Csak ketten vagyunk, szegények és idegenek” (ημεις μονοι και πενητες και ξενοι, VII.1.9), ezzel leértékeli mindkettőjüket. Erre Polykharmos részletesen ismerteti tervét, s felkelti Khaireas érdeklődést, aki – mint fentebb láttuk – máris indulásra kész (VII.1.11). Ebben a párbeszédben Polykharmos barátja felett áll gondolatban és elképzelésekben. Ez az egyetlen dialógus a két barát közt, melyben domborodnak ki eltérő tulajdonságaik. A többi beszédjelenetben csak Khaireas szólal meg, Polykharmos hűséges barátként hallgat (III.6.2, VII.12, VIII.8.12).

Khaireas eddig nemes ifjúként jelent meg, aki féltékeny, hiszékeny és indulatos, s ezenfelül tanulmányozhatjuk, amiképpen igazi hőssé válik a harcmezőn¹⁸³. Fordulat következik be Khaireas sorsában, s ez tükröződik a címeiben, tetteiben és viselkedésében is. Amikor Polykharmos a perzsa király elleni bosszú lehetőségében felveti előtte a hősi halál gondolatát, és ezután Khaireas azonnal elindul, hogy életét nem kímélve harcoljon Artaxerxés, az igaztalan bíró ellen. Megérkeznek az egyiptomi fáraó udvarába, Khaireas elszántan ajánlja fel katonai szolgálataikat, mondván: „van bennünk bátorság, halál- és bosszúvágy ... azért élek, hogy az ellenségre pusztulást hozzak ...” (εις ανδρειαν θανατου και αμυνης ερωτα ... ζω μονον εις το λυπησαι τον εχθρον, VII.2.4). A körülmények megváltoznak: a fáraó fegyvert és sátort ad a két ifjúnak (VII.2.5), Khaireast asztalához hívja, tanácsadójává teszi (ομοτραπεζον συμβουλον VII.2.5), gyűlésen meghallgatja a véleményét (... πολλα τα εμποδια εγχερειν προβαλλομενους αι την αγαθην ελπιδα ... , VII.3.4–5), és engedélyt ad a sereg toborzására (VII.3.6). Ettől a pillanattól kezdve nem gondol menekülésre, szembenéz a feladatokkal, s így halljuk beszélni: „nekem édes minden veszély” (πας εμοι κινδυνος ηδυσ, VII.5.8–9). Bátor katonaként a sor elején harcol (τουτον πρωτον .. αποκτεινας, VII.4.6), fáradhatatlan küzdelmével kivívja a fáraó

¹⁸² Billault 1996, 128.

csodálatát (VII.2.6, VII.3.6) és embereinek tiszteletét (VII.5.11, VIII.3.12). A tyrosiak felett aratott győzelme után a fáraó látva rátermettségét hajóparancsnokká nevezi ki (ο ναυαρχος VII.5.9, VIII.1.1, VIII.1.11)¹⁸⁴. A megváltozott helyzetét az író további fordulatai is jelzik: „vezető” (ηγουμενον, VII.5.11), „hadvezér” (στρατηγος, VIII.2.2) és titulását Kallirhoé is említi (ναυαρχος, ναυαρχον Αιγυπτίων, VIII.3.7)¹⁸⁵.

Hadvezéri szerepe megmutatkozik szónoklataiban¹⁸⁶, ismételt irányító szavaiban és tetteiben. Az új helyzethez méltó szónoklatokba bocsájtkozik: toborzó beszédet mond (VII.8.3–10), biztatja a katonáit (VII.3.8–11), feltárja a stratégiai problémákat (VIII.2.10–11), köszönetet mond embereinek (VIII.2.13–14) és a békekötés után is gondoskodik katonái sorsáról is (VIII.8.13–14). Láthatjuk a vezért, amint parancsol, szervez, irányít s ezt a feladatkört szemléltetik az író által említett ígék¹⁸⁷, mikor szervezi a visszautat Szicíliába¹⁸⁸ Démétriosnak ad utasításokat (VIII.3.11), (επελεξατο, ενεβιβασεν, επεμψεν (VIII.3.12). A vezetői posztja miatt nemcsak a parancsosztás új tevékenység, hanem a seregét is feldíszíti (κοσμησας, VII.4.1), hajóparancsnoki tisztének eleget téve, a fedélzeten tölti az éjjelt (VIII.1.13), vagy adott esetben békeköveteket küld (εξεπεμψε τους κηρυκας, VIII.2.8), esetleg megfékezi a hangzavart (καταπαυσας την βοην, VIII.8.12). A regény elején a szerző Khaireas szerelmi sérülését harci sebesüléshez hasonlítja: mint hőst mutatja be, aki szégyell elesni, bár nem tud már megállni a lábán (ωσπερ αριστευς, I.1.7)¹⁸⁹. Talán az író erre utal vissza, amikor az ifjú hősies katonai szereplését tárja elénk. A regény végén Khaireas valóban hőssé válik, aki büszke haditetteire (εναβρυνομενος τοις κατορθωμασιν, VIII.1.17), s arra, hogy ezáltal elnyerte Kallirhoé kezét is. A lekicsinylő, aggodalmaskodó hang helyett így szól: „Nem hoztam rád szégyent,

¹⁸³ Khaireas katonai szerepléséről vö Laplace 1997, 60–69.

¹⁸⁴ Katonai szerepléséről l. Laplace 1997, 61–69.

¹⁸⁵ Az új szerepet jelzi az egyiptomi katona δεσποτα megszólítása is (VII.6.10, VII.6.11, VIII.1.6), amely korábban nem fordult elő.

¹⁸⁶ Ferrini Khaireas beszédeinek felépítését elemzi (Ferrini 1991, 49–50).

¹⁸⁷ κελευσας (VII.3.6–7), κοσμησας (VII.4.1), εκελευσε (VII.6.2) ως εκελευσεν (VIII.3.1

¹⁸⁸ εκελευσεν (VIII.6.1–2), εκελευσε (VIII.6.4), διαταξεται (VIII.1.5), συνθημα λεληθος τοις τριηραρχαις διεδωκεν (VIII.2.7), εκαλεσε τους τριηραρχας (VIII.2.9),

¹⁸⁹ A szerelmi sérülés és a katonai sebesülés párhuzamba állítása régi topos, ami már az archaikus költészetben is megjelenik (Toohey 1999, 262–263).

megtöltöttem a tengert és a földet győzelmeimmel.” (ου κατησχυνα σε πεπληρωκα γην και θαλασσαν τροπαιων, VIII.1.17).

A megváltozott Khaireast¹⁹⁰ így jellemzi az egyiptomi katona: parancsnokát (ο ναυαρχος, VII.6.7) „emberszeretőnek” és „bátornak” nevezi (φιλανθρωπως, ανδρειος, VII.6.7) illetve egy új jelzővel is gazdagítja a Khaireasról kialakult képet: „nőkedvelő természetére” hívja fel a figyelmet (φυσει ... φιλογυναικος, VII.6.7). Az egyiptomi katonával beszélgetve kissé humorosan Khaireas így vélekedik: „Nagyon vonzó és megnyerő lehetek ... ha megvet és elutasít engem (a fogolylány), mielőtt még látott volna” (ερασμιος, επαφροδιτος, VII.6.12). A fordulatot szemlélteti az is, hogy Kallirhoét megtalálva eddig nem tapasztalt módon beismeri, hogy „igazságtalan” volt és „gyors a haragra”, mikor a Királyt elítélte (αδικος ... οξυς εις οργην, VIII.1.16). Az utolsó jelzője a perzsa Nagy Királytól származik, aki Stateira hazatérésekor a történekről értesülve, irigykedve azt mondja róla: „Boldog Khaireas, ezerszer szerencsésebb vagy nálam” (μακαριος Χαιρεας, ευτυχестερος εμου, VIII.5.8).

Khaireas eredendő adottságaival: természetével, nemes születésével kitűnik a többi szereplő közül, azonban viselkedésével is számtalanszor felhívja magára a figyelmet. Az elkülönülése több ponton történik. Egyrészt megjelenésével, származásával kiemelkedik a névtelen tömegből, másrészt féltékenysége és haragja olyan helyzeteket teremt, amelyekben előtérbe kerül. A legnagyobb „tündöklésének” a harcmezőn lehetünk tanúi, ahol a szó klasszikus értelmében életét is feláldozni kész hőssé válik. Ezen túl megemlíthetünk néhány pillanatot, mikor olyan tetteket visz végbe, melyekre egyedül ő képes a regényben. A bírósági tárgyaláson soha nem látott módon ítéli halálra magát (I.5.4–5), s a temetésen felesége tiszteletére példátlan módon ajánlja fel az összes vagyonát égőáldozatul (I.6.4–5). A fáraó drámai kijelentéseire mindenki megnémul, ő mégis veszi a bátorságot, hogy beszéljen (μονος δε Χαιρεας ετολμησεν ειπειν, VII.3.3). A csatában katonáinak példát mutatva az első sorokban harcol (VII.4.6), s a harc közben a zűrzavarban egyedül ő marad

¹⁹⁰ Helms megjegyzi, hogy Kharitón Khaireas alakját az első hat könyvben a regény műfaji sajátosságai szerint ábrázolja, az utolsó két könyvben viszont a klasszikus modellekhez tér vissza (Helms 1966, 29).

higgadt (μονος εσωφρονησε, VII.4.9). Tyros elfoglalása után ünnepelnek emberei, de ő Kallirhoéra gondolva nem mutat be áldozatot és nem örvendez (μονος ουτε εθυσεν ουτε εστεφανωσατο, VII.4.10). A válság megoldását keresve katonái előtt csak ő tesz úgy, mintha nem értene egyet javaslataikkal (μονος Χαιρεας προσποιειτο μη συγκατατιθεσθαι, VIII.2.13). Ezekben a jelenetekben Khaireas a regény színpadán reflektorfényben lép fel, ezáltal kimagaslik a környezetéből, s teljesíti a főhős szerepkörének alapvető kritériumait.

Összefoglalva azt mondhatjuk tehát, hogy Khaireas Kharitón regényének egyik hőse, aki érzelmi kitörései, öngyilkossági próbálkozásai, indulatos, féltékeny természete miatt rendszerint negatív kritikában részesül. Ezzel együtt is Khaireas főhős. A hős az, aki kiválik a tömegből, s eltérő magatartásával középpontba kerül¹⁹¹. „A névtelen tömeg megjelenhet a harcmezőn, de a csatát azok nyerik vagy veszítik, akik előre lépnek, ők a promakhosok, akik az első sorban harcolnak”¹⁹². Homérosnál a hős nevet azok nyerték el, akik életük árán harcoltak a csatamezőn és mindig is ők fogják elnyerni. Khaireas ilyen értelemben is hős. Gyengeségeit és elmarasztalható tetteit ellensúlyozza katonai szereplésével, ugyanakkor jellemzése realiztikussá válik azáltal, hogy az emberi fogyatékoságok és pozitívumok egyszerre jelennek meg személyében.

¹⁹¹ Haynes 83

¹⁹² Redfield 1994, 99 in Haynes 2003, 83.

2. Dionysios

Dionysios a kiváló, civilizált görög férfi, akinek alakjában az emberi természet (φυσικς) és a nemes származás (ευγενεια) összefüggéseit vizsgálhatjuk.

Dionysios bemutatása rejtélyes távolságból kezdődik. „Kitűnt a sokaságból egy középkorú, feketeruhába öltözött, szomorú férfiú” (ανηρ ηλικια καθεστως, μελανειμονων και σκυθρωπος, I.12.6). Ezután Leónas így mesél uráról a kíváncsiskodó Thérónnak. „A Nagy Király barátja, aki gazdagságban, nemes születésben és műveltségben felülmúl mindenkit Ióniában.” (πλουτω και γενει και παιδεια των αλλων Ιωνωυ υπερεχοντα, φιλον του μεγαλου βασιλεως, I.12.6). Az író tehát először futólag villantja fel a figurát, aztán két szereplő beszélgetése által viszi közelebb az olvasóhoz, s harmadik lépésként már a kamera teljes fókusza ráirányul, és azt mutatja, ahogy a szobájába zárkózva gyászolja feleségét (II.1.1). A regényben akkor kel életre, mikor megszólal: „Ez az első éjjel szegény feleségem halála óta, amikor jól aludtam ...” (II.1.2). Így lép fel a regény színpadára Dionysios¹⁹³, a szerelmi háromszög második tagja. Szavaiban, külső megjelenésében érezhetjük a gyászoló özvegy ember hangulatát és a πλουτος, a γενος és a παιδεια alapfogalmak kulcsfontosságú vonásokat tükröznek Dionysiosról.

Dionysios fokozatos bemutatása révén ismertté válik előttünk származása és társadalmi helyzete. Megtudjuk róla, hogy Milétos nemes, művelt ura, Iónia kiválósága. Ezt a szerző további fordulatokkal hangsúlyozza: „Egész Ióniában kimagaslott rangban és műveltségben” (διαφερων αξιωματι και παιδεια της ολης Ιωνιας, II.1.5), „Ióniában az első erényben és hírnévben” (ο πρωτος της Ιωνιας ενεκεν αρετης και δοξης, II.4.4). Khaireas hasonlóan jellemzi: „milétosi, gazdagságban, nemes származásban és hírnévben minden ión

¹⁹³Az író legtöbbször Dionysiosként utal rá (III.1.1, III.1.3, III.7.1, III.7.4, III.8.1, III.8.3, III.9.4, III.9.6, III.8.6, III.9.8, III.9.9, III.9.10, III.9.11, III.10.3), kevesebbszer úrként (III.1.1, III.1.3, III.9.10). Az író: Διονυσιω (V.1.1, V.1.8, Διονυσιου (V.1.1), Διονυσιος (V.1.2, V.2.6, V.4.11, V.3.7, 3.8, 3.11, 4.1, 4.3, 4.7, 5.1, 6.1, 9.8,10.6), Διονυσιον (V.2.7), Διονυσιου (V.4.9). Az író általában a nevéen említi Dionysios: Διονυσιος VIII.5.10, VIII.5.12, VIII.1.16, Διονυσιω (VIII.1.1, VIII.4.4), Διονυσιον

felett áll” (ανδρος Μιλησιου, ... πλουτω και γενει και δοξη παντων Ιωνων υπερεχοντος, VIII.7.9). Khaireason kívül más szereplők is dicsérik Dionysios nemes tulajdonságait. Pharnakés a perzsa királyhoz írott levelében „a legbefolyásosabb iónnak” nevezi (δυνατωτατος Ιωνων, IV.6.4), Aphrodité templomában a szolgáló úgy említi, mint „iónok közt az első” (του πρωτου των Ιωνων, III.6.5). Dionysios pedig magát jellemezve, szintén magas rangú pozícióját helyezi előtérbe: „a milétosiak között, de jóformán egész Ióniában az első ember vagyok” (Μιλησιων πρωτος σχεδον δε και της ολης Ιωνιας, II.5.4). Pharnakés levelében azt írja, Dionysios családja „őseitől kezdve hűséges és elkötelezett a királyi ház iránt” (εκ προγονων πιστος και προθυμος εις τον σον οικον, IV.6.4).

Ezeknek a vonásoknak a meghatározására találunk egyszerűbb jelzős kapcsolatokat is. Az író „királyi” (ανηρ βασιλικος, II.1.5), „hírneves” (ανδρος ενδοξου, IV.6.5), „kiváló” (ανδρα δοκιμον, IV.6.5), és „nemes férfinek” (γενναιος ανηρ, II.4.4) mondja. Khaireas „a híres férfi” (ανδρος ενδοξου, VIII.7.12) megjelöléssel él. Az író Dionysios magas szintű műveltségét a πεπαιδευμενος ανηρ fordulattal önti szavakba (II.4.1, III.2.6, V.5.1). Kharitón, maga Dionysios és a regény figurái által használt névszói kifejezések ilyenformán a hős társadalmi pozícióját, származását és ebből fakadó alapvető tulajdonságait emelik ki: gazdag, művelt, híres és erényes.

A névszói szerkezetek belső tulajdonságaival is foglalkoznak. A szerző utal bölcsességére (φρονιμος ανηρ, V.5.1), és arra, hogy „természet szerint tiszteletre vágó” (φυσει φιλοτιμος ανηρ, VI.9.2) valamint „nagyvonalú” volt (μεγαλοπρεπης, II.3.3). Önjellemzésében azt mondja: „józanságomról vagyok híres” (επι σωφροσυνη περιβοητος, II.6.3), „tisztességes és barátságos embernek ismernek” (επ’ ευσεβεια και φιλανθρωπια διαβοητος, II.5.4). Leónas Kallirhoénak „igen igazságos és törvénytisztelő emberként” jellemzi urát (ανηρ δικαιοτατος εστι και νομιμωτατος, II.5.3). Plangón „deréknek” (χρηστος,

(VIII.1.15), Διονυσιου (VIII.1.15), Khaireas Διονυσιον (VIII.1.15),c Διονυσιος (VIII.8.6, VIII.8.3), Διονυσιω (VIII.8.6).

II.2.1, II.11.6), „emberbarátnak” (φιλανθρωπος, II.2.1) tartja, aztán kis rájátszással, a szerelmi hadjárat részeként, fondorlatosan azt mondja: „nehéz a természete, de egyébként barátságos” (φυσει ... βαρυθυμος, ωσπερ και φιλανθρωπος, II.7.2). Kallirhoé szintén „derék” és „igazságos” tulajdonságaira hivatkozik (χρηστος και δικαιος, III.2.4).

Néhány névszói kifejezés kitér korára és külső megjelenésére. A legelső pillanatfelvetélből tudjuk, hogy középkorú férfi (I.12.6). Így Khaireasszal ellentétben jellemzésében csak az ανηρ szó fordul elő, ami egyszerű módon jelzi korát és érettségét. Ha termetét vesszük szemügyre, azt látjuk, hogy megnyerő férfi. Az író röviden annyit jegyez meg róla: „természet szerint tetszetős és magas alakja volt, s mindenek előtt rendkívül tiszteletreméltó megjelenéssel bírt” (φυσει καλος και μεγας, μαλιστα παντων σεμνος οφθηναι, II.5.2). Vonzereje tehát nincs hasonlatokkal és számtalan dicsérő jelzővel szemléltetve, mint Khaireasé.

A névszói megjelölések közé tartoznak a megszólítások is. Dionysios címzései először is megerősítik társadalmi rangját és egyéb részletet is szolgáltatnak a figuráról. Dionysios, a tekintélyes embert beosztottai, Leónas¹⁹⁴, Plangón¹⁹⁵ vagy Phókas¹⁹⁶ természetesen úrnak szólítanak¹⁹⁷. Dionysios Ióniában hatalmas uralkodó, azonban a Perzsa Birodalom keretein belül a Nagy Király alattvalója. Mikor vélt sérelme orvoslására feljebbvalójához Pharnakéshez – Lydia és Iónia kormányzójához – fordul, a tőle szokatlan úr megszólítással él (δεσποτα, IV.6.1). Pharnakés a Nagy Királynak címzett levelében, s a Király válaszában Dionysios szolgaként említi (δουλος σος, IV.6.4, εμον δουλον, IV.6.8, ουδενι των υπηκοων ..., VI.9.1). Artaxerxés udvarában nem Dionysios előtt hajolnak meg, hanem alattvalóként neki kell térdre borulnia (V.3.11, V.4.8, VII.5.15, VIII.5.12). A birodalom különböző szintjein tehát Dionysios egyszerre úr és a Nagy Király szolgája.

Részleteznünk kell Kallirhoé és Dionysios megszólításait is. Kallirhoé

¹⁹⁴ Leónas δεσποτα megszólítása (II.1.1, II.1.6, II.1.7, II.1.9, II.3.6, II.4.6, II.4.8, II.4.9, II.6.2).

¹⁹⁵ Plangón δεσποτην (II.10.3, II.10.6, II.11.6, III.1.2), ο δεσποτης ημων utalás (II.2.1, II.7.4, II.10.1), μου τον δεσποτην (III.1.5).

¹⁹⁶ Phókas (III.9.7, III.9.8).

¹⁹⁷ Más szereplők Khaireas (III.6.7), Mithirdatés (V.7.7, V.2.3), Stateira (VIII.5.9), a perzsa király (VIII.5.9) szóbeli megnyilatkozásaikban a nevén szólítják.

különleges helyet foglal el Dionysios lelkében. Első találkozásukkor ismeretlen emberként titulus nélkül fordul Dionysioshoz (II.3.7–8, II.5.8–9). Aztán fény derül Dionysios kilétére, s pillanatnyi társadalmi helyzetének megfelelően: a szolga úrnak szólítja Dionysioszt (II.5.6, II.7.5). Mikor Hermokratés lányaként – származásban egyenrangú félként – mutatkozik be Milétos urának, a nevén szólítja (II.5.11–12), és később is általában a nevén említi (Διονυσιε, III.2.3, II.11.5). A regény végén új cím bukkan fel: búcsúlevelét Dionysiosnak, „jótevőjének” címezi (Διονυσιω, ευεργετη, VIII.4.5) és „jóságos Dionysios” megszólítással köszön tőle el (αγαθε Διονυσιε, VIII.4.6). Mikor Stateira és Artaxerxés gondjaira bízva, új jelzöt használva, a veszteségek miatt szerencsétlennek nevezi második férjét (τω δυστυχει, VIII.4.9). Dionysios a jótevő címet¹⁹⁸ olvasva tudomásul veszi, hogy többé már nem Kallirhoé férje (ουκετι ανδρι, VIII. 5.13–14).

A másik oldalon az is beszédes, ahogy Dionysios szólítja meg Kallirhoét. Elárulja magáról, hogy a szépséges nő nem pusztán megvásárolt szolga számára, hanem bensőségebb kapcsolatra törekszik vele¹⁹⁹. Leónas és Dionysios dialógusában Dionysios eleinte „megvásárolt szolgaként” vagy „asszonyként” utal rá (νεωνητος, II.1.8, δουλην (II.1.8), την ανθρωπον (II.1.8), την γυναικα (II.1.9). Figyelmezteti Plangónt, hogy őt ne szólítsa úrnak Kallirhoé jelenlétében (... μη δεσποτην ειπης, II.6.5), s mikor a lakomából küld egy kis kóstolót a szeretett személynek, akkor is inti a szolgát: ne mondja, hogy „az úrtól van, hanem, hogy Dionysiostól”

(μη ειπη δε ‘παρα του κυριου’, αλλα ‘παρα Διονυσιου’, II.4.2). Dionysios Leónas előtt Kallirhoét „Aphrodité ajándékának” (δωρον εξ Αφροδιτης, II.6.1) nevezi, Plangónnal való bizalmas beszélgetésekor „a legnagyobb és legértékesebb kincsének” tartja (το μεγιστον και τιμιωτατον μου των κτηματων, την ξενην, II.6.4), s tiszteletreméltóan ω γυναι-nak szólítja Kallirhoét (II.5.4, II.5.6).

¹⁹⁸ A jótevő címzés egyéb szereplők szavaiban is szerepel. Bias levelében ugyancsak így nevezi (ευεργετη, IV.5.8). Sikeres katonai tevékenysége révén a király jótevőjének nevezi (ευεργετην, VII.5.15), majd a király a háború befejezésekor a perzsa udvar legfőbb jótevője címmel ajándékozza meg (πρωτος ευεργετης, VIII.5.12).

¹⁹⁹ Helms megállapítja, hogy Dionysios karakterének etikai oldala domborodik ki a Kallirhoéval való találkozás során (Helms 1966, 70).

Így ábrázolja az író névszói szerkezetekkel Dionysios származását, társadalmi helyzetét és külső vonásait, amelyek megelevenednek a szöveg más szintjein is. Az úr jelenik meg a számtalan felszólító mondatban, ahogy utasítást ad alattvalóinak: Leónasnak²⁰⁰, Plangónnak²⁰¹, Phókasnak²⁰² vagy más szolgálóknak²⁰³, és ezeket követik az író parancsosztásra vonatkozó kifejezései²⁰⁴. Dionysios gazdag, arisztokrata úr: ez a tény már messziről felkelti Thérón érdeklődését (ανδρα πλουσιον και φιλογυναιον, I.12.7), de gazdagsága még inkább szembetűnővé válik fényűző életvitelében. A város előkelő polgárai körében nagyszabású lakomát rendez: fuvolajáték és énekszó gyönyörködteti a vendégeket (IV.5.7). Leónas tanácsára tengerparti birtokára készül, s figyelemre méltó kísérettel indul el: kocsikon, lóháton, hajókon kelnek útra, s vele tartanak barátai és felszabadított rabszolgái is (II.3.3). A perzsa király udvarába, Babilónba még ennél is impozánsabb személyzettel kerekedik fel, akkor azért, hogy elkápráztassa Kallirhoét (V.1.8). A csodálatos nő tiszteletére szobrot emeltet (εικονα Καλλιροης χρυσην, αναθημα Διονυσιου, III.6.3), Khaireasnak költségeket nem kímélve sírt építtet (IV.1.6). Kallirhoéval kötendő házasságát szintén (III.2.10) fényűzően ünnepli meg. Ezek a részletek megerősítik Dionysios πλουσιος, μεγαλοπρεπης jelzőit.

Dionysios karakterének legfontosabb kifejezője a πεπαιδευμενος ανηρ fordulat. Ezt nemcsak a hasonló jelentésű jelzők vagy főnevek érzékeltetik, hanem megmutatkozik szavaiban és viselkedésében. A gyönyörű Kallirhoé láttán az antik arisztokrácia körében népszerű és költőktől tanult gondolat jut eszébe: a szép emberek csak nemesszületésűek lehetnek – mondja Dionysios (II.1.5–6), (Menandros, Héros fr.2 K-Th). S Homérost idézi annak bizonyítására, hogy a szépség csupán az istenek

²⁰⁰ βαδιζε (II.1.6), ζητησον, καταλιπε (II.1.8–9), διηγη (II.4.7), επιστησον, αναμνησθητι (II.4.8), ειπε μοι (II.4.8), απιθι, ετοιμασον, ελανεσθωσαν, κομιζεσθω (III.2.10).

²⁰¹ βουλομαι (II.6.4), υπολαμβανε, θεραπευε, κοσμει, ποιει, επαινει, βλεπε (II.6.5) σκοπει (II.8.2), πρεσβευε και λεγε, μηδεν αφελης, μηδε προσθης, ακριβως μνημονευσον (III.1.5–6), αγε με (III.1.8).

²⁰² ψευση, λεγε (III.9.8), μη βραδυνε, διηγου (III.9.9). Phókasnak és Plangónnak: γινωσκετε (II.7.6), προσπιπτετε (II.7.6).

²⁰³ κομισατω, μη ειπη (II.4.2), ηκετω (II.7.4).

²⁰⁴ εκελευσε (II.3.4), μεταπεμψαμενος (II.8.1), μεταπεμψατο (II.4.6) καλεσας (II.6.1, II.6.4), κελευσας (IV.5.8).

vagy előkelők kiváltsága lehet (II.3.6–7). Művelt férfiként Kallirhoét nimfákhoz, Néreiszekhez (II.4.8) és Helenéhez (II.6.1–2) hasonlítja. A babilóni színben a tárgyalás előtt baljós előérzete támad, és saját sorsát önkéntelenül is előrevetítve, eleveníti fel magában Menelaos történetét (V.2.8). Kallirhoét meg akarja győzni, hogy máshová helyezték Khaireas sírját, s ekkor az Iliast idézve és egy igen régi görög szokásra hivatkozva érvel (IV.1.3). Műveltségének része a tájékozottság is, ezt egy jelentéktelennek tűnő részlet is alátámasztja. Leónasszal ellentétben – uralkodóként – természetesen ismeri Hermokratést, a nagyszerű hadvezért (II.6.2–3). A mitológiai utalásai és általános műveltsége a πεπαιδευμενος ανηρ-től elvárható tulajdonságok.

A „kulturált férfi” egyik oldala műveltségében fedezhető fel, másik oldala belső jellemében rejlik. Dionysios, a szerelembe esett férfi viselkedésében és szóbeli fellépéseiben nyer mélyebb tartalmat a πεπαιδευμενος ανηρ fogalma. Kallirhoét megpillantva első látásra halálosan beleszeret (φλεγομενος, II.3.8), azonban a szívét-lelkét gyötrő sérülést eltitkolva próbál uralkodni új szenvedélyén (διεκαρτερει παρ’ ολην την εσπεραν, II.4.1). Aphrodité templomában látja viszont a titokzatos nőt, majd ajtaja előtt várakozik Kallirhoé, s Dionysiosban mindkét alkalommal ugyanaz a reakció zajlik le. A hangja elakad (αφωνος, II.5.4, II.7.4), s hosszú hallgatás után gyengeségét leküzdve kényszeríti magát a beszédre. Ahogy telik az idő, egyre jobban lángol Kallirhoé iránti szerelme, de minden erejével igyekszik féken tartani viharos érzelmeit (ανακυπτειν εβιαζετο, III.2.6). Bármennyire perzseli a szerelem tüze, a nemes férfi nem tart érzelmi kitöréseket (γενναιος ανηρ επειρατο αντεχεσθαι, II.4.4), ellenkezőleg, próbál felülemelkedni Erós²⁰⁵ játékein. És Kallirhoét, aki jelenleg nem több mint egy megvásárolt rabszolga²⁰⁶ nem kényszeríti semmire (II.4.10, ουκ εμελλον σε βιασεσθαι, III.2.1). Az a szándéka, hogy a szeretett nőt gondoskodás (θεραπεια, II.6.4) útján fogja meghódítani, ami a πεπαιδευμενος ανηρ-hez illő eljárás. Mikor Kallirhoé kész hozzámenni feleségül, örömében térdre akar borulni előtte, de ismét fékezi túlzó reakcióit (κατεσχε εαυτον και καθεσθεις ευσταθως, III.2.1) és inkább köszönetet mond Kallirhoénak. A

²⁰⁵ Az istenek szerepéről, elsősorban Aphrodité, Erós és Tykhé fontosságáról Kharitón regényében I. Baier 1999; Laplace 1980, 112–116; Aphroditéről és Tykhéről Alperowitz 1992.

babilóniai kalandok során, a bírósági tárgyaláson váratlanul feltűnik a halottnak hitt Khaireas, s Dionysios újabb példát szolgáltat nemes jellemére: méltósággal tűri a számára igencsak kedvezőtlen helyzetet (επειρατο μεν φερειν τα συμβαινοντα γενναιως, V.9.8). Az író ehhez kapcsolódva hangsúlyozza, hogy szilárd gerince és alapos műveltsége révén viselkedik így (δια φυσεως ευσταθειαν και δια παιδειας επιμελειαν, V.9.8). A történet végéhez közeledve, Dionysioszt hivatja a perzsa király, s tudomására hozza, hogy Kallirhoé hazatért Szicíliába Khaireasszal. Dionysios újra igazolja acélos jellemét²⁰⁷: a hír hallatán, mintha villám hasítana bele, de megingathatatlan, a fájdalomnak semmilyen jelét nem mutatja (ευσταθης εμεινε και ουκ εδοξεν ασφαλεις αυτω το λυπεισθαι, VIII.5.11). Sietve távozik a királyi udvarból, hogy magányában előtörhessenek könnyei. Dionysios a legnehezebb helyzetekben is uralkodik érzelmein. Nyilvánosság előtt soha nem veszíti el önuralmát, kizárólag szobájába bezárkózva enged utat indulatainak vagy fájdalmának (VIII.5.13–14, VIII.5.15). Dionysiosra a πεπαιδευμενος ανηρ-ra igaz Menandrosnak a művelt férfiról szóló véleménye: „Érez a görög férfi, s gondolat ébreszti tetteit” (Frg. 762). Dionysios nemes érzelmek hordozója, és cselekedeteiben nem a hirtelen indulatok játszáka a főszerepet.

A fentiekben azt láthattuk, Dionysios miképpen kísérli meg leküzdeni vágyakozását. A továbbiakban figyeljük meg a szerelembeesés bonyolult problematikáját. Dionysiosnak, a nőkedvelő, művelt férfinak az első pillanatban a szépséges Kallirhoé Aphroditét juttatja eszébe (II.3.6), és Homérost idézi (II.3.7), így emberfeletti magaslatokba helyezi az ismeretlen nőt. Később is annyira gyönyörűnek látja, hogy tengerből kiemelkedő nimfának vagy Néreisnek gondolja (II.4.8). A hangjában pedig lant dallamát vagy valamely istennő hangját véli felfedezni (φωνη θεια, ... μουσικον ... κιθαρας, II.3.8). Az író ecseteli, ahogy a szerelmes Dionysios gondolataiban visszajátssza első találkozásuk momentumait: megjelenik előtte a nő arca, a haja, ahogy hátrafordult, ahogy ránézett, a hangja, az alakja, a szavai s a könnyei (II.4.3).

²⁰⁶ Nem vonatkozik rá a házasságtörés törvénye.

²⁰⁷ Szilárd jelleme kap hangot szóbeli fellépésében is, mikor Mithridatés fenyegetéseire nem vonja vissza vádjait (V.7.9).

Ezután Dionysios szerelembeesését és vívódásait lépésről lépésre nyomon követhetjük. A szerelem betegségének minden tünetét láthatjuk Dionysiosnál: sóvárog Kallirhoé után, emésztí miatta a bánat (λυπουμενος, II.6.1, ερριμενος υπο λυπης, II.7.4), már kezd lesoványodni (II.7.4), és legszívesebben véget vetne életének (II.6.2, III.1.1). Megfigyelhetjük, ahogy az értelem higgadt érvei és egyre féktelenebb érzelmei között őrlődik (αγωνα λογισμου και παθους, II.4.4), (II.4.4–5). Nemrég elhunyt feleségét gyászolja, mikor hirtelen fellobban Kallirhoé iránti szenvedélye, s e két külön érzelmek újabb konfliktus helyzetet teremtet. Jellemző a regény lélekábrázolási korlátaira, hogy az író ezen a ponton nem bocsájtkozik részletekbe. A hős tépelődik azért is, hogy tekintélyes ember lévén beleszeret egy szolgálóba, aki törvényesen nem tartozik udvarához. Dionysios az is bosszantja, hogy úgy szenved mint egy fiatal (παιδαριου πραγμα πασχων, II.4.5), akármennyire nem akar éretlennek (μειρακιωδης, II.4.1) és könnyen megvethetőnek látszani (ευκαταφρονητος, II.4.1).

Dionysios szerelme fokozatosan elmélyül. A szerelmi szenvedély féktelensége és önpusztító gondjai közepette lassan kialakul Kallirhoéhoz fűződő gyengéd kötődése. A gondoskodás apró lépésekben halad és meghitt kapcsolathoz vezet, ami kölcsönös megismerést von maga után. Dionysios kóstolót küld a lakomából, s meghagyja a szolgának, csak azt mondja, Dionysiostól, nem az úrtól (II.4.2), mivel tudja, hogy Kallirhoé nemes származású nő, s nehezen viseli a kényszerű szolgáló állapotot. Aphrodité templomában csodálja Kallirhoét, (II.5.4), még a neve is tetszik neki (II.5.6), lenyűgözi értelme (εθαυμασεν το φρονημα, II.5.9), s magával ragadja meggyőző beszédstílusa (II.6.1). Amikor Kallirhoé sírva fakad, Dionysios is könnyekig hatódik (II.5.7). Kíváncsian kérdezőgeti és biztatja, hogy nyíltan beszéljen magáról (αιτουμαι, διηγησαι τα σεαυτης, II.5.8, II.5.9–10). Mikor Dionysios szerelmet vall, „a legdrágábbnak” nevezi (φιλατη παντων, III.2.3), köszönetet mond a döntéséért (III.2.2–3) és esküvel fogad szerelmet (III.2.5). Imájában is értesedezik (III.8.3–4). A kezdet kezdetén Kallirhoé szépsége keltette fel érdeklődését, később viszont kapcsolatuk egyre bensőségebbé válik, főként Dionysios számára. A gyermekek, Kallirhoé hálátlansága, saját féltékenysége, és mindennek előtt a váratlan

események mélyítették érzelmeit (συνηθεια, τεκνων, ευεργεσια και αχαριστια και ζηλοτυπια και μαλιστα το απροσδοκητον, V.9.9) – mondja az író. Néhány részlet segítségével észrevehetjük, mennyire jól ismeri Dionysios a feleségét. Mikor azt szeretné, hogy Kallirhoé végleg elfelejtse Khaireast, sikerül kedvére való érveket találnia (IV.1.3, IV.1.5). Az a tulajdonsága sincs rejtve előtte, hogy természeténél fogva nem viseli el, ha becsapják (εικος αγανακτησαι την γυναικα ως εξηπατημενην, V.4.13). S ennek megfelelően tapintatosan vázolja előtte a tárgyalás részleteit (V.5.1). Dionysios érzéseit és hozzáállását illetően tehát részletes bemutatást ad a szerző. Ha Khaireas és Kallirhoé szerelmének leírásaival hasonlítjuk össze, azt állapíthatjuk meg, hogy a szerző több figyelmet szentel a Dionysios és Kallirhoé közti viszony kialakulásának.

A nemes férfi a szerelem érdekében mindenre képes. A gondoskodás zászlaja alatt síkra száll Kallirhoéért és a harcban szövetségesévé Plangónt, a házvezetőnőjét teszi. Féltett kincsként bízta rá Kallirhoét és két feladatot jelöl ki: egyrészt tekintse úrnőjének, minden jóval halmozza el, másrészt kedvező színben tüntesse fel előtte urát. A hadjárat elkezdődik, s Plangón mesterkedései révén Dionysios sikert arat: először gyengéden megcsókolhatja Kallirhoét, ami után csak még jobban égeti a szerelem tüze (II.7.6–7). Plangón Kallirhoé másállapotát használja fel Dionysios vágyainak teljesüléséhez, tehát Kallirhoé meghódítása Plangón segítségével taktikus lépésekben halad előre.

A szerelem motiválja más esetben is. Phókas elmeséli történetét Khaireas bizonytalan haláláról. Dionysiosnak a legkedvezőbb az, ha Kallirhoé halottnak hiszi előző férjét. Meghagyja Phókasnak, hogy az eredeti történetből mit mondjon el nyilvánosság előtt. Kisebb torzításokat beiktatva végül is megszervezik, hogy Kallirhoé halottnak gondolja Khaireast (III.10.1–2). Dionysios Phókasnak meghökkentő megjegyzést tesz: „én magam nem parancsoltam volna meg, hogy megöld Khaireast, de ha így tettél, nem marasztallak el érte, uradhoz voltál hűséges” (εγω μεν ουκ αν σοι προσεταξα Χαιρεαν αποκτειναι, σου δε ποιησαντος ου μεμφομαι το γαρ αδικημα φιλοδεσποτον, III.9.12).

Dionysios elhajlásai közt tarthatjuk számon azt a jelenetet is, mikor Khaireas sírhelyét választják ki Kallirhoéval. Kallirhoé azt a helyet szemeli ki, amit Dionysios

magának szánt. Erre Dionysios irigykedni kezd Khaireas közelségére és ügyes érvekkel rábeszéli Kallirhoét egy másik sírhelyre (IV.1.5). Mikor kirobban az egyiptomi lázadás, hadba kell vonulnia minden perzsa alattvalónak, köztük Dionysiosnak is²⁰⁸. De mielőtt elindulna, nem felejt el megparancsolni egyik emberének: hitesse el Khaireasszal, hogy a Nagy Király neki ítélte Kallirhoé kezét (επενοησε τι στρα-τηγημα τοιουτου, VII.1.4).

Leónas Dionysioszt igen igazságos és törvénytisztelő emberként mutatja be Kallirhoénak (ανηρ δικαιοτατος και νομιμωτατος, II.5.3). És valóban Dionysios számára érték a törvény, ezért is tépelődik oly sokat a Kallirhoéval kötendő nász előtt. Az a célja, hogy törvényes keretek között, nyíltan, a város színe előtt vegye feleségül Kallirhoét (εν τη πολει φανερωσ κατα νομους εγημα, III.2.8). Kallirhoéval törvényesen Milétos polgárai előtt köt házasságot²⁰⁹, azonban a látszat mögül hiányzik a törvény: hiszen Leónas Kallirhoét egy kalóztól vette meg törvényes szerződés nélkül. Így tehát, ahogy Dionysios mondja magáról, „lopott áru felvenője” (III.2.7). A bírósági tárgyalást épp ezért veszíti el, mert házasságkötésének legalitása támadható és Mithridatés erre építi védekezését (ουχ κατα νομους αυτω γαμηθεισης, V.7.3). Következésképpen Dionysios a törvény tiszteletében kárt vall. A szerelemért hazugságokba bonyolódik, amelyekért felelnie kell a bíróságon²¹⁰. A tárgyaláson Mithridatés pontról pontra dönti meg Dionysios csalásait. Mivel illegális úton vette feleségül Kallirhoét, a házasság eredendően pusztulásra van ítélve. Az író nem használja a νομιμωτατος jelzőt Dionysiosra, ez csupán Leónas szavaiban fordul elő. Az írónak, a mindent ismerő narrátornak a jellemzése viszont mindenkor helytálló. Így Dionysios szavai és tettei alapján azt mondhatjuk, hogy ábrázolása nem egyértelműen a törvénytisztelő embert tárja elének ezekben az esetekben.

²⁰⁸ Eredeti elképzelése nem válik valóra, vagyis katonai teljesítménye révén sem nyerheti el Kallirhoé kezét. Katonai pályafutása során igyekszik kivívni a király tetszését (φιλοτιμος). Ragyogó sikert arat (εργον θαυμαστον, VII.5.13), a királytól kinevezéseket és ajándékokat kap (ευεργετην, VII.5.15, πρωτος ευεργετης εις οικον βασιλεως, VIII.5.12). Az ütközetek során bátran az élen harcol (VII.5.13), és az író nemes gondolkodását jelzi: „egyik legszebb értéknek a bátorságot tartja” (ου παρεργον την αρετην τιθεμενος, αλλα των καλλιστων αξιων VI.9.1–3).

²⁰⁹ A házasság jogi szerkezetéről l. Modrzejewski 1981.

²¹⁰ Dionysios világos és logikusan felépített beszédet mond, melynek szerkezete προοιμιον V.6,1–5, διηγησις V.6,5–8, αποδειξις V.6,9–10, επιλογος V.6,10 (Ferrini 1991, 36–37). Beszédekről l. Laplace 1997.

Dionysios szerelmi vesztésként búcsúzik²¹¹. Ez a végkifejlet több szempontból is a regények idealista felfogását tükrözi. Alapvető elvárás a fiatalság: a fiatal szerelemnek és a házasságnak össze kell kapcsolódnia. Valamint a regényekre jellemző az a nézet is, hogy a szerelem egyszeri és megismételhetetlen, ennél fogva – akárcsak a születés vagy a halál – egyszer történhet meg az életben. Bár Dionysios gyengéd érzelmi kötődése értékeket hordoz, a regény felfogása szerint ez a frigy csak múlandó lehet. Dionysios bensőséges érzelmei nem élhetnek a regény keretein belül, a mű értékrendje miatt pusztulásra vannak kárhoztatva. Kharitón műve tehát szilárd értékrendet képvisel: a törvényes házasság a teljes élet alapfeltétele.

Dionysios nemes származású, ami köti az őseihez és a múltjához. Gondos neveltetése révén biztosítja műveltségét és erényes magatartását, ez azonban nem állandó kincsesbánya, amely minden helyzetben megoldást kínál. A származás, ahogy Aristotelész megállapítja, nem formálja egy ember életének minden mozzanatát. Dionysios Iónia uraként valóban nemes férfi, uralkodik érzelmein, katonaként helytáll, hűséges a királyhoz és általában nagyon pozitív benyomást kelt viselkedése. Ennek ellenére pusztán előkelő gyökerei, illetve abból eredő erényes magatartása és műveltsége nem mindenkor fegyverei. Amiképpen kiváló jelleme és származása ellenére Dionysios is megbotlik néhányszor. A nemes származás lehetőségeket ad, de nem óv meg a botlásoktól, a felelősség személyes elemét nem lehet kiiktatni.

Dionysios alakjában egyszerre mutatkozik meg az időtlen értékeket hordozó *παιδευμενος ανηρ* és az ember, akiben indulatok, szándékok és érzelmek összetett módon hatnak, s ez befolyásolja a jónak ítélt értékek megvalósítását. Dionysios ábrázolása nem véletlenszerű: jellemzésében tudatosságot lehet felfedezni. A jelzők, a szóbeli fellépések és az író narratív megjegyzései összefüggnek egymással és hol összjáték, hol ellentmondás révén alakítják ki előttünk Dionysios karakterét. Kharitón tanító szándéka az özvegy szerelmes alakjában is szembeütő: ha túllépi a törvény által megszabott kereteket, s az értékek és a cselekedetek közt szakadék

²¹¹ Alvares Euripidész Alkésztis című darabjából idéz egy jelenetet, amelyben Alkésztis kéri Admétost, hogy a gyermeküknek ne legyen mostohája, s Kallirhoé ugyanerre kéri Dionysioszt (VIII.4.5). Ahogy Admétos is, ugyanúgy Dionysios is siratja elveszett szerelmét. Khaireas és Artaxerxész hibáznak, de lehetőségük van helyrehozni tévedéseiket, velük ellentétben Dionysios, özvegy emberként nem térhet vissza előző feleségéhez, s ő marad a vesztes (Alvares 2002, 114–115).

támad, veszteség érzését kell átélni. Figyelmeztet arra is, hogy a lehetőségek megvalósulását a helyes vagy helytelen választás nagyban befolyásolja.²¹²

²¹² Vö Ruiz-Montero 1991, 1037.

3. Kallirhoé

A regény királynője Kallirhoé²¹³, aki szépségben istennőkkel kelhet versenyre. Hűsége Pénélopét idézi, alakja Aphroditére emlékeztet, s a gyönyörű nő bajt kever, akárcsak Helené. A regények hősnőihez hasonlóan nemes származású, rendkívül fiatal és csodaszép. Alakjának elemzésekor először a származását, korát és külső megjelenését vesszük szemügyre, azután belső jellemét vizsgáljuk meg.

Kallirhoé előkelő származásáról a regény első lapján értesülünk. Hermokratés lánya, tehát az athéniek felett diadalmaskodó, híres hadvezértől örökli nemesi címét (Ερμοκρατηςο Συρακοσιων στρατηγος, ουτος ο νικησας Αθηναιους, ειχε θυγατερα Καλλιρροην, I.1.2). A *Hermokratés lánya* fordulat hol Kallirhoé magas társadalmi rangját, hol a nemes nőhöz méltatlan helyzetet foglalja magában. Kallirhoé rabszolga Milétosban, azonban ura, Dionysios előtt büszkén mutatkozik be: „Hermokratésnek, a szürakúzabeliek hadvezérének vagyok a lánya” (θυγατηρ Ερμοκρατους του Συρακοσιων στρατηγου, II.5.10). Így kiváló gyökerei alapján egyenrangú félként állhat Milétos első embere előtt. Polykharmos Mithridatés kérdéseire válaszolva, elárulja Kallirhoé kilétét, s a lány elsőrangú származását Hermokratés nevével igazolja (θυγατρος Ερμοκρατους του στρατηγου, IV.2.12). Khaireas a fáraó udvarában feleségének kiemelkedő rangját Hermokratés érdemeivel mutatja be (VII.2.3). Ugyanez a szókapcsolat a társadalmi helyzetéhez illő körülmények hiányát is érzékeltetheti. Thérón foglyaként kénytelen elhagyni hazáját, s Athén felé hajózik a tengeren. Kallirhoé ezzel a fordulattal hangsúlyozza, mennyire távol kerül mindattól, amit a hadvezér lányának társadalmi helyzete jelentett. S így siratja sorsát: „engem Hermokratés lányát eladtak” (I.14.10). Dionysiosszal útra kell kelnie Babilónba, s az Euphratés partjához érve, visszaemlékszik balszerencséjére: „Hermokratés lányát

²¹³ Khaireas Καλλιρροη (III.3.15), Καλλιρροην την εμην, IV.3.8) Dionysios (Καλλιρροη (V.2.8). Az író Καλλιρροη-nak szólítja (V.1.1, V.3.10).

Az író és más szereplők nagyon gyakran a γυνη megjelölést használják feleség vagy nő értelemben.

A, az író: την γυναικα, II.3.9, IV.1.2, IV.4.2, VIII.1.11), της γυναικος (II.1.1, II.5.9, III.7.4, III.7.7, III.7.6, III.9.4, IV.1.8, IV.7.5, IV.6.2, V.1.1), την γυναικα την καλην (IV.6.7), γυνη (III.10.1, III.10.3, IV.7.6, V.2.6, V.2.7), τοιαυτης γυναικος (IV.1.12), τη γυναικι (III.4.4)

B, más szereplők: Mithridatés: γυναικος (IV.3.8, IV.4.2, V.4.9), Leónas γυναικα καλλιστην (II.1.3), katonák ω γυναικος μακαριας (VIII.1.11), Dionysios την γυναικα (V.6.2), της γυναικος (V. 6.7).

eladtak” (ἡ Ἑρμοκρατους θυγατηρ ἐπραθην, V.1.5). Thérón keresztrefeszítésekor az író ismét megjegyzi ezt az eseményt: „Thérón a keresztről arra a tengerre nézett, amelyen a nagy Hermokratés lányát fogolyként hurcolta el” (αἰχμαλωτον εφερε την Ἑρμοκρατους θυγατερα, III.4.18). A perzsa Nagy Király udvarában bíróság elé idézik, és ezekkel a szavakkal fejezi ki, mennyire nyomorúságos az állapota (Ἑρμοκρατους θυγατηρ κρινεται, V.5.4). A Hermokratés lánya szerkezet a helyzet szokatlanságát és Kallirhoé kétségbeesését tükrözi, s a fokozatos távolodás kifejezőjévé válik, amit a főhősnőnek át kell élnie a regény kalandjai során.

Származásának fontos eleme nemzetisége. Erre vonatkozóan különféle adatokkal találkozunk, amelyek általában görög voltára utalnak. A regény első paragrafusában az író „Szicília ékessége” (αγαλμα της ολης Σικελιας (I.1.1) és „szürakúzai hadvezér lánya” (Ἑρμοκρατης ο Συρακοσιων στρατηγος, I.1.1) szóösszetételekkel határozza meg szülőföldjét. Thérón sibirisi úrnő szolgálójaként adja el rabszolgának Milétosban (I.12.8). Ezután Leónas (Συβαριτιν, II.1.9) és Dionysios (II.5.5) tévesen sibirisi nőnek tekintik, míg Kallirhoé fel nem fedt előttük az igazságot (II.5.5). Feleségül megy Dionysioshoz, s a szürakúzabeli nő ezután milétosi lesz, ahogy az író „ἡ Μιλησια” (V.2.6) jelzővel teszi nyilvánvalóvá a változást. Mithridatés a perbeszédében utal kettős nemzetiségének problémájára: (Μιλησια ... Συρακοσια δοξατω, V.7.5). Azonban mind a sibirisi, mind a milétosi ideiglenes nemzetiség, Kallirhoé elsősorban szürakúzai görög nő, aki emiatt idegen Milétosban, de még inkább Babilóniában. A perzsa birodalomban a Király „szürakúzai görög” megjelölése (Ελληνις Συρακοσια, VI.3.5) és a perzsa hölgyek „görög nőcske” (γυναιον Ελληνικον, V.3.1) címzése idegen státuszát fejezi ki. Idegenségét jelzi a ξενη²¹⁴ melléknév ismételt előfordulása és Kallirhoé bizonytalansága az ismeretlen tájakon (παντα ξενα και ουκ εβλεπεν ουδε την συνηθη Πλαγγονα, II.3.9).

²¹⁴ Dionysios: τη ξενη, II.4.2, την ξενην, II.6.4, perzsa nők: της ξενης, V.3.1, Kallirhoé magáról: ξενη, II.5.7, III.2.4, perzsa király: το γυναιον το ξενον, VI.9.7.

Ahogy nemzetisége, úgy a regény folyamán társadalmi pozíciója²¹⁵ is sokszínű. Születésénél fogva Hermokratés lánya, s így Szürakúza legmagasabb köreihez tartozik. Rabszolgaként el kell szakadnia megszokott környezetétől, amit az új névszói szerkezetek is megjelenítenek: „újonnan vásárolt szolga” (az író: νεωνητου, II.1.1, II.2.3), (Leónas: την νεωνητον γυναικα, II.3.2, II.3.6), a „szolga” jelentésű δουλη szó (Dionysios, II.4.5), (Kallirhoé magáról, II.5.7, II.7.3) és a „pénzen vett” αργυρωνητον melléknév (Dionysios, II.3.7). Kallirhoé azonban nem valódi szolga. Erre következtethetünk az ευγενης szó felbukkanásából (Dionysios II.5.6, III.2.2), Plangón megjegyzéséből: „... majd akkor leszel igazán szolga” (δουλη ακριβως, II.10.7) és a megszólításokból. A δεσποινα²¹⁶, κυρια²¹⁷ és a tiszteletteljes ω γυναι²¹⁸ címzések igencsak szembetűnőek, hiszen Kallirhoé ekkor rabszolga, mégis úrnőként tisztelik. Plangón az első találkozáskor szolgálókat biztosít számára (εχεις θεραπαινιδας, II.2.2), mielőtt Dionysios megparancsolná, hogy Kallirhoét úrnőnek szólítsa és ennek megfelelő bánásmódban részesítse. A megvásárolt rabszolgát Dionysios feleségül veszi, s ekkor ténylegesen milétosi úrnővé válik. A templomszolgáló így meséli a változást: „szolga volt, de úrnő lett” (δουλη ... κυριαν, III.6.4), „az egész birtok úrnője” (δεσποινα των χωριων τουτων, III.6.5). Dionysios a gyermek születése után megtisztelve feleségét, a ház úrnője címmel egészíti ki fokozatait (δεσποιναν της οικιας, III.7.7)²¹⁹. Ezzel párhuzamosan Kallirhoé a perzsa birodalom alattvalója is, amit jelez Stateira (δουλην, V.3.2) és Artaxatés (η δουλη, VI.7.6) szóhasználata. Társadalmi helyzete szerint tehát nemes nő, rabszolga, Milétos úrnője, a birodalom polgára és ezen túl több alkalommal fogoly. Legelőször Thérón foglya (αιχμαλωτον, III.4.18), majd Dionysios udvarában magát rabnak nevezve könyörög szabadságáért (αιχμαλωτον,

²¹⁵ A nők társadalmi helyzetéről a Kr.e. V. században és a hellenesztikus korban l. Johné 1996. 151–158, Pomeroy 1975; Gould 1980; Pomeroy 1991; Patterson 1991. A nők életéről és társadalmi helyzetéről l. Cohen 1989.

²¹⁶ A helybeli asszonyok úgy viselkednek, mintha úrnőjük lenne (ως δεσποιναν, II.2.1).

²¹⁷ Plangón (II.7.2).

²¹⁸ Plangón (II.5.2, II.10.1,10.3, II.10.6), Dionysios (II.5.4), (II.5.6, III.2.1), Leónas (II.3.6), helybeli nő (II.2.6).

²¹⁹ A nők hagyományos szerepköreibe tartozik a ház felügyelete és a családi tűzhely melegének őrzése (Gould 1980, 57).

II.5.11), s végül Arados szigetén Khaireas hadifoglyaként sínylődik (αιχμαλωτων, VII.6.7). Kallirhoé gyakran érzi magát egyedül álló, magányos nőnek például Dionysios birtokán (γυνη μονη, III.2.4) vagy úton Babilón felé (μιας γυναικος, V.1.4)²²⁰. Azt mondhatjuk, hogy bejárja a társadalmi ranglétra alapvető lépcsőfokait, s eközben hallhatjuk, amiképpen mindezt átéli.

Úgy tűnik, szépsége révén túllép pozícióin és mindenféle társadalom felé emelkedik. Bármilyen körülmények közé kerül, szépsége miatt, mint egy királynőre, vagy istennőre néznek fel rá. Dionysios első találkozásukkor azt gondolja, hogy az istennő áll előtte és könyörögni kezd hozzá (ω Αφροδιτη, II.3.6). Így folytatja: talán egy nimfa vagy Néreis jelent meg (μια Νυμφων η Νηρηιδων, II.4.8), s egyre csak isteni lényekkel hozza kapcsolatba (την γυναικα και σεβασμιωτερας η κατα ανθρωπον ομιλιας, II.4.9). Kallirhoé a szerelem istennőjének szentélyéből lépked a tenger felé, s a hajósoknak olyan érzése támad, mintha nem is földi ember, hanem maga Aphrodité közeledne (III.2.14). Az emberek azt találgatják, ki lehet Dionysios menyasszonya, s úgy képzelik: vagy tengeri Néreis vagy istennő (III.2.15), de mikor feltűnik, mindenki azt kiabálja: „Aphrodité a menyasszony!” (Αφροδιτη γαμει, III.2.17). Leónas a tanácstalan Kallirhoé segítségére sietve, kikíséri a templomból, s az emberek önkéntelenül is követik a rabszolgalányt, akit természetes szépsége mintegy királynőjükké tesz (δεσποινη υπο του καλλους, II.3.10). Khaireas megtudja, hogy Kallirhoé eltűnt a sírból, és arra gyanakszik: istennő volt a felesége (θεαν, III.3.5). A Király is úgy látja, hogy Kallirhoé képében valamelyik isten szállt a földi halandók közé (θεων ... η γυνη, VI.3.5). De nemcsak férfiaknak tűnik csodálatosnak. Milétosban az egyik helybeli asszony is Aphroditéhez hasonlítja: „mikor Aphroditét meglátod, azt hiheted, hogy magadat látod” (... θεασαμενη την Αφροδιτην εικονα βλεπειν σεαυτης, II.2.6). A perzsa királynő, Stateira szintén Aphroditét látja benne (δοξασα Αφροδιτην εφεσταναι, V.9.1). A környezete azonban hiába emeli az égiek társaságába, Kallirhoé csak szerencsétlen nőnek tartja magát (την ουδε ανθρωπον ευτυχη, II.3.7, γυναικα δυστυχη, VI.5.6,

²²⁰ Ez a megjelölés az első esetben társadalmi helyzetét jelöli, második alkalommal azonban lelkiállapotára utal.

VI.5.10). Egyszerre lehetünk szemtanúi az emberek reakcióinak és Kallirhoé belső egyéni érzéseinek, ami miatt együtt érzünk a csodálatos főhősnővel.

Kallirhoé családi állapota szintén változatosságot mutat. Elsőként hajadon, Hermokratés lánya²²¹. Szürakúza népe férjhez adja a város egyik előkelő fiatalemberéhez, Khaireashoz (I.1.11–16), s ekkor feleség lesz. Kallirhoé magát Milétosban árvának nevezi (ορφανην, II.5.11), ahol eladták rabszolgának és emiatt kényszerű változás lép fel családi körülményeiben. Akarata ellenére férjhez kell mennie Dionysioshoz²²² (Διονυσίου γυνή, III.6.5), (Khaireas szerint: αλλου γυναικα, III.6.6), viszont szíve mélyén Khaireas feleségének érzi magát (Χαιρεου μονου γυνή, II.11.1). Újabb családi szerep: a fiatal lányból anya lesz²²³. Amikor megszületik a gyermek, az író megjegyzi a változást: nagyobb lett és erősebb, többé nem lány, hanem asszony (κρειττων ... μειζων, ουκετι κορης ... γυναικος (III.8.3). Elterjed Khaireas halálhíre, ünnepélyesen eltemetik az ifjút, s Kallirhoé egyszerre Dionysios felesége és Khaireas özvegye.

Pontos életkorát nem tudjuk, de zsenge korára következtethetünk a gyakori „gyermekem” megszólításból²²⁴ és a „fiatal lány” megjelölésből (παρθενος²²⁵, κορη²²⁶, μειραξ²²⁷). A fentiekben vázolt adatok alapján megállapíthatjuk, hogy Kallirhoé megfelel a regény alapvető műfaji követelményeinek: nemes származású és nagyon fiatal. A harmadik elvárás a szépség: ebben sem marad el a többi hősnőtől.

Legendás szépsége a regény mozgó elemek. Sorra beleszeretnek türannoszok fiai, magasrangú kormányzók, de vonzerejének még a perzsa Király sem tud ellenállni. Kharitón igen változatos szerkezetekkel festi meg Kallirhoé portréját. Egyszerűbb jelzős kapcsolatokról kezdve, fennkölt hasonlatokon át, homéroszi idézetekig terjed az írói eszköztár. Különleges adottságát szemlélhetjük a szerzői kommentárokból, Kallirhoé véleményében, és a szereplők arckifejezéseiben.

²²¹ την θυγατερα anyja (III.4.2), Hermokratés (III.4.16).

²²² A férjzett nő jogi helyzetéről és jogi procedúrákról vö. Patterson 1991.

²²³ Plangón: γυναικος μητρος (II.9.1, II.10.8), την μητερα (II.10.4), Kallirhoé magát anyának nevezi (II.9.3), (II.9.4), (II.11.2), Dionysios anyaként beszél Kallirhoéről (την μητερα, III.8.4).

²²⁴ Plangón: ω τεκνον (II.2.1), ω τεκνον (II.8.6, II.11.6), anyja (III.4.2), Hermokratés (VIII.6.8), templomszolga παιδιον (III.9.1).

²²⁵ παρθενου (I.1.2, I.1.7, I.1.8, I.1.14, I.1.15).

²²⁶ την κορην (I.3.1).

Számtalanszor találkozunk rövidebb jelzős szerkezetekkel. Az író így jellemzi szépségét: „nem emberi” (ουδε ανθρωπινον το καλλος, I.10.7), hanem inkább „isteni” (καλλος ουκ ανθρωπινον αλλα θειον, I.1.1), „igen ragyogó és királyi” (επιφανεστερον και βασιλικωτερον το καλλος, IV.7.5). Artaxatés szintén az „isteni” jelzővel fejezi ki Kallirhoé bájait (καλλος θειον, VI.5.2). A θειος jelző mellett gyakori a καλος melléknév. Az író ezzel a szóval „szép arcát” emeli ki (καλον προσωπον, VI.7.1), „a legszebb nőnek” (καλλιστη γυναικων, V.1.1), „szép nőnek” (την γυναικα την καλην, IV.6.7), „a legszebb ióniabeli nőnek” (καλλιστην επι της Ιωνιας, IV.6.7) nevezi. Leónas a legszebbnek tartja (γυναικα καλλιστην (II.1.3), Stateira „a szép Kallirhoéként” említi (Καλλιρροην καλην, V.3.2), Thérón pedig „a legszebb szolgálólánynak” gondolja (καλλιστην αβραν, I.12.8). A καλος melléknév rokonértelmű párjaiként az ευμορφος és μεγας jelzők fordulnak elő (γυναικος ευμορφου, VI.9.5), (η γυνη μεγα, V.1.8). Kharitón „a természet nagy alkotásának” nevezi Kallirhoét (το μεγα της φυσεως κατορθωμα, IV.7.5). Rhodoguné és Kallirhoé közt zajló szépségverseny győztese a szicíliai nő, s ez a „τω κρειττονι” (V.3.9) jelzőben nyilvánul meg. A szerző Khaireas temetésén is ezzel a melléknévvel ábrázolja a hősnőt, aki vonzerejével felülmúlt minden várakozást (κρειττων (IV.1.8). Artaxatés (VI.5.3) és az író „a híres név” szóösszetétellel utal (το περιβοητον ονομα, IV.7.5, ενδοξοτεραν, IV.7.5), arra, hogy mennyire elterjedt a gyönyörű Kallirhoé híre. Az író választékosabb fordulatai: „ragyogó arccal” (αστραπτουσα τω προσωπω, IV.1.8), „meztelen karokkal” állt Khaireas temetésén (παραγυμνουσα τους βραχιονας, IV.1.8). Egy alkalommal megemlíti: „fehér és érzékeny volt bőrének felszíne” (χρως λευκος, τρυφερα δε σαρξ ... , II.2.2–4).

Jellemzése nem merül ki jelzős szókapcsolatokban, hanem Kharitón tovább lép és istennőkkel, mitológiai hősnőkkel állítja párhuzamba Kallirhoét. Artemishez

²²⁷ II.10.7.

(ὥσπερ Ἀρτεμιδος, I.1.16), az alvó Ariadnéhez²²⁸ (ὥστε Ἀριαδνη καθευδουση, I.6.2), és magához Aphroditéhez hasonlítja (αυτης Αφροδιτης, I.1.2, II.5.7, III.2.17). Az emberek előtt Néreis vagy istennő benyomását kelti (Νηρηις, θεα, III.2.15). Dionysios első pillantásra Aphroditét látja benne (II.3.6), majd azt gondolja: valamely nimfa vagy Néreis emelkedett ki a tengerből (II.4.8). Szerелеmittasan úgy látja, Helené sem lehetett szebb Kallirhoénál (II.6.1). Az a hír terjedt el róla, hogy szépsége Ariadné és Lédát is felülmúlja (οιον ουδε Ἀριαδνης ουδε Ληδας, IV.1.8) és gyermekével a karján gyönyörűbb, mint Artemis vagy Athéné (III.8.6). Minden dicséret és csodálat ellenére Kallirhoé egyre csak átkozza szépségét (καλλος επιβουλον, VI.6.4), (το δυστυχες καλλος VII.5.3), minden baj forrásának (παντων κακων αιτιον, VI.6.4), és pusztulás okozójának tartja (ολεθρου αιτιον, VII.5.3).

A jellemzésben mindenképpen a homérosi idézetek jelentik a legmagasabb szintet. Kiemelt helyet foglalnak el a regényben, mivel a mű kulcsfontosságú pillanatait teszik feszültebbé vagy ünnepélyesebbé. Khaireas temetésén Kallirhoé szemképrázatosabb, mint a fehérkarú Héra vagy a szépbokájú Leukothea (υπερ την Λευκωλενον και Καλλισφυρον, IV.1.8), (Ilias 1.58, Odysseia 5.333, Hébé Od. 11.603). Elindul Babilóniába Dionysiosszal, amikor az Euphratés partjához ér, a görög civilizáció határán megáll egy pillanatra, s ekkor az író alakjának lefestésére Homérost idézi (Ἀρτεμιδι ικελη, η χρυσειη Αφροδιτη (IV.7.5), (Pénélope, Odysseia, 17.37). Kharitón tehát görög istennők és hősnők szellemét éleszti fel, így a görög nő ezzel az örökséggel indulhat el utazásának legtávolabbi pontja felé, hogy szépségével, kifinomult viselkedésével és gyors észjárásával meghódítsa a perzsa világot is. A bírósági tárgyalás a regény csúcspontja, a történet legdrámaibb pillanatában pedig szebb, mint Helené²²⁹ (Ilias, 3.146). Talán nem véletlen ez az

²²⁸ Cueva Plutarkhos nyomait véli felfedezni Kallirhoé kalandjaiban, melyek Théseus és Ariadné történetével állíthatók párhuzamba, így újabb történelmi forrás tanújeleit fedezhetjük fel (Cueva 1996).

²²⁹ Helené alakjával több párhuzam is megfigyelhető (Laplace 1997, 63), Euripidés Helené című darabjával is (Laplace 1980, 86–90). Kharitón az eredeti iliaszi történetet használja fel, azzal a különbséggel, hogy beiktat egy negyedik szereplőt, Mithridatést, s Fusillo véleménye szerint egy mitológiai történetnek ez a fajta feldolgozása másodrangú irodalmi alkotásra vall (Fusillo 1989a, 28).

utalás a trójai háborút kirobbantó szépségre²³⁰.

Kallirhoé páratlan külsejének érzékeltetésére a szerző alkalmaz még egy technikát. Képletesen a „kamera” nem Kallirhoéra irányul, hanem a környezetére és azt mutatja, milyen hatást vált ki az emberekben. A főhősnő helyett a kedveskedő milétosi asszonyok állnak középpontban (ως δεσποιναν, II.2.1), vagy az emberek, amiképpen követik Kallirhoét, mint egy királynőt (υπο του καλλους δεσποινη, II.3.10). Nem Kallirhoé arcát mutatja az író, hanem Dionysioszt, aki térdre akar borulni előtte (II.3.6) vagy Mithridatést, ahogy elnémul és elesik Kallirhoé láttán (IV.1.10). Khaireas temetésén azt örökíti meg, ahogy „néhányan elfordítják a fejüket, mintha a nap sugarai a szemükbe sütnének, mások letérdelnek előtte, és még a gyerekek is a hatása alá kerülnek” (IV.1.9). Úton Perzsia felé, azt látjuk, hogyan ünneplik Kallirhoé szépségét: „Az utcák tele voltak emberekkel, akik azért rohantak ki, hogy Kallirhoét lássák” (IV.7.6) és csodálják (παντας εδημαγωγει το καλλος, V.1.8). A törvényszéken annak lehetünk szemtanúi, ahogy az emberek elhallgatnak és ámulnak Kallirhoé láttán (οφθεισα δε θαμβος εποιησε και σιωπην, V.5.9, Od.1.366). Arados szigetén azt figyelhetjük meg, hogy Khaireast, a hajóparancsokat éltetik, azonban mikor „Kallirhoé megjelenik, minden tekintet felé fordul” (VIII.1.11). A szerző Kallirhoé feltűnésének nem mindennapi hatását ragadja meg és így közvetve ábrázolja különleges adottságait²³¹.

Kallirhoét, a szép nőt, egyre-másra tárgyakkal azonosítják: kincs, dísz, ajándék, letét vagy zsákmány. Az író Szicília kincseként és díszeként mutatja be (χρημα και αγαλμα, I.1.1–2, θαυμαστον χρημα, I.1.1). Thérón eladja Kallirhoét rabszolgának, s a lány úgy érzi magát mintha „egy bútordarabként átadták volna ...” (ως σκευος, I.14.9). Thérón a busás zsákmány részeként kezeli a gyönyörű nőt (των ενταφίων μερος, I.9.6), aki minden aranynál és ezüstnél többet ér számára (της γυναικος τιμιωτερον καλλος, I.9.6). Az egyiptomi katona a hadizsákmányhoz sorolja (το καλλιστον των λαφυρων, VIII.1.6). Leónas árucikként üzleti értékét

²³⁰ Haynes szerint a homérosi idézetek alkalmazása alapján azt állapíthatjuk meg, hogy Kharitón irodalmi képességei talán nem olyan alacsony szintűek, mint ahogy legtöbbször gondoljuk (Haynes 2003, 49).

²³¹ Az indirekt ábrázolásmódról l. Helms 1966, 43.

határozza meg (ταλαντον γυναικα, II.1.4). Dionysios a legértékesebb és legnagyobb vagyontárgyának nevezi (το μεγιστον και τιμιωτατον μου των κτηματων, II.6.4), akinek szépsége a Király kincseivel vetekszik (καλλος, την των βασιλεως χρηματων αξιαν, II.4.7), de számára még saját lelkénél és testénél is többet ér (των κτηματων, το τιμιωτερον εμοι σωματος τε και ψυχης, V.6.2). Dionysios Aphrodité ajándékának hiszi Kallirhoét (εξ Αφροδιτης δωρον, II.6.1). Az író megjegyzi, Aphrodité Khaireasnak szebb ajándékot adott, mint Parisnak (δωρον το καλλιστον ... VIII.1.3). A perzsa király „édes ajándéknak” és „gyönyörű jutalomnak” titulálja (δωρον το ηδιστον, το καλλιστον αθλον (VII.5.15), mikor feleségül adja Kallirhoét Dionysioshoz. Az író a per alatt megjegyzi, Kallirhoé vagyis „a jutalom” jelenléte még feszültebbé teszi a férjek közti versenyt (το αθλον, V.8.4). Az író „a legszebb látványnak” tartja (θεαμα καλλιστον, III.8.6). Stateira „szép letétnek” nevezi (καλην παραθηκην, VIII.3.14). A nő, mint tárgy jelenik meg, amelynek anyagi értéke van, csodájára járnak, ugyanakkor kifejezi egyéniségét azáltal, hogy tudatában van az eseményeknek²³² és hangot ad gondolatainak, miközben otthonától elszakadva megpróbáltatások sorozatán megy keresztül. A nyomorúságos kalandok során kétségbeesik, elkeseredik, amit kísérnek a sírást²³³ és fájdalmat kifejező szavak. Kallirhoé lépésről lépésre távolodik el otthonától, és veszíti el a számára életbevágó értékeket. Thérón eladja rabszolgának, s mikor Leónas urának nevezi Dionysios, szembesülnie kell azzal, mit jelent elveszteni szabadságát (προς το ονομα του κυριου ... μεταμανθανουσα την ελευθεριαν, II.3.6). Ez rendkívül megalázó állapot a nemes nő számára. Gyermeket vár, s ekkor le kell mondania másik elengedhetetlen értékről, tisztaságáról (σωφροσυνην, II.11.5) (και τουτο μου ταις συμφοραις, ω Τυχη, II.8.6, II.11.5). A második házasságáról úgy nyilatkozik, hogy a korábbi csapásoknál is nehezebb elviselni (δευτερον γαμον ετι μου τουτων βαρυτερον, III.8.9), s mikor a perzsa király beleszeret, ezt mindennél nehezebb elszenvedni (παντων δε μοι βαρυτατον ο ερως ο βασιλεως,

²³² Haynes 2003, 47.

VI.6.4). Mikor elér hozzá Khaireas halálhíre, a reményt is elveszíti (ερημιας λαβομενη, χαμαι καθεσθαισα και κονιν της κεφαλης καταχεασα τας κομας σπαραξασα τοιουτων ηρξατο γων (III.10.4). Ezután ismét kétségbeejtő helyzetbe kerül, amikor el kell hagynia második otthonát, Milétost, átlépve a görög civilizáció határát idegenként kell a perzsa birodalomba érkeznie (V.1.3–4). Megaláztatásának következő lépése a bírósági idézés (V.5.2–4), s ekkor felsorolja mindazt, amit el kellett hagynia és, amit elveszített (VI.5.2–5). Artaxatés fenyegetéseire válaszolva azt mondja magáról: „ismerem a szenvedést” (εμπειρος ειμι του δυστυχειν, VI.7.8). Arados szigetén hadifogolyként a háborúval is szembesülnie kell (πολεμου πεπειραμαι, VII.5.3–4), tehát a helyzet számára egyre súlyosabbá válik a barbár tájakon (παντες αλλοτριτοι, παντες βαρβαροι, φθονουντες, μισουντες, των δε μισουντων χειρονες οι φιλουντες, VII.5.5). Végül az egyiptomi katona azt mondja, hogy vezére elveszi feleségül, ekkor teljesen kétségbeesik és mindent feladva meg akar halni (VII.6.7–8). Az elszakadást maga Kallirhoé is többször kifejezi: „álom és mese volt az életem, szolga és idegen lettem” (ονειρος η τα πρωτα και μυθος, ειμι δε νυν γεγωνα, δουλη και ξενη, II.5.7) vagy „elveszítettem igen boldog sorsomat” (εκ μειζωνων αγαθων κατεπεσον, III.2.3–4). Az elszakadást folyamatosan nyomon követhetjük az eseményekből, s megindítóbbá válik azáltal, hogy Kallirhoé kifejezi érzéseit és így könnyen együtt érezhet vele az olvasó.

Kallirhoé páratlan külsejéhez nemes jellem társul. Jellegzetes belső tulajdonságai átívelnek a regény fejezetein, névszói szerkezetek, monológok és írói észrevételek formájában. Amint a következő epizódokban látni fogjuk, a nagy hadvezér lánya igen büszkén tud fellépni. Khaireas hűtlenséggel vádolja, azonban Kallirhoé felháborodva utasítja vissza az alaptalan rágalmazást. Az író megjegyzi: „hadvezér lányához illően, tele büszkeséggel” vág vissza Khaireás szavaira (φρονηματος πληρης, I.3.6). Milétosban Dionysios első pillantásra istennőnek képzei, azonban a rabszolga rászól urára: „ne gúnyolódj velem, s ne nevezd

²³³ τα δακρυα κατα των παρειων (II.5.7), (δακρυων επλησθη, II.2.6), (πηγην αφηκε δακρυων, II.3.6), (τα δακρυα, II.5.7), (κλαιουσα, II.11.5), (τα δακρυα, III.8.9), (πολλα ανεκλαυσε, V.5.1), (κλαιουσα, V.8.6), (μονον εκλαυσε, V.9.7).

istennőnek azt, aki még csak szerencsés halandó sem” (παυσαι μου καταγελων και θεαν ονομαζων την ουδε ανθρωπον ευτυχη, II.3.7–8). Dionysios azt feltételezi róla, hogy valamilyen szégyenteljes tett miatt kellett elhagynia hazáját. Megütközik szavain (ηγανακτησεν, II.5.8) és így szól: „ne sértegezz ...” (μη με υβριζε, II.5.8–9). A büszke görög nő, akár szolgasorban van, akár előkelő szürekúzi otthonában vagy barbár tájakon, újra és újra méltatlankodik az ellene irányuló jogtalan viselkedés miatt. Dionysios eltitkolta előle babilóniai utazásuk valódi célját, és ismerve felesége természetét, joggal tart attól, hogy megharagszik. (εικος γαρ ην και αγανακτησαι τη γυναικα ως εξαπατημενην, V.4.13). Artaxatés a Király szerelmi vágyait képviselve, leszólja Khaireast. Kallirhoé természetesen ezen is fennakad (ηγανακτησε, VI.7.9) és férje védelmére kel a Nagy Király legbizalmasabb emberével szemben is. Kallirhoé az előkelő nő büszke, s ez a tulajdonsága kisebb részletekben is felbukkan. Dionysios jól látja, hogy Kallirhoét nem hódíthatja meg egyszerűen ajándékokkal, mert fenséges lélek lakozik benne (της γυναικος το μεγαλοφρον, II.8.1), s Mithridatés is téved, ha arra számított, hogy szavakkal és kincsekkel célba érhet feleségénél (λογοις, χρημασι, V.6.7). Ugyanezt a tulajdonságot állapítja meg Khaireas az ismeretlen fogolylányról (aki Kallirhoé) (φρονημα ειναι της γυναικος ουκ αγεννες, VII.6.12). Kallirhoé méltóságteljesen vonul Khaireas és Polykharmos kíséretében, mikor Arados szigetén az emberek elé lép (εβαδιζε σοβαρα, VIII.1.12). Kallirhoé veleszületett tulajdonsága fejedelmi és önérzetes viselkedése, másrészt tudatában van nemes származásának és ezt büszkén vállalja. Férjhez megy Dionysioshoz, s szépen felöltözve, páratlan külsejével hazáját és nemzetségét akarja méltóképpen képviselni (πατριδα και γενος το καλλος ενομισεν, III.2.16). Amikor elkeseredik és már a halált választja végső megoldásként, akkor olyan módon meg akar halni, ami méltó Hermokratéshez, a dicső athéni győzteshez (τι γενναιον, Ερμοκρατους αξιον, VI.6.5). Azokban a napokban, mikor szolgasorban gyermeket vár, azon gyötrődik, hogy Hermokratés unokája nem születhet alacsonyrangú embernek²³⁴ (αλλ’ εγω τεκω δεσποτη τον Ερμοκρατους εκγονον, II.9.2). Ezekben a mozzanatokban áttételesen

²³⁴ A gyermek öröklí az anya jogi és társadalmi helyzetét (Egger 1994b, 263).

büszkesége és nemes származása nyilvánul meg.

A φρονημα szó nemcsak öntudatos természetét rejti magában, hanem szellemére is utal. Dionysios csodálja értelmét²³⁵ (εθαυμασεν το φρονημα, II.5.9), és beszédének meggyőző erejét (προσεστι δε αυτη και η των λογων πειθω, II.6.1). A mű több epizódjában is gyors felfogóképességéről tesz tanúbizonyságot. Thérón színes hazugságokkal próbálja vigasztalni, Kallirhoé nyomban átlát rajta, de félelmében úgy tesz, mintha nem tudná, mi zajlik körülötte. Azt mondja, nem bírja a tengert és fejét eltakarva sír (I.11.2). A kalózvezér újabb hazugságain is csak mosolyog (I.13.8–9), miközben tudja jól: eladták rabszolgának (I.13.10–11). És a színjátékot folytatva nagyszerűen alkalmazkodik a helyzethez, mikor „πατερ” (I.13.10) megszólítással felel Thérón „lányom” címzésére (I.13.8). És tudatlanságot színlelve, végül a zsiványokra bízva a halotti ajándékokat, azt mondván Thérónnak, csak a gyűrűjét akarja megőrizni (I.13.10–11). Hasonlóképpen elrejtí valódi érzelmeit, mikor a perzsa eunuchhal beszélget. Artaxerxés szavai szívébe hasítanak, de ez alkalommal is úgy tesz, mintha nem értené, miről van szó (την καρδιαν επληγη καθαπερ υπο ξιφους του λογου. προσεποιειτο δε μη συνιεναι, VI.5.6). Okosan érvel, s a perzsa főember felettébb csodálkozik, hogy valaki nem engedelmeskedett neki és teljhatalmú urának (VI.5.10). Dionysiosnak bemutatkozik, s – talán véletlenül, talán szándékosan – elhallgatja Khaireas nevét (II.5.11). Milétosban Dionysios feleségeként arról értesül, hogy két ifjú járt a közelben lévő Aphrodité-templomban. Ekkor csak megemlíti az eseményt férjének, mivel arra számít, hogy felébred benne a féltékenység és kinyomozza, mi történt (III.9.4). Emberismeretében nem csalatkozik, hiszen Dionysios valóban kideríti, ki volt a két ismeretlen ifjú. Khaireas féltékenységét kiválóan ismeri, ezért titokban ír búcsúlevelet Dionysiosnak (VIII.4.5–6). Meglepő új szerepe, férje tanácsadójaként is említésre méltóan lép előnk. Khaireas a hírnök kétségbeejtő szavaira tüstént felpattan és indulni akar, azonban felesége megállítja és jótanácsaival megfontoltabb cselekvésre inti Khaireast (που σπευδεις, ... πριν βουλευσασθαι, VIII.2.4). Khaireas másik átgondolatlan

²³⁵ A nők jellegzetes vonása a regényekben, hogy szolga vagy szabad, arisztokrata vagy egyszerű származású nő, mindannyian általában önállóan és szabadon gondolkoznak (una autonomia di pensiero, Furiani 1989, 45).

ötletét is helyes irányba tereli. Rhodogunét és Stateirat, a két legelőkelőbb perzsa hölgyet Kallirhoé szolgálainak szánja. Kallirhoé felismeri a helyzet lehetetlen voltát és lebeszéli férjét téves elképzeléséről (VIII.3.1–3).

Karakterének lényeges aspektusa büszkeségén és gyors észjárásán kívül civilizáltsága²³⁶. Amiképpen Dionysios a kulturált, görög férfi jelképe, úgy tölti be Kallirhoé ezt a szerepet a nők közt. A *πεπαιδευμενη*²³⁷ jelző két jelentésben fordul elő: önuralmát és szociális érzékenységét ábrázolja. Artaxatés szavaira reagálva legszívesebben kikaparná a csábító szemét, de uralkodik magán: eszébe jut, hol van, kivel beszél és okosan csak kitérő választ ad. „Művelt és visszafogott” (*πεπαιδευμενη και φρενηρης*, VI.5.8), s e két jelzővel az író jól összefoglalja, hogy kontrollálja Kallirhoé a viselkedését. Ez a tulajdonság alapvető kritérium a görög *παιδεια* megtestesítőjénél²³⁸. A *πεπαιδευμενη* jelző másik epizódban fejlett szociális viselkedésére utal. Stateirat vigasztalja, s az író megjegyzi, csak egy művelt görög nő alkalmas erre a feladatra (VII.6.5). Szociális képessége tűnik fel, mikor őt is bánat emészti, de Plangón kérésére kész könyörögni Phókas megmentéséért (II.7.2–3). S aztán örvendez a sikernek (*χαιρουσαν και σφοδρα ηδομενην επι τη δωρεα*, II.7.7). Arados szigetén Khaireas és Kallirhoé egymásra talál, de boldogságában nem felejtkezik meg barátnőiről, hanem boldogan viszi megmenekülésük hírért Stateiranak és Rhodogunének. A hirtelen jó hír miatt Dionysios megbénul, és úgy tűnik, meghalt. Ennek hallatán Kallirhoé sem marad könnytelen, és ő is siratja Milétos urát (*ουδε αδακρυτι*, III.1.3). Társadalmi tudása nyilvánul meg, ahogy egy-egy helyzetben a szabályoknak megfelelően viselkedik. Szolgáskorba kerülve, szolgál ruhát kér (*η δε ου πρεπειν ταυτα τη νεωνητω*, II.2.3, II.2.4), s tudja: a szolgának nincs szólásszabadsága (*ουδεμιαν εχω παρρησιαν*, II.7.3). Stateirat idézhetjük, aki így ecseteli Kallirhoé karakterét: „jellemé derék, mely méltó szépségéhez” (*χρηστον ... ηθος, και του καλλους αξιον*, VIII.3.14, *το δε ηθος Καλλιροης τοιουτον ην, ως μη δοκειν ειρωνευεσθαι εν μεγαλαις συμφοραις*, VIII.3.9).

²³⁶ Műveltsége mitológiai személyek említésében is nyomon követhető (II.5.11–12, II.5.6–7, II.3.7–8). A nők képzési lehetőségeiről és oktatásáról lsd Egger 1994b, Pomeroy 1977.

²³⁷ A *παιδεια* fogalmának megjelenéséről a női viselkedésben lsd Johné 1996, 162.

²³⁸ Haynes 2003, 50.

Belső világának harmadik sajátosságát az akragasi türannosz világítja meg; jellemzése szerint Kallirhoé „nyugodt természetű és tapasztalatlan” (ευσταθης και απειρος, I.2.6), (Dionysios: την σωφροσυνην και φιλανδριαν, V.6.7). Plangón ravaszságával összehasonlítva az író is hangsúlyozza ártatlanságát (πανουργιας απειρος δουλικης, II.10.7). Kallirhoé kétszer is áldozatul esik Plangón furfangjának. Ártatlansága megjelenik nonverbális viselkedésében is: gyakran elpirul, szégyelli magát, és bizonytalan. Szégyelli ébredező szerelmi érzéseit, melyeket el kell titkolnia (I.1.8). Például félénk és nem akar beszélni a fürdőbe milétosi új otthonában (μολις μεν και μη βουλομενην, πορηγαγε δε ομως εις το βαλανειον, II.2.2). Szégyellős a tömeg előtt is (αιδουμενη το πληθος, II.3.9), és tanácstalanná válik, mikor egyedül marad Aphrodité templomában. Meghallja Leónástól, hogy Dionysios az ura, lehajtja fejét és sír (κατω κυψασα, II.3.6). Dionysios kérdésére felel, ismét elpirul és lefele néz (ηρυθριασεν κατω κυψασα ηρεμα ειπιεν, II.5.5). Mikor Phókasért könnyörög, ugyanígy áll Dionysios előtt (κατω κυψασα ερυθρηματος ενεπλησθη μολις ... , II.7.5). A tárgyaláson feltűnik Khaireas, és ekkor a váratlan esemény miatt Kallirhoé áll zavartan és némán (τεθορυβημενη και αναυδος, V.8.3). A két férj közti heves vita után leszegzi tekintetét és sír (κατω βλεπουσα και κλαιουσα, V.8.6). Dionysios szerelmet vall, közelebb lép hozzá, s Kallirhoé elpirul (ερυθριασασα, III.2.3), (de gyengéden megcsókolja). Elmeséli Khaireasnak kalandjait, a milétosi eseményekhez érve, szégyellősen elhallgat (εσιωπησεν αιδουμενη, VIII.1.15). Stateiranak pirulva és titokban adja át a Dio-nysioshoz írt búcsúlevelet (ερυθριωσα, VIII.4.9). Ezekben a pillanatokban tapasztalatlanságát árulja el: nagy társaságban és idegen környezetben félénk. A fentebb bemutatott gyors és okos magatartása révén viszont bátor, talpraesett nőnek mutatkozott. A különböző tulajdonságok ellentmondásban vannak, másrészt a szereplő valóság-hű ábrázolásáról is szó lehet.

Kallirhoé keveset szerepel nyilvánosan, általában otthoni környezetben vagy Aphrodité szentélyében jelenik meg. Leónas elvezeti a tömegből, s utána visszatér megszokott lakrészébe (εις την οικησιν, II.4.1). Plangónal való beszélgetése után is elmegy és magában tépelődik gyermeke sorsán (εις το υπερωον, II.11.1). Otthon

várja Khaireast, aki féltékenyen ront rá (I.3.4, καθηστο επι της κλινης, I.4.11). Lakosztályában tartózkodik akkor is, mikor a szerelmes Dionysios hozzá siet (εις τα υπερωα, III.2.1). Leónas is elvezeti egy külön szobába (I.14.3), a perzsa udvarban is elkülönített lakrészen tartózkodik (εις την γυναικωνιτιν, VI.1.7). Artaxatés több alkalommal is egyedül találja (μονης, VI.5.1, μονην, VI.7.5). Szerelmi bánatát el kell rejteni (αιδουμενη καταφωρος γενεσθαι, I.1.8), s szobájában csendesen sírdogál (ερριπτο επι της κοιτης εγκεκαλυμμενη, κλαιουσα και σιωπωσα, I.1.14). Sokszor vágyik magányra, mivel érzelmeit csak titokban fejezheti ki. Amikor Khaireas halálhírét megtudja, szobája magányába menekül (εδραμεν εις τον οικον, III.10.3), hogy szabadon előtörhessen fájdalom (III.10.4). A reménytelen bírósági tárgyalás után a görög szépség már csak egyedüllétre vágyik, amit vendéglátója, Stateira meg is teremtsz számára (επεθυμει ερημιας, V.9.3). Az Artaxatésszel való kellemetlen beszélgetés után, végre magában van, s kimondhatja, mi bántja (καθ' εαυτην γενομενη, VI.6.2), szabadjára engedheti az érzelmeit. A Király halogatja a döntéshozatalt, s Kallirhoé nyíltan ekkor sem mutathatja elkeseredettségét, hanem csak csendesen, titokban átkozza a hosszú ideig tartó ünnepet (ουκ ηδυνατο λυπεισθαι φανερωσ εν τοις βασιλαιοις, αλλ' ησυχη και λανθανουσα, VI.2.5). Amikor Thérón tengerre száll, s Kallirhoé egyedül marad, szabadon utat törhetnek keserű érzései (μονη γενομενη μετ' εξουσιας την ιδιαν απωδυρετο τυχην, I.14.6). Vannak olyan helyzetek, mikor nem illik a nőnek mutatkozni. Például a fiatal feleség közvetlenül az esküvő után nem hagyhatja el a házat: otthon kell maradnia, mikor Khaireas beteglátogatóba indul (ου γαρ οιον τε ην εξαγειν ηδη την κορην, I.3.1). Dionysios félelmében rejtve akarja tartani feleségét, nehogy meglássa valaki a Babilóniába vezető útjukon (V.2.9). A regény végén a színházban üdvözli Szürakúza népét, de hamar távozik otthonába (ευθυς ασπασαμενην την πατριδα απηγαγον εκ του θεατρου, VIII.7.3)²³⁹.

²³⁹ Az athéni társadalom kereteit vizsgálva, Gould megemlíti, hogy a nők elkülönülnek a férfi szférától, ami a lakrészek építészeti elhelyezésében is tükröződik, de még szembetűnőbb a külvilágban, ahol a vallási és rituális alkalmak kivételével a nő legszebb ékessége a hallgatás, a csend. De azt is hozzáteszi,

Nyilvános szereplésének fő színtere Aphrodité szentélye. Szürakúza polgárai előtt először Aphrodité ünnepén jelenik meg (I.1.5). Plangón javaslatára Aphrodité templomába megy, s imádkozik az istennőhöz (II.2.7). Visszatér a szerelem istennőjének a szentélyébe, s itt pillantja meg Dionysios (II.3.5), aki később megismerkedés céljából ide invitálja (II.5.4–5). A gyermek születése után is Aphrodité templomába megy, s könyörög (III.8.5–9). A papnővel beszélget, s kiderül, hogy két ifjú járt a birtokon (III.9.1–3). Arados szigetén minden nő a templomba húzódik, ahol úgy érezhették magukat, mintha otthon lennének (ωσπερ ουν εν οικια, μετα πασης αδειας ... , VII.5.1–2). A boldog hazatalálás után, utoljára Aphrodité templomába megy imádkozni (VIII.8.15), majd otthonába siet vissza, miközben Khaireas még a színházban meséli kalandjait. A többi ideiglenes tartózkodási helyszínek utazásából adódnak: a tenger, temetés Milétosban (IV.1.4–12), városok és tartományok a babilóni utazás során (IV.7.3), az Euphratés partvidéke (V.1.3–4), a tárgyalás a perzsa birodalomban (V.5.9, V.8.1–3, V.8.6), s Arados szigete (VII.6.5–12). Alapjában véve Kallirhoé szereplési helyszínei a női szférákat fejezik ki: a nő családi és vallási környezetben fordul meg²⁴⁰.

Kallirhoé az egyetlen hősnő a görög szerelmi regényekben, akinek másodszor is férjhez kell mennie. Az író sohasem marasztalja el ezért, hanem azt hangsúlyozza, hogy kényszerhelyzetben cselekedett így (την αναγκην του γαμου, V.1.1), s közvetett módon Kallirhoé hűségét fejezi ki. Egyedül Khaireas nevezi „hűtlennek” és „átkozottnak” (απιστε ... πασων ασεβεστατη γυναικων δια σε ... , IV.3.9–10), mikor a történetről értesül. Kallirhoé valójában hűséges akar maradni az ifjú szürakúzaihoz, mivel számára a legnagyobb érték Khaireas és az iránta érzett szerelem. Plangón síkra száll ura szerelméért, de Kallirhoé megingathatatlan és hű Khaireashoz (πανταχοθεν αητητος ην και εμενε Χαιρεα μονω πιστη, II.8.2),

hogy például a Thesmophoria, Adonia vagy Lénaiá ünnepén a férfiak egyenrangú partnereiként vehettek részt, sőt az is előfordul, hogy ilyenkor a nőké a főszerep (Gould 1980, 46–52).

²⁴⁰ Lewis vázaképeken keresi a nők láthatatlan életének dokumentumait, és segítségükkel bölcsőtől a sírig nyomon követi a nők életét, feltérképezi egy-egy életszakasznak a sajátosságait és a fő női tevékenységeket. Megállapítja például, hogy a vázaképeken nőalakok igen gyakran temetési jelenetekben, ünnepén vagy esküvőkön tűnnek fel (Lewis 2002, 24–36). Pomeroy hasonló következtetéseket von le a nők életmódjáról, tartózkodási helyeikről és feladatköreikről (Pomeroy 1975, 75–80).

míg a furfangos házvezetőnő és Tykhé nem játszik össze ellene. A gyermeke sorsa miatt vívódik magában, s azt mondja: „nekem a szüleimnél, a hazámnál és a gyermekemnél is drágább az, hogy ne tapasztaljak meg másik férjet” (II.11.1). Kallirhoé Dionysios feleségeként is kifejezi, hogy kit szeret igazán. Álmában az ő nevét kiáltja (III.7.4), s elárulják könnyei és bánata (προυδωκε δε αυτην τα δακρυα και την λυπην ουκ ηδυνηθη κατασχειν ... (III.7.4). Fájdalmát csupán az a remény enyhíti, hogy talán szerelme még él (III.7.7). A perzsa törvényszéken megpillantja Khaireast és azon nyomban felé szeretne rohanni (V.8.1). Áll és tágra nyílt szemekkel csak Khaireast nézi (μονον αναπεπταμενοις τοις οφθαλμοις εις Χαιρεαν, V.8.3). Artaxatésszel beszélget, s elárulja, a legjobban attól szenved, hogy Khaireas közelében van és mégsem láthatja (V.7.9).

Másképp viszonyul Dionysioshoz, aki idegen úrból férje és jótevője lesz. Lassanként bizalmas kapcsolat bontakozik ki köztük, amelyet a megszólítások változásában is megfigyelhetünk. Eleinte úrnak szólítja, (κυριε, II.7.5, δεσποτα, II.5.6–7), később megismerkedésük után a nevén (Διονυσιε, II.5.11–12, III.2.3). Fokozatosan válik bensőségesebbé a kapcsolatuk. Miután Dionysios megismeri, meg akarja hódítani, végül szerelmet vall és Kallirhoé így kezdi válaszát: „hiszek neked ... derék és becsületes ember vagy, de esküdj meg...” (III.2.3). Igen meghitt beszélgetés (III.2.1–5) zajlik le a két hős közt, de Kallirhoé Aphroditéhez mondott imáiban más érzéseket árul el: nehéz elviselnie a második házasságot (τον δευτερον γαμον .. μοι τουτων βαρυτερον, III.8.7–9). Kényszerű helyzet teremti meg ezt a kapcsolatot, s nem élhet sokáig a regény idealista felfogása miatt. Kallirhoé lépésről lépésre eltávolodik Dionysiostól, s a babilóni kalandok után az aktív párbeszéd lezárul kettejük közt. Az író tolmácsolja Kallirhoé szavait, mikor elejti férje előtt a két rejtélyes ifjú esetét (III.9.4) és a temetés szervezésekor sem halljuk a hangját, csak Dionysios javaslatait (IV.1.2–5). A szerző közvetíti, ahogy Dionysios óvatosan és tapintatosan előadja a babilóniai útjuk célját, és csak Kallirhoé válaszütemét hallhatjuk élőbeszédben (V.5.1–4). Álpárbeszédek hangzanak el, melyben már csak az egyik fél hangja hallatszik. A regény legfeszültebb jelenetében, mikor együtt van a három szerelmes, Kallirhoé Dionysios tiszteletét és szégyelli magát előtte (Διονυσιον

αιδουμενη, Χαιρεαν φιλουσα, V.8.6). Végül levélben búcsúzik el tőle, rábízva „gyermeküket”²⁴¹ és azt mondja: „lélekben veled maradok” (ειμι τη ψυχη μετα σου δια τον κοινον υιον VIII.4.5–6). Stateirara és a Királyra bízva Dionysioszt, s aggódik érte, hogy távolléte miatt kárt tesz magában (φοβουμαι μη εμου χωρισθεις εαυτον ανελη, VIII.4.9). Kallirhoé Dionysiosztól jótevőjeként búcsúzik, s visszatér férjéhez (VIII.5.13).

Kallirhoé alakjában komplex folyamatokat figyelhetünk meg, melyek közt formálódik és láthatóvá válik egyénisége. A főhősnőt eladják rabszolgának, beszédmódja mégsem változik meg: Dionysiosszal szemben ugyanúgy fel tud háborodni, mint korábban Khaireas alaptalan vádjai miatt, vagy Artaxatés lebecsmérlő szavaira. A szolgaság ideiglenes állapot, ami miatt elkeseredett, ez azonban jellemét nem változtatja meg. Új vonás viszont az, hogy Dionysios előtt könyörögni kénytelen magáért és másért, Plangón férjéért. Ez szokatlan hang, hiszen eddig előkelő család tagjaként nem kellett senkihez sem esedeznie. A szolgaság szomorú állapotán túl szembesülnie kell még egy problémával is, nevezetesen az anyaság gondjával. Amikor választás elé kerül, monológokban megmutatkozó hosszú vívódás után gyermeke életét választja, akiért akarata ellenére férjhez megy Dionysioshoz. Ebben a döntésben a regény értékrendje válik nyilvánvalóvá. A szolgaság kérdése eltűnik, s Dionysios feleségeként láthatjuk, akit mindenki úrnőként tisztel. El kell szakadnia második otthonától, Milétostól és zokogva indul el Dionysiosszal Babilónba. Magát μια γυνη-nek nevezi és újra a Hermokratés lányához méltatlan sors miatt panaszkodik. Új tulajdonságát ismerjük meg: az Artaxatésszel való beszélgetése során megnyilvánul okos érvelése és beszédének meggyőző ereje. Miközben Kallirhoé magát γυνη δυστυχης-nek tartja. A főhősnőt az első fejezetben megismert két jellemvonása, a felháborodás és az elkeseredettség hangjai mindvégig elkísérik. Ezekhez a továbbiakban azonban néhány új csatlakozik: tanácsot ad Khaireasnak,

²⁴¹ Sandra Schwartz különböző teóriákat állít fel Kallirhoé döntésének magyarázatára: költői igazságszolgáltatás lehet, vagy egyszerűen narratív megoldás, vagy jogi alapjai vannak döntésének (Schwartz 1999). Egger azon azt az álláspontot képviseli, hogy Kallirhoénak nincs más választása, a gyermekét a törvényes apánál kell hagynia, a törvények nem tesznek lehetővé más megoldást. A gyermek valódi apja az, akihez az anya törvényes feleségként tartozik, ez az alapelv konfliktushelyzetet teremt a regényben (Egger 1994, 263). Kallirhoé döntéseiről lsd Furiani 1989, 46.

okosan érvel Artaxatés előtt, könyörög Plangón férjéért és vigasztalja Stateirat. Kallirhoé változáson megy keresztül: fiatal lányból feleség és anya lesz, a nemes nőtől szolga és hadifogoly, olyan helyzetekbe kerül, ahol döntenie és választania kell vagy le kell mondania korábbi értékekről. A változást nyomon követhetjük a hősnőt bemutató főnevekből. Megváltozik – ennek megfelelően – beszédének hangja és tartalma, bár beszédstílusán nem hagynak nyomot az események. Mindezeket megerősítik a jellemábrázolás közvetlen eszközei, az író megjegyzéseivel együtt.

V. Konklúzió

A regény nyelvi vizsgálata során az elsődleges karakterábrázoló elemek kerültek előtérbe, azonban a technikai megoldásokon keresztül eljuthatunk a figurák konkrét és átvitt értelemben vett jelentéstartalmához. A névtelen szereplők közt találhatunk olyan alakokat, akik nem egyszerűen funkcionális vagy narratív szempontból jelennek meg a regényben, hanem a háttérben értékeket képviselnek. Thérón és kalózcsapata a cselekményt mozgalmasabbá teszik, ugyanakkor életmódjukkal a jelenkori vagy múltbeli társadalom láthatatlan rétegeire utalnak, melyek a történelem folyamán komoly politikai erővé válva forradalmakkal rengették meg a fennálló rendet²⁴². Az ellentétes pólust Szürakúza városállama és Thérón hadserege jelenti, akik névtelenségükben is a regény idealista illetve erkölcsi irányelveit támasztják alá. Az anonim szereplők közt találunk olyan alakokat, mint például az egyiptomi fáraó vagy Khaireas anyja, akik nem arc nélküli statisztákra hasonlítanak, hanem alakjukban emberi értékeket és viselkedési formákat vehetünk szemügyre.

A mellékszereplők hol csupán epizódszereplők, hol csak típusokat testesítenek meg, hol pedig szinte főszereplőkkel érnek fel. Plangón a hűséges szolga, a *servus callidus* örökzöld figurája, s menandrosi gyökerein túl alakjában azt is fűrészhajlítjuk, miképpen jeleníti meg az anya szerep egy-egy szeletét. A mellékszereplők közt feltűnnek a magas rangú tisztségviselők, Mithridatész, Pharnakész vagy Artaxerxész, akik sorra beleszeretnek Kallirhoéba, de szereplésüknek nemcsak az a célja, hogy Kallirhoé szépségét hangsúlyozzák, hanem egyben a perzsa birodalmat is szemléltetik. Polykharmos az igaz barátság mintaképe, s így alakjában az író példaadó szándékát fedezhetjük fel, ugyanakkor mögöttes tartalmat kutatva Polykharmost Khaireas alteregójának is gondolhatjuk²⁴³, ahogy megfontolt magatartásával és önfeláldozó emberségével barátja hiányzó vonásait tükrözi. A kalóz Thérón tipikus regénybeli szereplő, azonban Kharitón nem a szokványos módon ábrázolja. A bandavezér furfangjával, alkalmazkodó képességével és emberségével felülmúlja

²⁴² Winkler 1980, 175–9; Shaw 1984.

²⁴³ Couraud-Lalanne 1998, 532.

Xenophón vagy Akhillés Tatios erőszakos banditáit. Alakja olyan erővel és részletességgel van megformázva, hogy azokban az epizódokban, melyekben feltűnik, méltán nevezhetjük főhősnek.

A regény három nagy csillaga Khaireas, Dionysios és Kallirhoé, az ő alakjukban az író lelki mélységeket és magasságokat ér el. Khaireas reménytelen csüggedése, Dionysios nehéz tusái és Kallirhoé csendes küzdelmei alatt a szerző valóságghűen és drámai módon mutatja be a szereplők lelkivilágát. Leginkább ezekben a mozzanatokban nyilvánul meg Kharitón művészi és írói kvalitása: egyszerre ösztönösen és tudatosan bonyolult belső folyamatokat tár az olvasó elé, melyekkel könnyen lehet azonosulni, mivel a főhősök kalandjaiban alapvető emberi konfliktusok elevenednek meg.

A regény háttérében szüntelen jelen van a szerelem, mely a távoli dicső múlt keretei között lép fel, s közben emberi sorsok történetét írja meg. A szerelmi szenvedély fordulópontot hoz több szereplő életében is. Mithridatés a gyönyörű főhősnő iránti vonzalma miatt megváltozik²⁴⁴, Artaxerxés is kilendül megszokott uralkodói szerepköréből, s azután hazatérve mindketten visszatálhatnak az eredeti, számukra kijelölt feladatokhoz: Mithridatés kormányzói minőségéhez, Artaxerxés a férj és a király szerepekhez. Erős megleckézteti Khaireast és Dionysios is. Egyikük győztesként, másikuk vesztesként távozik a küzdőtérrel, de mindkettőjüknek meg kell tanulniuk: Aphrodité bármikor megfordíthatja érzéseik szélirányát, s ezáltal felforgathatja életük minden részletét, s ha a szenvedélyt az igaznak vallott értékek felé emelik, mindenképpen hibát követnek el.

A regény elsődleges mozgatórugója Aphrodité, s hasonlóképpen a rá emlékeztető hősnő is központi szerepet játszik a mű cselekményének előrehaladásában. Kallirhoé hol csendben visszavonul, hol a szerelem istennőjéhez könyörög, de a történet szinte mindig körülötte, s miatta válik izgalmassá. Kallirhoé átlépi megszokott környezetének határait, s eközben egyszerre láthatatlan és látható. Tengerre száll, azonban a fedélzeten Thérón kalózái elől elfedi arcát; Babilónba utazik, s eléri a görög világ legtávolabbi széleit, de az utat kocsiban elrejtőzve teszi meg; vagy a szürakúzai népgyűlésen felbukkan egy pillanatra, s azután már siet is

hazafelé. Az otthon védelmét elhagyva folytonosan védettséget keres, amit a magányban vagy a templom csendjében talál meg. A szentélykörzet a nők nyilvános tartózkodási helye, de sajátos módon az istenek közelében Kallirhoé újra a társadalom határvidékein jár. A hősnő hol előlép, hol eltűnik, de megállapíthatjuk, hogy rejtélyes jelenléte és távolléte nélkül a regény kalandjai nem léteznének.

A regény újdonsága az apák és anyák színre vitele, azonban a szülői szerepek töredékesen vannak ábrázolva: sem az apa, sem az anya nem jelenik meg egy személyben²⁴⁵. Kallirhoé anyja háttérben marad névtelenül, egyéni vonások nélkül. A szerelmes Kallirhoé segítségére nem anyja, hanem dajkája siet²⁴⁶, aki ezáltal az anya szerep töredékét nyújtja, de legfőképpen az állhatatos Plangón helyettesíti az anya és lánya közti bizalmas kapcsolat megjelenítését. Másrészt Kallirhoé is anya lesz, s az ő anyaságában csupán a szerep egy aspektusát láthatjuk: a törvényes utódok világrahozatala az, amiben a sugárzóan szép hősnő eleget tesz anyai hivatásának. Khaireas anyja szintén a feladat egy részletét jeleníti meg: a hadba induló hőst búcsúztatja, mely a polis keretein belül lényeges anyai tevékenységet foglal magában.

A regényben az apa szerep is ugyanígy darabokra esik szét. Hermokratés elsősorban hivatali tisztségében jelenik meg, Aristón arca pedig csak fel-felvillan a regényben. Furcsa módon időnként Thérón a kalóz apaként gondoskodik Kallirhoéről, akit egy ponton – igaz a színjáték kedvéért – lányának szólít. Khaireas, a legfiatalabb apa ebben a feladatkörben szinte teljesen rejtve marad, s csak a fia születése felett érzett büszkeségét hallhatjuk²⁴⁷. Dionysios ellenben kétszeresen is apa, elhunyt felesége révén van egy lánya és Kallirhoé révén egy fia. A regény végén az apa szerep hárul rá, mikor két törvényes gyermekének a neveléséről kell gondoskodnia, akik majd felnőtt korukban öröklik a milétosi ház ragyogó hírnevét. A gyermekek táplálása és gondozása azonban az anya önfeláldozó odaadását juttatja eszünkbe, tehát Dionysios esetében bizonyos mértékig megbillen az egyensúly. Kharitón művében tehát a szülői szerepek töredékesen és felforgatva jelennek meg. Bár a regény végén rendeződnek a családi konfliktusok, az emberi hiányosságok miatt maradnak

²⁴⁴ IV.2.4.

²⁴⁵ Haynes 2003, 98.

²⁴⁶ Haynes 2003, 116.

²⁴⁷ VIII.7.12.

kérdések, ami viszont hozzátartozik a regény valósághű ábrázolásmódjához.

Kharitón karakterrajzolósi technikájának egyik leglényegesebb eleme a valósághoz²⁴⁸ és az emberi lét motívumaihoz való hűség. Olyan személyes indítékok és konfliktusok kerülnek előtérbe, melyeket saját életük során az olvasók is megtapasztalhattak. A szerző a regény alakjainak megformálásában részben a közvetlen környezetében, részben a mítoszokban létező valóságot követi és utánozza²⁴⁹, s mindezt nem szolgai módon teszi, hanem egyéni írói céljainak megfelelően.

A realiztikus módon ábrázolt szereplőkkel igaz emberi magatartásra²⁵⁰ tanít. Ez a szándék nyilvánul meg abban, hogy a regény alakjai közt aligha találunk velejéig romlott, gonosz szereplőket és ritkán lehetünk erőszakos tettek szemtanúi. Khaireas rúgása az egyik ilyen eset, amit Aphrodité kellően meg is büntet. Thérón halálos ítélete a másik súlyos esemény, azonban a kalózvezér viselkedését nem nevezhetjük kegyetlennek vagy erőszakosnak. A regény kisebb és nagyobb hősei többnyire jóindulatú emberek, például Phókas, Plangón vagy Leónas olyan szereplők, akik lépten-nyomon uruk kedvében akarnak járni. A pozitív vonások közt kell említeni, ahogy Dionysios gondoskodás útján akar hódítani, s a történet végén Khaireas is megtanul kedvesen bánni hitvesével. Kallirhoé azzal, hogy gyermeke életét választja, a regény morális értékrendjét hitelesíti. Kharitón szereplőit általánosságban a *παιδεία* szellemisége hatja át. Ez az emberi ideál fedezhető fel az egyiptomi katona alakjától kezdve, Leónas vagy Stateira portréin át a főhősök alakjában is, s ezt az eszmét a maga teljességében leginkább Dionysios és Kallirhoé kelti életre.

Kharitón művének szereposztása egyedülálló, aminek egyik titka, hogy a regény örök színpadáról nem mitikus hősök, hanem valódi emberi arcok néznek ránk vissza. Kharitón karakterábrázolósi technikájának elemzése ebben a gyakran kevésre becsült műfajban arra látszik mutatni, hogy az írói eszközök képesek többoldalúan megjeleníteni előttünk a regény alakjait, akik viselkedése pozitív vagy negatív példát adhat az emberi élet alaphelyzeteiben. Ez az évszázadokon keresztül elhanyagolt és

²⁴⁸ Helms 1966, 127–8.

²⁴⁹ Hägg 1972, 545.

²⁵⁰ Ruiz-Montero kiemeli a regény felfogásának egyik alapvető vonását: „günstige, menschliche, herzliche und brüderliche Haltung ... (Ruiz-Montero 1994, 1039).

későn felfedezett alkotás, úgy tűnik, izgalmas kalandjaival magával ragad és valóságos karaktereivel múlhatatlan értékeket közvetít bármelyik történelmi korban.

Debrecen, 2004. december 18.

Orosz Ágnes

Bibliográfia

- Alperowitz, M.** 1992, *Das Wirken und Walten der Götter im griechischen Roman*, Heidelberg.
- Alvares, J.** 1997, Chariton's Erotic History, *AJPh* 118, 613–630.
- 2000a, A Hidden Magus in Chariton's Chaereas and Callirhoe, *Hermes* 128, 383–384.
- 2000b, Perspective and Ideal in Chariton's Chaereas and Callirhoe, *Acta Classica* 43, 5–14.
- 2001, Egyptian Unrest of the Roman Era and The Reception of Chariton's Chaereas and Callirhoe, *Maia* 53, 11–19.
- 2001–2002, Some Political and Ideological Dimensions of Chariton's Chaereas and Callirhoe, *CJ* 97, 113–144.
- 2002, Love, Loss and Learning in Chaereas and Callirhoe, *CW* 95, 345–357.
- Anderson, G.** 1982, *Eros sophistes – Ancient Novelists at play*, Chicago.
- 1984, *Ancient Fiction The Novel in the Greco-Roman World*, London–Sidney.
- Baier, T.** 1999, Die Funktion der Götter bei Chariton, *Würzburger Jahrbücher* 23, 101–114.
- Bartsch, Sh.** 1989, *Decoding the Ancient Novel. The Reader and the Role of Description in Heliodorus and Achilles Tatios*, Princeton.
- Baslez, M.-F.** 1992a, De l'histoire au roman: la Perse de Chariton, in Baslez–Hoffmann–Trede 1992, 199–212.
- – **Hoffmann, PH. – Trédé, M.**, 1992, *Le Monde du roman grec*, Paris.
- Billault, A.** 1981, Aspects du roman de Chariton, *Information littéraire* 33, 205–11.
- 1989, De l'histoire au roman: Hermocrate de Syracuse, *REG* 102, 540–8.
- 1996, Characterization in the Ancient Novel, in Schmeling 1996, 176–189.
- Birchall, J.** 1996, The Lament as a Rhetorical Feature in the Greek Novel, in *Groningen Colloquia on the Novel*, VII, Groningen 1996, 312–345.
- Borgogno, A.** 1971, Menandro in Caritone, *Riv.Fil.* 99, 257–63.

- 2003, Note al testo di Caritone d'Afrodisia, *Eikasmos* 14, 129–132.
- Bowie, E.** 1994, The Readership of Greek Novels in the Ancient World, in Tatum 1994, 435–459.
- Browne, G. M.** 1981, Ad Charitonem 1.3.7, *AJPh* 102, 321.
- Cizek, E.** 1973, La diversité des structures dans le roman antique, *Stud. Clas.* 15, 115–124.
- Cole, S.G.** 1981, Could Greek Women Read and Write?, in **Foley, H.** (ed.), *Reflections of Women in Antiquity*, New York–London, 219–45.
- Comito, T.** 1975, Exile and Return in the Greek Romances, *Arion* 2, 58–80.
- Conca, F.–de Carli, E.–Zanetto, G.** 1981, Lessico dei romanzieri greci. Saggio di lemmatizzazione, *QUCC* 37, 117–134.
- 1983, *Lessico dei romanzieri greci*, Milano.
- Corbato, C.** 1968, Da Menandro a Caritone. Studi sulla genesi del romanzo ed i suoi rapporti con la comedia nuova, *Quaderni Triestini* 1, 5–44.
- Cueva, E. P.** 1996, Plutarch's Ariadne in Chariton's Chaereas and Callirhoe, *AJPh* 117, 473–484.
- 2000, The Date of Chariton's Chaereas and Callirhoe Revisited, *Classica et Mediaevalia* 51, 197–208.
- Couraud-Lalanne, S.** 1998, Récit d'un τέλος ερωτικόν: Réflexions sur le statut des jeunes dans le roman de Chariton d'Aphrodisias, *REG* 111, 518–550.
- Dickison, S.** 1973, Abortion in Antiquity, *Arethusa* 6, 159–66.
- Effe, B.** 1987, Der griechische Liebesroman und die Homoerotik, *Philologus* 131, 95–108.
- Egger, B.** 1988, Zu den Frauenrollen im griechischen Roman, in *Groningen Colloquia on the Novel*, Groningen, I, 1988, 33–66.
- 1994a, Looking at Chariton's Callirhoe, *Greek Novel* ed. J. Morgan (1994), 31–48.
- 1994b, Women and Marriage in the Greek Novels: The Boundaries of Romance, in Tatum 1994, 260–280.
- Eyben, E.** 1980, Family Planning in Graeco-Roman Antiquity, *Anc. Soc.* 11–12, 5–81.

- Ferrini, M.** 1991, Discorsi giudiziari ed altro nel romanzo greco antico, *AFLM* 24, 31–60.
- Foxhall, L.** 1989, Household, Gender and Property in Classical Athens, *CQ* 39, 22–44.
- Fusillo, M.**, 1988, Textual Patterns and Narrative Situations in the Greek Novel, in *Groningen Colloquia on the Novel*, I, Groningen 1988, 17–33.
- 1990, Le conflit des émotions: un topos du roman grec érotique, *Museum Helveticum* 47, 201–221.
- 1989, *Il romanzo greco. Polifonia ed eros*, Venezia.
- 1997, Romanzo e romanzieri greci, *GIF* 49, 273–276.
- Gigante, G. E. V.** 2002, Un hapax omerico nel romanzo di Caritone, *SIFC* 95, 123–131.
- Gill, C.** 1990, The Character–Personality Distinction, in Pelling 1990, 1–31
- Goold, G. P.** 1995, Chariton: Callirhoe, London.
- Gould, J.** 1980, Law, Custom and Myth: Aspects of the Social Position of Women in Classical Athens, *JHS* 100, 234–254.
- Guida, A.** 1978, Note al testo di Caritone e di Senofonte Efesio, *RhM* 121, 195–196.
- Hägg, T.** 1971, *Narrative Technique in the Ancient Greek Romances, Studies of Chariton, Xenophon Ephesius, and Achilles Tatius*, Stockholm.
- 1972, Some Technical Aspects of the Characterization in Chariton's Romance, in *Studi classici in onore di Q. Cataudella*, Catania, 1972, 2, 545–56.
- 1983, *The Novel in Antiquity*, Oxford.
- 1987, *Eros und Tyche. Der Roman in der antiken Welt*, Mainz am Rhein.
- 1987, Callirhoe and Parthenope: The Beginnings of the Historical Novel, *CA* 6, 184–204.
- Halliwell, S.** 1990, Traditional Greek Conceptions of Character, in Pelling 1990, 32–59.
- Haynes, K.** 2003, *Fashioning the Feminine in the Greek Novel*, London–New York, (2003).
- Helms, J.** 1966, *Character Portrayal in the Romance of Chariton*, The Hague–Paris. (Diss. University of Michigan 1963).
- Henderson, J.** 2002, *Theophrastus' Characters*, Cambridge, Mass.–London.

- Hernandez Lara, C.** 1990, Rhetorical Aspects of Chariton of Aphrodisias, *GIF* 62, 264–274.
- Hirschberger, M.** 2001, Epos und Tragödie in Chariton Kallirhoe. Ein Beitrag zur Intertextualität des griechischen Romans, *Würzburger Jahrbücher* 25, 157–186.
- Holzberg, N.** 1986, *Der antike Roman*, München–Zürich.
- 1993, Ktesias von Knidos und der griechische Roman, *Würzburger Jahrbücher* 19, 79–84.
- 1994, *Der griechische Briefroman, Gattungstypologie und Textanalyse*, Tübingen.
- 1995, *The Ancient Novel. An Introduction*, London–New York.
- 2001, *Der antike Roman: Eine Einführung*, Düsseldorf–Zürich.
- Hunger, H.** 1980, *Antiker und byzantinischer Roman*, Heidelberg.
- Hunter, R.** 1994, History and Historicity in the Romance of Chariton, *ANRW* II. 34. 2. 1055–86.
- Johne, R.** 1989, Zur Figurencharakteristik im antiken Roman, in Kuch 1989a, 234–246.
- 1996, Women in the Ancient Novel, in Schmeling 1996, 151–207.
- Jones, C.P.** 1992, La personnalité de Chariton, in Baslez–Hoffmann–Trédé 1992, 161–7.
- Kaimio, M.** 1995, How to Manage in the Male World: The Strategies of the Heroine in Chariton's Novel, *Acta Ant. Hung.* 36, 119–132.
- Kapparis, K.** 2000, Has Chariton Read Lysias II, in the Murder of Eratosthenes? *Hermes* 128, 380–383.
- Kerényi, K.** 1927, *Die griechisch-orientalische Romanliteratur in religionsgeschichtlicher Beleuchtung. Ein Versuch*. Tübingen, (Repr. Darmstadt 1962).
- Konstan, D.** 1994, *Sexual Symmetry. Love in the ancient novel and related genres*, Princeton.
- Kuch, H.** 1989a, *Der antike Roman. Untersuchungen zur literarischen Kommunikation und Gattungsgeschichte*, Berlin.
- 1989b, Die Herausbildung des antiken Romans als Literaturgattung. Theoretische Positionen, historische Voraussetzungen und literarische Prozesse, in Kuch 1989a.

- 1992, Zur Gattungsgeschichte und Gattungstheorie des antiken Romans, *Eikasmos* 3, 223–233.
- Kytzler, B.** 1988, Zum utopischen Roman der klassischen Antike, in *Groningen Colloquia on the Novel*, I, Groningen 1988, 7–16.
- Laplace, M. M. J.** 1980, Les légendes troyennes dans le roman de Chariton Chairéas et Callirhoé, *REG* 93, 83–125.
- 1997, Le roman de Chariton et la tradition de l'éloquence et de la rhétorique: constitution d'un discours panégyrique, *RhM* 140, 38–71.
- Lavagnini, B.** 1985, Ancora sul romanzo greco, *ASNP* 3, 69–80.
- Létoublon, F.** 1993, Les lieux communs du roman. Stéréotypes grecs d'aventure et d'amour, Leiden.
- Lewis, S.** 2002, *The Athenian Woman: An Iconographic Handbook*, London–New York.
- Liviabella Furiani, P.** 1989, Di donna in donna / Elementi femministi nel romanzo greco d'amore, in *Piccolo mondo antico. Le donne, gli amori, i costumi, il mondo reale nel romanzo antico* a cura di P. Liviabella Furiani e A.M. Scarcella, Napoli, 45–106.
- 1990, Metodi e mezzi di comunicazione interpretale nella società dei romanzi greci d'amore, *GIF* 42, 199–232.
- 1995, Romanzi a confronto dall' Grecia antica al mondo contemporaneo, *GIF* 47, 325–333.
- Luginbill, R. D.** 2000, Chariton's Use of Thucydides' History in Introducing the Egyptian Revolt (Chaireas and Callirhoe 6.8), *Mnemosyne* 53, 1–11.
- Maehler, H.** 1990, Symptome der Liebe im Roman und in der griechischen Anthologie, in *Groningen Colloquia on the Novel*, III, Groningen 1990, 1–12.
- Manuwald, G.** 2000, Zitate als Mittel des Erzählens, *WJA* 24, 97–122.
- Marini, N.** 1993, Il personaggio di Callirroe come nuova Elena e la mediazione comica di un passo euripideo, *SIFC* 11, 205–215.
- Merkelbach, R.** 1962, *Roman und Mystrium in der Antike*. München–Berlin.
- Modrzejewski, J.** 1970, Zum hellenistischen Ehegüterrecht im griechischen und römischen Ägypten, *ZSS* 87, 50–84.

- 1981, La structure juridique du mariage grec, in **Bresciaul, E.** et al. (ed.), *Scritti in Onore di Orsolina Montevicchi*, Bologna, 1981 231–268.
- Molinie, G.**, 1979, Chariton. Le roman de Chaireas et Callirhoe (Budé), Paris.
- Morgan, J. R.** 1996, The Ancient Novel at the End of the Century: Scholarship since the Dartmouth Conference, *CPh* 91, 63–73.
- – **Stoneman, R.** 1994, *The Greek Novel in Context*, London–New York.
- Müller, C.W.** 1976, Chariton von Aphrodisias und die Theorie des Romans in der Antike, *A&A* 22, 115–136.
- Nimis, St.** 1994, The Sense of Open-Endedness in the Ancient Novel, *Arethusa* 32, 215–238.
- Papanikolaou, A. D.** 1973, *Chariton Studien. Untersuchungen zur Sprache und Chronologie der griechischen Romanen*, Göttingen.
- Patterson, C.B.** 1991, Marriage and the Married Woman in Athenian Law, in Pomeroy 1991, 48–72.
- Pelling, C. B. R.** 1990, *Characterization and Individuality in Greek Literature*, Oxford.
- Perry, B. E.** 1967, The Ancient Romances. Chariton and the Nature of Greek Romance. Berkeley.
- 1930, Chariton and his Romance from a Literary-Historical Point of View, *AJP* 51, 93–134.
- Plepelits, K.** 1976, *Chariton von Aphrodisias, Kallirhoe*, Stuttgart.
- Phillipides, S.** 1988, Lovers' Fate, Narrator's Providence in Chaereas and Callirhoe, in **Beaton, R.** (ed.) *The Greek Novel 1–1985*, London, 1988, 182–9.
- Pomeroy, S. B.** 1975, *Goddesses, Whores, Wives and Slaves: Women in Classical Antiquity*, New York.
- 1977, Technikai kai Mousikai. The Education of Women in the Fourth Century and in the Hellenistic Period, *AJAH* 2, 51–68.
- 1985, *Women in Hellenistic Egypt from Alexander to Cleopatra*, New York (1985).
- 1991, *Women's History and Ancient History*, Chapel Hill.
- Ramelli, I.** 2000, Caritone e la storiografia greca, *Acme* 53, 43–62.

- Reardon, B. P.** 1976, Aspects of the Greek Novel, *G&R* 30, 118–31.
 ----- 1991, *The Form of Greek Romance*, Princeton.
 ----- 1996, Chariton, in Schmeling 1996, 309–35.
- Reichel, M.** 1995, Xenophon's Cyropaedia and the Hellenistic Novel, in *Groningen Colloquia on the Novel*, VI, Groningen 1995, 1–20.
- Reitzenstein, R.** 1906, *Hellenistische Wundererzählungen*. Leipzig.
- Rohde, E.** 1914, *Der griechische Roman und seine Vorläufer*, Leipzig.
- Roncali, R.** 1999, Su due varianti del papiro Fayum 1 di Caritone, *Boll.Class.* 3a, 20, 37–44.
 ----- 2002, *Due nuovi testimoni per Caritone*, Bari.
- Ruiz-Montero, C.** 1980, Una observacion para la cronologia de Cariton de Afrodiasias, *Estudios Clasicos* 24, 63–69.
 ----- 1991, Aspects of the Vocabulary of Chariton of Aphrodisias, *CQ*, 41 484–9.
 ----- 1994, Chariton von Aphrodisias: ein Überblick, *ANRW* II. 34.2, 1006–54.
- Sandy, G. N.** 1979, Ancient Prose Fiction and Minor Early English Novel, *A&A* 25, 41–55.
 ----- 1994, New Pages of Greek Fiction, in **Morgan, J.** (ed.), *Greek Novel*, London 1994, 130–145.
- Sanz Morales, M.** 1999, Tre note critiche al testo di Caritone, *Eikasmos* 10, 143–146.
 ----- – **Laguna Mariscal, G.** 2003, The Relationship between Achilles and Patroclus according to Chariton of Aphrodisias, *CQ* 53, 292–326.
 ----- 2002, A Textual Corruption in Chariton I.7.1 and the Operational Base of the Pirate Theron, *Mnemosyne* 55, 731–735.
- Scarcella, A M.** 1990, Il mare (le fonti, i fiumi): l'altra faccia della geografia ideale dei romanzi erotici greci, *Euphrosyne* 18, 237–246.
 ----- 1993, *Romanzo e romanzieri. Note di narratologia greca*, Napoli.
 ----- 1995, Gli emigranti sociali e il tema del 'buon cattivo' nei romanzi greci d'amore, *GIF* 47, 3–25.
- Schenkeveld, D. M.** 1993, The Lexicon of the Narrator and his Characters. Some Aspects of Syntax and Choice of Words in Chariton's Chaereas and Callirhoe, in *Groningen Colloquia on the Novel*, V, Groningen 1993, 17–27.

- Schmeling, G. L.** 1996, *The Novel in the Ancient World*, Leiden.
- Schwartz, S.** 1999, Callirhoe's Choice: Biological vs Legal Paternity, *Greek, Roman, and Byzantine Studies* 40, 23–52.
- 2003, Rome in the Greek Novel ? Images and Ideas of Empire in Chariton's Persia, *Arethusa* 36, 375–391.
- Selden, D.** 1994, Genre of Genre, in Tatum 1994, 39–64.
- Shaw, B.** 1984, Bandits in the Roman Empire, *P&P* 105, 3–52.
- Stark, I.** 1984, Zur Erzählperspektive im griechischen Liebesroman. *Philologus* 128, 256–270.
- Stephens, S.** 1994, Who Read Ancient Novels?, in Tatum 1994, 405–18.
- – **Winkler, J. J.** 1995, *Ancient Greek Novels. The Fragments*. Princeton.
- Szepessy, T.** 1987, *Héiodórosz és a görög szerelmi regény*, Budapest.
- Tatum, J.** 1994, *The Search for the Ancient Novel*, Baltimore–London.
- Toohey, P.** 1999, Dangerous Ways to Fall in Love: Chariton I 1,5–10 and V.9.4, *Maia* 51, 259–275.
- Van Dijk, J. G. M.** 1996, The Function of Fables in Graeco-Roman Romance, *Mnemosyne*, 49, 513–541.
- Van Steen, G.** 1998, Destined to be? Tyche in Chariton's Chaireas and Callirhoe, *AC* 67, 203–211.
- Weinreich, O.** 1962, *Der griechische Liebesroman*, Zürich.
- Wesseling, B.** 1988, The Audience of the Ancient Novel, in *Groningen Colloquia on the Novel*, I, Groningen 1988, 232–245.
- Wiersma, S.** 1990, The Ancient Greek Novel and its Heroines: A Female Paradox, *Mnemosyne* 43, 109–123.
- Winkler, J.** 1994, The Invention of Romance, in Tatum 1994, 28–38.
- 1980, Lollianus and the Desperadoes, *JHS* 100, 155–180.
- Zanetto, G.** 1990, La lingua dei romanzieri greci, *GIF* 42, 233–242.

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés. Kharitón és az antik szerelmi regény	2
II. A névtelen szereplők	22
III. A mellékszereplők	42
IV. A főszereplők	78
1. Khaireas	78
2. Dionysios	90
3. Kallirhoé	101
V. Konklúzió	119
VI. Bibliográfia	124